T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KÜLTÜR DEVRİMİ'NİN ÇİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ YAPISAL ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE ALBAYRAK

BALIKESİR, 2026

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KÜLTÜR DEVRİMİ'NİN ÇİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ YAPISAL ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE ALBAYRAK

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ŞENİZ ANBARLI BOZATAY

BALIKESİR, 2026

T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 202412533016 numaralı Emre ALBAYRAK'ın hazırladığı ''KÜLTÜR DEVRİMİ'NİN ÇİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ YAPISAL ETKİLERİ'' konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 10/09/2026 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof. Dr. Hikmet YAVAŞ İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY İmza

Üye Doç. Dr. Yasemin HAYTA İmza

…./…/…

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.
- Yükseköğretim Kurulu tarafından 2024 yılında yayınlanan "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber" ve Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Çalışmalarda Üretken Yapay Zekâ Kullanımı: Etik İlkeler ve Uygulama Rehberi hakkında bilgi sahibiyim. Üretken yapay zekânın kullanılmasına ilişkin doğabilecek sorumluluklarımı kabul ettiğimi beyan ederim.

…./…./20…

Emre ALBAYRAK

ÖNSÖZ

Kafka'nın Gregor Samsa'sını bir sabah böceğe dönüştüren neydi? Sistemin onu ezilmesi gereken bir böcek olarak görmesi ve Samsa'nın bunu kabullenmek zorunda kalması, insanın kendine yabancılaşmasının en çarpıcı tasvirlerinden biridir. Ya Nazım Hikmet'in tiyatro oyunundaki mütevazı işçi lideri Petrof? Petrof'un kendi bilincinde taşıdığı çıkarcı ve burnu havada ikizi İvan İvanoviç'e yenik düşmesi, Sovyetler Birliği'ndeki bürokratik yeni sınıfın doğuşuna güçlü bir eleştiridir. Hem halk tabanındaki Samsa'nın çaresizliği hem de üstteki bürokratların otorite sarhoşluğu karşısında, Wu Jing'in Yönetim Sanatı kitabında bahsettiği kadim ''ikaz memurluğu'' müessesesi aydınlatıcı bir panzehir sunar. Tang İmparatoru Taizong'un ''Sadık ikazcılarım olmasa nasıl başarılı olurdum'' itirafı, mutlak gücü dizginleyen yegâne unsurun eleştirel sesler olduğunu yüzlerce yıl önceden bize hatırlatır. Bu tezi kaleme alırken, zaman zaman kendimi bu edebi ve tarihi figürlerin arasında gezinirken buldum. Tez, Çin Kültür Devrimi'nin çalkantılı atmosferinde tepedeki devrimci kadroların güç zehirlenmesini ve sistemin bürokratikleşmesine tepki olarak halk kitlelerinin devlet aygıtını dönüştürücü gücünü anlamaya yönelik bir çabadır. Günümüzde dünyadaki otoriterleşme eğilimlerinin artması, halk kitlelerinin siyaset sahnesindeki yerini tehdit ediyor. Demokrasinin sandığa kâğıt atmakla eşdeğer hale gelmesi, küresel sistemin meşruiyetini tartışılır kılıyor. Kültür Devrimi'nin başlangıcının 60. yılında, halk hareketlerinin devletleri dönüştürücü katalizör etkilerinin geleceğe ışık tutacağı kanısındayım.

Tez sürecimde bilge kişiliğiyle bana özgüven aşılayan tez danışmanım Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY'a, her daim dayanak noktam olan kıymetli eşim Eliz Ece ALBAYRAK'a ve evimizin neşesi oğlum Göktürk ALBAYRAK'a teşekkürü borç bilirim.

BALIKESİR, 2026 **EMRE ALBAYRAK**

ÖZET

KÜLTÜR DEVRİMİ'NİN ÇİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ YAPISAL ETKİLERİ

ALBAYRAK, Emre
Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY
2026, 148 Sayfa

1966-1976 yılları arasında yaşanan Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin Çin kamu yönetimi özelinde bugünkü konumu üzerindeki yapısal etkileri incelenmektedir. Çin'in son dönemde ekonomik ve teknolojik alanda kaydettiği yükseliş kamuoyunun ilgisini çekmekle birlikte, bu yükselişin arkasındaki siyasal sistem ve tarihsel arka plan yeterince tanınmamaktadır. Batı yazınında Büyük Proleter Kültür Devrimi'ne ilişkin çalışmalar görece geniş bir yer tutarken, Türkçe yazında bu konuya odaklanan araştırmalar sınırlı kalmıştır.

Tezde uzun vadeli (longue durée) zaman ölçeği ile geriye dönük (post festum) bir analiz çerçevesi benimsenmiş, diyalektik yöntem izlenerek Sovyet tipi merkeziyetçi U-Form yapının (tez), Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin katkısıyla ademimerkeziyetçi bir M-Form yönetim yapısına (sentez) evrildiği ileri sürülmektedir. Bulgular kısmında öncelikle bu devrime zemin hazırlayan süreçler ortaya konmuş, ardından bürokratikleşen kurumsal hafızayı sıfırlayan (tabula rasa) durumun eşlik ettiği geçiş, dönüşüm mekanizmaları üzerinden değerlendirilmiştir. Tez, Çin'in XXI. yüzyılda ulaştığı konumu; küresel ölçekte rekabetçi KİT'ler, jeopolitik dengeler ve Xi dönemi çerçevesinde tartışmakta; bulgular SSCB ve Türk devrimleri ile karşılaştırılmaktadır. Türkiye ve SSCB'nin, Çin ile benzer bir merkeziyetçi bürokratik mirası paylaşmalarına rağmen mutlakiyetçi bürokrasiyi devrimle tasfiye girişimleri süreklilik kazanamadığından Çin'deki gibi kalıcı kopuşa dönüşememiştir. Çin'de altyapıdaki dönüşüme üstyapıdaki devrimlerin eşlik etmesi ile kitle seferberliklerinin bu sürece katkı sunmuş olabileceği değerlendirilmekte, tezin hâkim liberal-ortodoks yorumlar dışında alternatif bir çözümleme sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Devrimi, Çin Kamu Yönetimi, Bürokrasi, Jeopolitik Güç Mücadelesi, Kızıl Mühendisler.

ABSTRACT

THE STRUCTURAL EFFECTS OF THE CULTURAL REVOLUTION ON CHINA'S PUBLIC ADMINISTRATION

ALBAYRAK, Emre

Master's Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Advisor: Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY

2026, 148 Pages

This study examines the structural impacts of the Great Proletarian Cultural Revolution, which took place between 1966 and 1976, on the current state of China's public administration. While China's recent economic and technological rise has captured the public's attention, the political system and historical context underlying this rise are not sufficiently understood. While studies on the Great Proletarian Cultural Revolution occupy a relatively significant place in Western scholarship, research focusing on this topic in Turkish scholarship has remained limited.

The thesis adopts a retrospective (post festum) analytical framework based on the long-term (longue durée) time scale; following a dialectical approach, it argues that the Soviet-style centralized U-Form structure (thesis) evolved into a decentralized M-Form governance structure (synthesis) with the contribution of the Great Proletarian Cultural Revolution. In the "Findings" section, the processes that paved the way for this revolution are first outlined, and then the transition—accompanied by a "tabula rasa" that wiped the institutional memory clean—is analyzed through the mechanisms of transformation. The dissertation discusses China's position in the 21st century in the context of globally competitive state-owned enterprises, geopolitical balances, and the Xi era; the findings are compared with the revolutions in the Soviet Union and Turkey. Although Turkey and the USSR shared a centralized bureaucratic legacy similar to China's, their attempts to dismantle the absolutist bureaucracy through revolution failed to gain traction and thus did not result in a permanent break with the past, as was the case in China. It is assessed that mass mobilizations may have contributed to this process in China, where revolutions in the superstructure accompanied transformations in the infrastructure; it is believed that this thesis offers an alternative analysis beyond the dominant liberal-orthodox interpretations.

Keywords: Cultural Revolution, Chinese Public Administration, Bureaucracy, Geopolitical Power Struggle, Red Engineers.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ iii

ÖZET iv

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER viii

TABLOLAR LİSTESİ xi

ŞEKİLLER LİSTESİ xii

KISALTMALAR LİSTESİ xiii

1. GİRİŞ 1

1.1. Araştırmanın Konusu 1

1.2. Araştırmanın Amacı 4

1.3. Araştırmanın Önemi 5

1.4. Araştırmanın Varsayımları 6

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları 7

1.6. Tanımlar 8

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 14

2.1. Diyalektik Yöntem ve BPKD Üzerine İki Karşıt Okuma 15

2.2. Eşitsiz Gelişim ve Geç Kalkınma Kuramları 21

2.3. Örgüt Kuramı Açısından U-Form ve M-Form 24

2.4. Çin Kamu Yönetiminin Tarihsel Arka Planı ve Longue Durée 25

2.5. Yeni Devletin İnşa Sürecinde İdeolojik Tartışmalar 27

2.6. Kültür Devrimi Yazınında Temel Yaklaşımlar 33

2.7. Reform ve Yükseliş Yazınında Kuramsal Tartışmalar 36
3. YÖNTEM 43
3.1. Araştırmanın Modeli ve Felsefi Temeli 43
3.2. Evren, Örneklem ve Vaka Seçimi 44
3.3. Veri Toplama Teknikleri 46
3.4. Verilerin Analizi 46
3.4.1. Karşıt Görüşlerin Sentezi 46
3.4.2. Yönetsel Dönüşüm Analizi 47
4. BULGULAR VE YORUMLAR 50
4.1. Tarihsel Zemin: U-Form Mirasının Oluşumu 50
4.1.1. İmparatorluk Dönemleri 50
4.1.2. Cumhuriyet Dönemi 55
4.1.3. ÇHC'nin Kuruluşu ve Büyük İleri Atılım 58
4.2. ''Karargâhı Bombalayın'': Bürokrasiye Karşı Sürekli Devrim 62
4.2.1. Azınlık Politikaları 69
4.3. Dönüşüm Mekanizmaları 72
4.3.1. Kadro Yapısı: Kızıl Muhafızlardan Kızıl Mühendislere 72
4.3.2. Köylülerden Öğrenmek'ten Yerelleşmeye: Ademimerkeziyetçilik 76
4.3.3. Karizmatik Otoriteden Kurumsal Sürekliliğe 80
4.4. Reform Dönemi ve Toplumsal Yeniden Yapılanma 82
4.4.1. Kedinin Fareyi Yakalaması: Piyasa Yönelimi ve Tepkiler 83
4.4.2. U-Form'dan M-Form'a: İdari Yapının Dönüşümü 85
4.4.3. Merkezî Yönetimden Dijital Yönetişime 89
4.4.4. Kentleşme ve Kır-Kent Ekseni 92
4.5. XXI. Yüzyılda Siyasi ve Yönetsel Durum 96

4.5.1. Merkezi Yönetim 96
4.5.2. Ekonomi: Dünya'yla Yarışan KİT'ler 98
4.5.3. Jeopolitik Güç Mücadelesi 102
4.5.4. Kültür Devrimi'nden Küresel Güce: Mao ve Xi Dönemleri 105
4.6. Kültür Devrimi'nin Dünya Örnekleriyle Karşılaştırılması 107
4.6.1. SSCB: Kesintisiz Bürokratikleşme 109
4.6.2. Türkiye'de Bürokrasi: Devrimci Enerjiden Donuklaşmaya 113
4.6.3. Karşılaştırmalı Değerlendirme 121
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 124
5.1. Sonuçlar 124
5.2. Öneriler 131
KAYNAKÇA 133

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Kültür Devrimi'nin Etkisine İlişkin İki Okuma 18

Tablo 2. Çin Kamu Yönetiminin Dönüşümünde Temel Eşikler (1949-2049) 20

Tablo 3. Dünya GSYİH İçindeki Paylar 1700-2003 (%) 52

Tablo 4. Dünya Tarihindeki Önemli Olaylara İki Farklı Bakış (500-1900)..... 53

Tablo 5. Dört Eski ve Dört Yeni 63

Tablo 6. Kamu Harcamalarında Yerel Yönetimlerin Payı (2013) 78

Tablo 7. Çin'de Kırsal Yoksullukla Mücadelede Kilometre Taşları (2012-2020).... 86

Tablo 8. U-Form'dan M-Form'a Dönüşüm (1957 Öncesi - Bugün)..... 88

Tablo 9. Çin'in 1949 ve 1978'den Bu Yana Gelişimi..... 93

Tablo 10. Sınıflandırma Sistemi..... 94

Tablo 11. Merkezi Yönetimin Mülkiyetindeki İşletmeler (1997-2013)..... 101

Tablo 12. Türk Devrimi'nin Kültürel Atılımları 119

Tablo 13. Devrim ve Bürokrasi Çelişkisi: Çin, SSCB ve Türkiye Karşılaştırması 122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Büyük Devletlerin Göreli Konumu (1500-2020) 103

Şekil 2. BPKD'nin Yaratıcı Yıkımı Çerçevesinde Yapısal Dönüşüm..... 129

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BATX : Baidu, Alibaba, Tencent, Xiaomi

BM : Birleşmiş Milletler

BPKD : Büyük Proleter Kültür Devrimi

BRICS : Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan Oluşan Birlik

ÇHSDK : Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı

ÇUİB : Çin Ulusal İstatistik Bürosu

CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası

ÇHC : Çin Halk Cumhuriyeti

ÇHKO : Çin Halk Kurtuluş Ordusu

ÇKP : Çin Komünist Partisi

DBA : Devletin Baskı Aygıtları

DİA : Devletin İdeolojik Aygıtları

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

G7 : Yediler Grubu (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya, Kanada)

KEK : Kamu Ekonomik Kuruluşları

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü

KKİ : Kasaba ve Köy İşletmeleri

KMT : Kuomintang (Çin Milliyetçi Partisi)

NEP : New Economic Policy (Yeni Ekonomi Politikası)

SAGP : Satın Alma Gücü Paritesi

SASAC : Devlet Varlıkları Yönetim ve Denetim Komisyonu

SBKP : Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ : Şangay İşbirliği Örgütü

UHK : Ulusal Halk Kongresi

YDD : Yeni Demokratik Devrim

1. GİRİŞ

Çin'in XX. yüzyıl başındaki dramatik düşüşü ve XXI. yüzyılın ilk çeyreğindeki hızlı yükselişiyle birlikte, aradan geçen yüzyılın değerlendirilmesi için tarihsel süreçlerin doğru kavranması kritik önem taşır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) küresel sahnede giderek artan ağırlığı ve XXI. yüzyılın yükselen aktörü olarak sergilediği yönetim kapasitesi, siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplinlerinin temel ilgi alanlarından birini teşkil etmektedir.

Dünyada kentleşmenin artması, iletişim teknolojilerinin geçirdiği evreler ve girift hale gelen uluslararası jeopolitik süreçlerin, devlet yöneticilerinin sorunlara çözüm bulmasını zorlaştırdığı açıktır. Çin'in devasa nüfusu göz önünde bulundurulduğunda, gelişen sorunlara çözüm bulmak çok daha zor hale gelebilmektedir. Çin'in dayandığı parti-devlet modeli, geleneksel Batı meritokrasisi ve bürokratik işleyişinden farklı bir kurumsal dinamik sergilemektedir. Bu özgün dinamiklerin anlaşılması, Çin sosyalist inşasının en çalkantılı ve radikal evresi olan Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin (BPKD/1966-1976) değerlendirilmesini gerektirmektedir.

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu öncelikle metodolojik bir değerlendirme sorunu oluşturur. Batı yazınının baskın damarı, BPKD'yi liberal (bireysel özgürlükçü, piyasacı) ve ortodoks (geleneksel, ana akım) normlar üzerinden okuyarak, olayı deneyimden ve fiilî sonuçtan bağımsız biçimde, *a priori* (önsel) ve standart bir yargıyla, salt bir felaket ve anomali olarak kodlamaktadır (Dikötter, 2016, s. 7). Bu *a priori* önsellik, gerçekliğin pratikteki çok boyutluluğuyla sınanmasına çoğu zaman izin vermez. Felsefe geleneğinde *a priori* bilgi, deneyimden bağımsız olarak ele

alınır; *a posteriori* (görgül) bilgi ise deneyime ve olgusal sonuca dayanarak temellendirilir (Kant, 1993, s. 51-53).

Bu tezde benimsenen epistemoloji (bilgi felsefesi), ikinci yola yaklaşır. Söz konusu konumlanışın teorik çıpası ise *praxis* (pratik) kavramıdır. Bu yaklaşım, bilginin ve yargının hakikat ölçütünü soyut ideolojik hedeflerde aramaz; tam tersine dünyayı, doğayı ve toplumu dönüştüren nesnel pratikte arayan bir çizgiyi takip eder (Gramsci, 2012, s. 120). Nitekim Marksizmin bilgi teorisine göre insanın bilgisinin doğruluğunun biricik ölçütü, insanın toplumsal pratiğidir ve herhangi bir teorinin doğruluğu öznel düşünceler tarafından belirlenmez. Toplumsal pratikteki nesnel sonuçlar tarafından belirlenir (Mao, 2000, s. 396-399). Bu zeminde yargı, nesnel sonuçların belirlediği bir temele oturtulur. Ölçüt, ideoloji değil somut çıktıdır. Böylece olay, yerel yönetimlere kazandırdığı inisiyatif, kitlelerin siyasallaşması ve uzun vadeli ekonomik esneklik gibi *a posteriori* çıktıları üzerinden değerlendirilebilir. Bu okuma, yıkım ve seferberlik tezlerini tek potada birleştirir. Söz konusu sentezin, gerçekliğin pratikte sınandığı bir analiz sunabileceği değerlendirilmektedir.

Bu *a posteriori* okuma biçimi, sosyolojik analiz düzeyinde Émile Durkheim'ın nesnel yöntemiyle de örtüşmektedir. Durkheim, toplumsal olayların zihindeki *a priori* önsel kavramlarla değil, dışsal şeyler ve nesnel sonuçları olarak incelenmesi gerektiğini savunarak ideolojik analizleri reddeder. Bu bağlamda, BPKD'nin kısa vadede yarattığı yıkım ve kaos, Batı yazınının iddia ettiği gibi mutlak bir anomali veya felaket olmaktan ziyade, Durkheimcı sosyolojide büyük toplumsal dönüşüm anlarında ortaya çıkan bir ''anomi'' (kuralsızlık ve kriz) durumu olarak değerlendirilebilir (Lemert, 2011, s. 165). Durkheim metodolojisine (2004, s. 127-130) göre anomi, bir toplum için dışarıdan bakıldığında acı verici ve hastalıklı gibi görünen süreçlerin, aslında esnekliğini yitirmiş katı yapıların (gelenekselleşmiş bürokrasinin) parçalanıp, yeni koşullara adaptasyonu sağlayacak bir uyumun aranması açısından sosyolojik olarak bir fonksiyon görebilir. Dolayısıyla BPKD'nin yarattığı anomik sarsıntı, eski idari yapıların çözülmesi ve uzun vadede dinamik bir kamu yönetimi mekanizmasının inşa edilebilmesi için işlevsel bir kriz olarak yorumlanabilir.

Bu tez, BPKD'yi Çin kamu yönetiminin modern karakterini ve küresel iddialarını belirleyen yapısal bir müdahale olarak konumlandırarak, literatürdeki yaygın kaos ve yıkım anlatısının ötesinde bir çözümlemeye yönelmektedir.

Araştırmanın kuramsal temelleri, Mao Zedong'un bürokratik yozlaşmaya yönelik stratejik kaygılarından çıkan sürekli devrim ve kitle çizgisinden beslenen Marksist sınıf mücadelesi anlayışında yatmaktadır (Şiro, 2009, s. 44). Maoist perspektif, bürokratik yozlaşmanın esas kaynağının parti içindeki iktidar sahibi revizyonistlerde (kapitalist yolcular) bulunduğunu savunmuş (Bilgili, 2023, s. 11; Yang, 2011, s. 388), bu nedenle işçi ve köylü ittifakını korumanın yolunun geleneksel eski kültürü tasfiye etmekten geçtiğini ileri sürmüştür. BPKD, bu amaca ulaşmak için Kızıl Muhafızlar gibi radikal kitle seferberlik yöntemlerini kullanmış, parti bürokratlarını hedef alarak (Moravia, 1971, s. 58), entelektüelizmi dışlayarak, toplumsal yapının kültürel alanına zorlayıcı bir müdahalede bulunmuştur (Gönder, 2018, s. 1739). Bu yöntemler, kısa vadede parti örgütlerinin felç olmasına, ülkenin anarşi ve şiddete sürüklenmesine, üst düzey kadroların tasfiyesine ve ekonomik tahribata yol açmıştır. Nitekim, bu dönem dünya tarihinin tanık olduğu en büyük yıkımlardan biri olarak nitelendirilmiştir (Ryazantsen, 1978, s. 11).

Literatürde, BPKD'nin yarattığı kurumsal çöküş ile Mao Zedong'un ölümünü takiben Deng Xiaoping liderliğinde kurulan, küresel ekonomiyle bütünleşmiş meritokratik (Vogel, 2017, s. 353) ve dinamik Çin kamu yönetimi sistemi arasındaki ilişkiye dair çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla teorik boşluklar bulunmaktadır. Genel eğilimde, BPKD'nin büyük bir hata olduğu kabul edilirken, bu dönemin sonraki pragmatik dönüşüme katkıları ya da Mao'nun anti-bürokratik kaygılarının yönetim aygıtının derinliklerinde bıraktığı yapısal izler yeterince incelenmemektedir. Bu durum, BPKD'nin toplumsal ilerleme (*ekonomik ve teknolojik gelişme, eğitim ve sağlıkta kırsal kalkınma v.s.)* alanındaki somut kazanımlarının yarattığı olumlu tez ile siyasi kaos ve yıkımın yarattığı olumsuz antitez arasında bir çelişki yaratmaktadır.

Bu tez, Deng döneminin reform ve dışa açılma politikalarının, BPKD'nin yarattığı kaosu tersine çevirme zorunluluğundan doğan rasyonel bir sentez olduğunu ileri süren tartışmaların bir parçasıdır. Bu doğrultuda araştırmanın konusunu, BPKD'nin radikal anti-bürokratik yöntemlerinin Çin kamu yönetiminin kurumsal yapısı üzerindeki kısa vadeli kaotik tahribatının ve bu tahribatın ardından gelen Deng sonrası rasyonel restorasyonun ve Xi Jinping ile birlikte esnek ademimerkezileşme

üzerinden Çin'in XXI. yüzyılda küresel bir aktör olarak yükselişindeki yapısal rolünün belirlenmesi oluşturmaktadır.

BPKD'nin Çin kamu yönetiminin örgütsel dönüşümündeki uzun vadeli rolü, liberal-ortodoks okumaların gölgesinde yeterince incelenmemiş bir alan olarak durmaktadır. Araştırmanın çıkış noktasını bu inceleme eksikliği oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, BPKD'nin Çin kamu yönetimi yapısında yol açtığı düşünülen dönüşümün *longue durée* (uzun süre) bakış açısıyla çözümlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda merkeziyetçi U-Form yapının çözülme süreci, esnek M-Form eğilimlerin derinleşmesi ve bu dönüşümün Çin'in küresel yükselişiyle ilişkisi alt amaçlar olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma, BPKD'nin yarattığı yapısal dönüşümleri, Mao sonrası dönemdeki reformlar ve ekonomik kalkınma arasındaki nedensellik bağlamında inceleyerek, Çin Halk Cumhuriyeti'nin XXI. yüzyıldaki küresel yükselişini açıklayan alternatif bir tez sunmayı amaçlamaktadır. Literatürdeki BPKD'nin salt bir yıkım olduğu yönündeki yaygın anlatının ötesine geçilerek, radikal ideolojik müdahalelerin siyasi yenilenmeye yol açarak, Çin'in kamu sektörü önderliğinde esnek bir devlet-parti mekanizmasına kavuşmasındaki rolü derinlemesine analiz edilecektir.

Bu ana amaç doğrultusunda, BPKD deneyiminin Çin Komünist Partisi (ÇKP) ve bürokrasi üzerindeki yapısal etkileri, aşağıdaki alt amaçlar ve hipotezlerle birlikte incelenecektir. İfadeler, *teleolojik* (sonuca yönelik amaç bilim) bir kurgudan kaçınacak biçimde düzenlenmiştir. Elde edilecek bulguların BPKD'yi kaçınılmaz bir nedene değil, sonradan görünür hale gelen olası bir ön koşullar kümesine bağlaması hedeflenmektedir. Bu tercih, *post festum* (olay bittikten sonra) yöntemin doğal bir sonucu sayılmalıdır.

Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. BPKD öncesinde Çin kamu yönetiminin Sovyet tipi U-Form yapısı hangi kurumsal özellikleri taşımakta ve hangi bürokratikleşme sorunlarını barındırmaktadır?

2. BPKD, bürokratik aygıta yönelik hangi araç ve söylemlerle yürütülmüş ve kısa vadede kamu yönetimi yapısında ne tür kesintiler yaratmıştır?
3. ÇKP'nin resmî dönemleştirmesine göre, yeni demokratik devrimden sosyalizm aşamasına geçiş olarak tanımlanan süreçte, BPKD'nin bu geçiş üzerindeki olumlu ve olumsuz yansımaları neler olmuştur?
4. BPKD, ÇKP'yi Maoist ideolojik militanlar partisi kimliğinden, ekonomik kalkınmayı önceleyen ve liyakate dayalı meritokratik bir kadro partisi kimliğine ne ölçüde dönüştürmüştür?
5. 1958'e uzanan ademimerkezileşme eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, BPKD'nin hangi mekanizmalar üzerinden esnek M-Form yönetsel yapının derinleşmesine katkıda bulunmuş olabileceği ileri sürülebilir?
6. Bürokratik yapıya karşı yürütülen mücadele deneyimleri; devrim öncesi bürokratik miras, sorun teşhisi, mücadele araçları ve örgütsel-tarihsel sonuç kriterleri bakımından Çin, SSCB ve Türkiye örneklerinde nasıl farklılaşmaktadır?
7. M-Form yapının derinleşmesi ile Çin'in orta gelir tuzağından kaçınması ve küresel yükselişi arasındaki ilişki, *longue durée* perspektifinden ve *post festum* bir okumayla nasıl değerlendirilebilir?

1.3.Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemi üç eksende ele alınabilir. Kuramsal düzlemde çalışma, örgüt kuramı ile tarihsel sosyolojiyi, kamu yönetimi alanıyla birleştiren az sayıdaki denemeden biri olma iddiası taşımaktadır. Ampirik düzlemde ise Batı merkezli liberal-ortodoks anlatının dışına çıkan bir okuma önerilmektedir.

Bu anlatının dışında değerlendirmeler yapan Alain Badiou (2020, s. 18-24)'a göre, insanlığın yaşı 200.000 yıl olarak tahmin edilmektedir. Neolitik Devrim (Tarım Devrimi) ise, M.Ö. 15.000 ile 5.000 yılları arasına yerleştirilir. Badiou, insanlığın zihinsel kapasitesinin değişmediğini kanıtlamak için -Neolitik devrimden çok önce- 35.000 yıl öncesine dayanan Chauvet Mağarası resimlerini örnek verir. Bunu iddiasını güçlendirmek için yapmaktadır. Ona göre günümüzde fiilen Neolitik dönemde

yaşıyoruz ve kapitalizm sistemi, bu binlerce yıllık eşitsizlik düzeninin modern bir versiyonu anlamına geliyor. Badiou, kendi ülkesi Fransa'da nüfusun %10'dan azının servetin %50'den fazlasına sahip olduğu ve bir avuç zenginin 3 milyar insanın zenginliğine denk serveti elinde tuttuğuna dair eşitsizlik verilerini sunar. Dünya ölçeğinde ise sayıları yüzlerle ifade edilen bir grup, 3 milyar insanın zenginliğine denk bir serveti elinde tutarken, 2 milyardan fazla insanın hiçbir şeyi yoktur. Eşitliğin ön planda tutulduğu bir anlayışın perspektifinden baktığımızda eşitsizlik makasının giderek açılması, günümüzün en yakıcı problemlerinden birine işaret etmektedir.

Eşitsizliklerin giderek arttığı bir çağda, dünya nüfusunun yaklaşık %17'sini barındıran ülkesi olan Çin'de, daha fazla eşitlik adına yapılan devrimleri incelemek, nedenlerini ve sonuçlarını analiz etmek bu bakımdan son derece önemlidir. Çalışma, Çin'in esnek parti-devlet modelinin, küresel rekabet yeteneği kazanmasında, BPKD şokunun sağladığı idari zorunluluktan (istikrar ve vasıflı kadro reformu) nasıl beslendiğini açıklayarak kamu yönetimi kuramına özgün bir katkı sunacaktır.

Ayrıca bu tezde, uygulama düzleminde geç kalkınan ülkelerin yönetsel dönüşüm deneyimlerine ilişkin karşılaştırmalı bir bakış sunulmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın Türkiye'deki kamu yönetimi tartışmalarına da dolaylı bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Varsayımlar bilinçli olarak sınırlı tutulmuştur. Test edilebilir nitelikteki önermeler varsayım olarak değil, bulgular bölümünde tartışılan sorular biçiminde ele alınmıştır.

• Farklı ideolojik konumlardaki ikincil kaynakların çapraz karşılaştırma yoluyla kullanılması hâlinde güvenilir bir veri tabanı sağladığı varsayılmaktadır.

• Örgütsel yapılardaki uzun vadeli dönüşümlerin, belge ve alanyazın temelli olarak izlenebileceği varsayılmaktadır.

• Resmî Çin istatistiklerinin, bağımsız kaynaklarla karşılaştırılarak ve eleştirel mesafe korunarak kullanıldığında analiz için işlevsel olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, tarihsel arka planıyla birlikte 1949'dan günümüze Çin kamu yönetimi deneyimiyle sınırlıdır. Birincil arşiv belgelerine erişim imkânının bulunmaması, çalışmayı yayımlanmış ikincil kaynaklarla sınırlandırmaktadır.

Bu tez, BPKD'nin yarattığı kısa vadeli yıkım ve uzun vadeli yönetsel dinamizm arasındaki nedenselliğe odaklanmıştır. ÇHC tarihinde süreklilik ve çelişmelerin etkileşimi baz alınmıştır. Halk hareketleriyle birlikte ortaya çıkan şiddet olayları hakkındaki zıt yorumlar, veri analizinin derinliğini kısıtlamaktadır. Çin'de imparatorluk dönemindeki değerlerin (Konfüçyüsçülük), devrim sonrası değerlerle (Marksizm-Leninizm-Mao Zedong düşüncesi) hangi ölçülerle uyuştuğunu veya benzeşmediğini ölçmek metodolojik olarak zordur. Bulgular, yalnızca ulaşılabilen yerli ve yabancı yazılı bilgi kaynaklarıyla yorumlanan analitik analiz çerçevesinde geçerlidir.

Öte yandan, bilimsel gerçekliğe ulaşabilmek adına yakın tarihlerde devrimci süreçlerden geçen ülkeler kısaca incelenerek tezin tutarlılığı desteklenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'nin iktidarda olduğu döneminde izlediği sosyo-ekonomik ve kültürel alandaki stratejik politikaların sonraki dönemlere etkileri ile Lenin'in liderliğinde yapılan Bolşevik Devrimi'nin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ni yöneten Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) tarafından yapılan hamlelerin gerileme ve dağılma dönemine ne ölçüde etki ettiği, ÇHC'de yaşanan süreçlerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Üç ülkede yaşanan devrim süreçlerinin üçünde de tek parti yönetimleri söz konusudur. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası çok partili hayata geçerken diğer iki ülkede tek parti sistemi devam etmiştir. Üç ülkeli karşılaştırmalı analiz, Çin'deki BPKD süreci ile XXI. yüzyıldaki seçili örnekler arasındaki ilişkinin evrensel temelde irdelenmesine ve araştırmada yaşanan sınırlılıkların bir nebze de olsa aşılmasına yardımcı olmaktadır.

Tüm sınırlılıkların, bulguların genellenebilirliği değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bakımdan bulgular, örneklem ve bağlam çerçevesinde değerlendirilmelidir.

1.6.Tanımlar

Bu tezde yer alan temel kavramlar, BPKD'nin mirasını ve Çin kamu yönetimi yapısındaki dönüşümleri araştırmanın hipotezi doğrultusunda tanımlanmıştır. Teorik bir çalışma olması nedeniyle tanımlara geniş yer verilmiştir. Bu durum, kavramsal çerçeve ve bulgular bölümlerinin bütünlüğünü sağlamaya ve daha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir.

Büyük Proleter Kültür Devrimi (BPKD): Mao Zedong önderliğinde 1966-1976 yılları arasında ÇKP'ye yönelik revizyonist ve bürokratik eğilimlere karşı üst yapısal dönüşümü amaçlayan, kitle seferberliğiyle (Kızıl Muhafızlar) gerçekleşen ideolojik, siyasi ve yönetsel bir mücadele sürecidir. BPKD, ÇKP ve devlet aygıtına uygulanan yapısal bir dönüştürme faaliyeti olarak ele alınmaktadır (Oktay, 2020, s. 52).

Bürokrasi / Bürokratikleşme: Geleneksel bürokrasi, rasyonel kurallardan ziyade yöneticinin kişisel ve keyfi kararları ile geleneklerin kutsallığına dayanan bir yönetim biçimidir. Bu yapıda idari kadro, nesnel ödevlerle yükümlü memurlardan değil, itaatin doğrudan efendiye yapıldığı kişisel hizmetkârlardan oluşmaktadır (Weber, 2014, s. 341-343). Marksist literatürde de yer verilen ve Çin özelinde halktan kopukluğa, kayıtsızlığa ve buyrukçuluğa yol açarak devrimci amaçlardan uzaklaşan, devlet ve parti içinde ayrıcalıklı hale gelen bir zümrenin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan katı yönetsel uygulamalardır (Short, 2007, s. 414).

U-Form: Üniter (*unitary*) form, tek merkezli ve işlevsel uzmanlaşmaya dayalı örgüt yapısını ifade etmektedir. Kurumsal yönetişimde yaygın olan bu yapıda birimler üretim, satış ve satın alma gibi işlevlere göre bölünmekte, birbirini tamamlayan görevler yürüten bu birimlerin hiçbiri diğerlerinden bağımsız çalışamamaktadır. II. Dünya Savaşı öncesi *Ford Motor Company*, bu yapının klasik örneği sayılmaktadır (Maskin, Qian, ve Xu, 2000, s. 360).

M-Form: Çok Bölümlü (*multi-division*) form, ise her biri kendi içinde bütünlük oluşturan, birbirinden büyük ölçüde bağımsız ve görece özerk birimlerden oluşan yapıyı ifade etmektedir; Alfred Sloan dönemi *General Motors*, bu yapının ilk örneği olarak gösterilmektedir (Maskin vd., 2000, s. 360).

Komün: Kırsal alanda tarım, sanayi, ticaret, eğitim ve askeri işleri tek bir çatı altında birleştiren; genelde 15-35 arası aileden oluşan üretim takımı (birimi) olup, 5-

15 arası takımdan oluşan üretim tugayı ve nüfusu birkaç binden elli bine kadar çıkabilen 10-30 arasındaki tugaydan oluşan komünler şeklinde aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmiş üç kademeli temel idari ve kolektif mülkiyet organıdır (Mao, 2000, s. 149).

Danwei: Salt bir üretim alanı olmanın ötesinde; insanların barınma, sağlık, eğitim, beslenme ve emekliliğini tek çatı altında toplayan, kapalı ve kendine yeterli sosyo-ekonomik ve politik bir birim işlevi gören yapıdır. Bu sistem, tarımsal olanla ilişkisi bulunmayan, bütünüyle kentsel alana ve kamu sektörüne özgü bir yapı olarak komünlerden kesin sınırlarla ayrılmaktadır (Yüceyılmaz, 2012, s. 122-124).

Longue durée: Geleneksel tarih yazımının kısa ve anlık olaylara odaklanan zaman anlayışının tam zıddı olarak yüzyılları kapsayan, yavaş akan ve neredeyse hareketsizliğe sınır olan bir tarihsel zaman boyutudur. Bu zaman katmanı, zamanın kolayca aşındıramadığı ve nesiller boyunca tarihin akışına hükmeden, insan eylemlerini hem destekleyip hem de sınırlandıran coğrafi, biyolojik veya zihinsel ‘‘yapılar’’dan meydana gelir. Olayların ve konjonktürlerin oluşturduğu diğer tüm hareketli tarihsel zaman dilimleri, bu derin ve yarı-hareketsiz altyapıdan hareketle kavranır ve tarihteki hemen her şey onun etrafında şekillenir (Braudel, 1958, s. 727, 731-734).

Post festum: Tarihsel süreçlerin geriye doğru bakılarak anlaşılabilir hale gelmesini anlatan Marx’a ait yöntemsel ilkeyi ifade etmektedir. Bu kavramsallaştırmaya göre, toplumsal ilişkiler ve biçimler ancak gelişim süreçlerini tamamlayıp sonuçlandıktan sonra geriye dönük olarak tahlil edilebilir (Marx, 2011, s. 85).

Tabula Rasa: Zihnin doğuştan hiçbir içerikten yoksun, deneyimle biçimlenecek boş bir yüzey olduğunu ifade eden felsefi kavram. Locke’un zihni ‘‘beyaz kâğıt’’ olarak tanımlayıp bütün bilginin duyum ve düşünümden, yani deneyimden türediğini ileri sürmesi bu düşüncenin kökenini oluşturur (Locke, 1996, s. 85-86). Bu tezde terim, mevcut kurumsal yapının ve alışkanlıkların bilinçli biçimde ortadan kaldırılarak toplumsal-yönetsel yapının sıfırdan yeniden inşa edilmesi stratejisini ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

Dört Eski ve Dört Yeni: BPKD’nin kitle seferberliği aşamasında hedef alınan ‘‘Dört Eski’’ kavramı; eski düşünceler (ideoloji), eski kültür, eski adetler (gelenekler)

ve eski alışkanlıkları ifade etmektedir (Yazıcı ve Yıldırım, 2022, s. 37). Bu kavramlar, sömürücü sınıfların (burjuvazi ve feodal sınıf) kitleleri yozlaştırmak, zihinlerini bulanıklaştırmak ve eski düzeni yeniden tesis etmek amacıyla kullandıkları ideolojik araçlar olarak tanımlanmıştır. Sınıf bilinciyle ve yeni siyasi düşünceyle uyumlu yeni kültürel değer ise ‘‘Dört Yeni’’ (yeni ideoloji, yeni kültür, yeni gelenekler ve yeni alışkanlıklar) olarak anılmaya başlamıştır (Lu, 2020, s. 61).

Kapitalizm: Marx tarafından, emeğin meta hâline geldiği ve doğrudan amacın artık değer üretimi olduğu tarihsel ve özgül bir üretim tarzı olarak tanımlanmakta ve işçinin kendi emek gücünü sattığı ve böylece üreticinin sanayici kapitaliste dönüştüğü ifade edilmektedir (Marx, 2012, s. 115). Kapitalist üretim biçiminin iki temel koşulu vardır: Birincisi, üretimin meta üretimine dayanması ve bunun bir sonucu olarak üreticilerin özgür ücretli işçiye dönüşmesi zorunludur. İkincisi, üretimin asıl amacı kullanım değeri yaratmak değil, artık değer yani kâr elde etmek ve sermaye birikimi sağlamaktır. Bir, ürünün meta niteliği taşıması ve iki, bu metanın sermaye tarafından üretilmiş olması; tek başına tüm dolaşım ilişkilerini içinde barındırır. Başka bir deyişle, ürünlerin geçmek zorunda olduğu ve bu süreç içinde toplumsal niteliklerini kazandığı belirli bir toplumsal süreç, zaten bu iki koşulun doğal bir uzantısı anlamına gelmektedir. Bu düzen, nihayetinde üretim araçlarının doğrudan üreticilerden koptuğu ve modern toplumun, gelir kaynakları sırasıyla ücret, kar ve toprak rantı olan ücretli emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri şeklinde üç büyük sınıfa bölündüğü yapısal bir sistem olarak temellendirilir (Marx, 2015, s. 860-864).

Emperyalizm: En genel tanımıyla kapitalizmin tekelci aşaması olup, üretim ve sermayenin yüksek düzeyde yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan tekellerin ve banka sermayesi ile sanayi sermayesinin kaynaşmasından doğan *mali sermaye*nin egemen olduğu bir ekonomik sistemdir. Somut tarihsel yeri bakımından ise kapitalizmin en üst aşaması olarak emperyalizm, yeryüzündeki tüm toprakların siyasal bölüşümünün tamamlandığı, serbest rekabetin tekele dönüştüğü asalak ve çürüyen bir kapitalizm evresidir (Lenin, 2009, s. 138-143). Osterhammel’e göre ise (2022, s. 599-600), bir devletin sınırlarını aşarak statükoyu dikkate almayan müdahaleci politikalarla, askeri güç kullanımı veya ekonomik nüfuz yoluyla başka coğrafyalar üzerinde tahakküm kurmasını ve hiyerarşik bir dünya düzeni dayatmasını içeren eylemler bütünüdür.

Kitle Çizgisi: ÇKP yönetiminin (öncü partinin) halktan gelen fikirleri sistematik hale getirerek tekrar halka götürme ve uygulamaya yöntemidir. Bu ilke, BPKD dönemi ve sonrasında bürokratik yozlaşmaya karşı ideolojik bir silah olarak kullanmıştır (Xi, 2017, s. 56-58).

Öncü Parti / Leninist Parti Modeli: İşçi sınıfının siyasi bakımdan en bilinçli ve ileri kesimlerinden oluşan, demokratik merkeziyetçilik temelinde yükselen, askeri bir disipline sıkı sıkıya bağlı profesyonel devrimcilerin oluşturduğu merkezi bir örgütlenme biçimidir (Hobsbawm, 2011, s. 100). Kitlelere devrimci bilinç taşıyarak toplumsal atılıma yön vermeyi amaçlayan bu model, Çin pratiğinde kitle çizgisi ve aşağıdan yukarıya kitle seferberlikleriyle sentezlenerek özgün bir yapıya bürünmüştür (Hui, 2017, s. 161).

Sınıf Çatışması: Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlar ile emek gücünden başka satacak bir şeyi olmayanlar arasındaki uzlaşmaz çıkar çatışmasıdır. Bu kavram, kapitalist toplumda meta üretimi ve artık-değerin el konulması sürecinde burjuvazi ve proletarya arasında yaşanan ve toplumsal değişimin motoru olan tarihsel antagonizmayı ifade eder (Engels, 2013, s. 40-44).

Diyalektik Materyalizm: Doğanın ve düşüncenin hareket yasalarını ‘‘karşıtların birliği’’ ve ‘‘çelişki’’ ilkesi üzerinden açıklayan, maddeyi birincil, bilinci ikincil kabul eden bilimsel dünya görüşüdür. Doğadaki her hareket bir çelişkiyi içerir ve bu çelişkilerin gelişimi, değişimin temelini oluşturur (Politzer, 1994, s. 34-36).

Tarihsel Materyalizm: Diyalektik materyalizmin ilkelerinin insan toplumunun tarihine ve gelişimine uygulanmasıdır. Bu yaklaşıma göre, toplumun ekonomik yapısı (altyapı); siyasi, hukuki ve kültürel kurumları (üstyapı) belirler. Tarihsel değişim, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmadan doğar (Stalin, 2009, s. 11, 32-34). Gramsci’ye (2011, s. 83) göre, kitleler sabit doğa kanunlarına bağımlı mekanik bir süreçte bilinçsizce rol yapan kişiler değil, aksine tarihi inşa eden fail konumundadırlar.

Sürekli Devrim: Geri kalmış ülkelerde devrimin burjuva demokratik aşamada duraklamayıp kesintisiz bir şekilde sosyalist aşamaya geçmesi gerektiğini savunan teoridir. Çin bağlamında bu teori, demokratik devrim ile sosyalist devrim arasında aşılmaz bir duvar olmadığını, devrimin aşamalarının birbirini izleyerek toplumsal dönüşümü sürekli kılması gerektiğini ifade eder (Schram, 1977, s. 160-163). Bu tezde

‘‘sürekli devrim’’ ifadesi, şemsiye bir terim olarak kullanılmaktadır. Mao, kendi kavramını Troçki’nin sürekli devrim teorisinden bilinçli olarak ayrıştırmıştır. Bu kavram, BPKD döneminde ‘‘proletarya diktatörlüğü altında devrimi sürdürme’’ biçimine dönüşmüştür. Yaşanan terminolojik dönüşüm, kavramsal çerçeve bölümünde ayrıca ele alınmaktadır.

Yeni Demokratik Devrim: Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde işçi sınıfı önderliğinde, köylü sınıflarla ve millî burjuvaziyle ittifak halinde emperyalizme ve feodalizme karşı yürütülen devrim tipidir. Bu devrim, tüm devrimci sınıfların ortak yönetimine dayalı, sosyalizme geçişin önkoşullarını yaratan bir düzeni hedefler (Mao, 1992, s. 332-333). Fakat bu devrim tipini salt kategorik olarak yorumlamak yanlış olur. Örneğin Çin’de ve Türkiye’de devrime önderlik eden sınıf, işçi sınıfı değil esas olarak köylü sınıflardır.

Büyük İleri Atılım: Mao Zedong’un Çin’i tarım toplumundan sanayi toplumuna hızla dönüştürmek amacıyla 1958’de başlattığı radikal bir kalkınma kampanyasıdır. Bu süreçte halkın mülkiyeti ve emeği ‘halk komünlerinde’ birleştirilerek ideolojik irade ve kitle seferberliği öne çıkarılmış, ancak kampanya feci bir kıtlıkla sonuçlanmıştır (Kissinger, 2015, s. 234).

Üç Dünya Teorisi: Uluslararası sistemi; süper güçler (ABD, SSCB), gelişmiş ülkeler (Avrupa, Japonya) ve gelişmekte olan ülkeler (Asya, Afrika, Latin Amerika) olarak sınıflandıran Mao Zedong’a ait jeopolitik bir stratejidir. Bu stratejiye göre, hegemonyacılığa karşı gerçek devrimci güç, Çin’in de içerisinde olduğu Üçüncü Dünya ülkeleridir. Üçüncü Dünya ülkeleri, İkinci Dünya ülkeleriyle birleşerek hegemonyacı güçlere karşı mücadele etmelidir (Kissinger, 2015, s. 376).

Konfüçyüsçülük: Toplumsal ve siyasi düzenin ‘‘Gök’’ (Tian) ile uyum içinde, hiyerarşik ilişkiler, ahlaki erdem ve ritüellere bağlılık temelinde sürdürülmesini öngören öğretidir. Çin kamu yönetimi geleneğinde Konfüçyüsçü sistem, devlet idaresinde askeri güç veya yasal zorlamalar yerine yöneticilerin erdem ve iyilik gibi ahlaki niteliklerle donanmasını şart koşan etik merkezli bir siyaset anlayışıdır. Bu sistemde otorite, yöneticinin kendini yetiştirerek ulaştığı ‘‘Üst İnsan’’ (Junzi) karakterine ve toplumsal hiyerarşiyi düzenleyen ‘‘Li’’(Tören/Adap) kurallarına riayet etmesine dayanır (Wu, 2023, s. xv-xix). Kamu düzeni, erdemli liderin tıpkı rüzgârın

otları eğmesi gibi halkı dönüştürücü etkisiyle ve halkta ceza korkusu yerine ahlaki bilinç oluşturulmasıyla sağlanır (Konfüçyüs, 2021, s. 81-82).

Sosyalist Piyasa Ekonomisi: Kamu mülkiyeti ve devlet planlaması hâkim konumunu korurken, piyasa mekanizmalarının kaynak tahsisinde belirleyici rol oynamasına izin veren hibrit bir ekonomik modeldir. Bu sistem, sosyalizmin temel ilkelerinden vazgeçmeden, üretici güçleri geliştirmek amacıyla piyasa araçlarının ve özel girişimin kullanılabileceği ‘‘sosyalizmin başlangıç aşaması’’ tezine dayanır (Wang, 2015, s. 85, 205, 224, 251).

Tanımlar, teze özgü kullanım çerçevesinde geçerlidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu tez çalışmasının kuramsal temeli, modern dünyanın inşasını ve bu inşanın kendi içinde yarattığı yıkıcı çelişkileri, altyapı (ekonomi) ve üstyapı (kültür/ideoloji) bağlamında ele alan tarihsel materyalist yaklaşıma dayanmaktadır. Çin Devrimi'nin kuramsal gerekçelendirmesini yapabilmek için öncelikle feodalizmden kapitalizme geçişin, emperyalizmin küresel tahakkümünün ve buna bir yanıt olarak doğan sosyalist ideolojinin tarihsel dinamiklerinin bütüncül bir biçimde analiz edilmesi gerekmektedir. Tabii ki böyle bir nesnel değerlendirmeyi yaparken Çin'i anlamak için onun kendi iç dinamiklerini de masaya yatırmak gerekir.

Çalışmanın başlığında kullanılan yapısallık, Çin kamu yönetimindeki uzun vadeli değişimlerin arasında bağlantı kurabilmek için tercih edilmiştir. Braudel'e göre (1958, s. 731), yapı kavramı iki düzlemde ele alınabilir. Sosyal gözlemciler yapıyı esas olarak bir organizasyon, bir tutarlılık ve toplumsal gerçeklikler arasındaki nispeten sabit ilişkiler bütünü olarak tanımlama eğilimindedir. Tarihçiler içinse yapı, bir birleşim ya da mimariden ziyade bir gerçekliktir. Bu gerçeklik zaman içinde ancak güç kullanımıyla aşınabilir. Bazı yapılar nesiller boyunca istikrarını koruyarak tarihsel akışı yavaşlatan, hatta zaman zaman doğrudan sınırlayan unsurlara dönüşebilirken diğer bazı yapılar görece kısa sürede çözülüp dağılabilmektedir. Tüm yapılar bir bakıma hem destek hem de engeldir. Engel yönüyle ele alındığında yapılar, insan deneyiminin nadiren aşabildiği sınırlar biçiminde tezahür ediyor gibi görünmektedir. Coğrafi çerçeveleri kırmak oldukça zordur. Biyolojik gerçeklikler, üretkenlik sınırları, iklim ve hatta bazı manevi kısıtlamalar da benzer şekilde aşılması güç unsurlar arasında sayılabilir. Zihinsel çerçeveler de bu bağlamda uzun süreli birer hapishane olarak değerlendirilebilir.

Marx ile Braudel, farklı tarih felsefesi yaklaşımlarına sahip olsalar da Çin'in yüzyıllara dayanan bürokratik geleneği ve son yüz elli yılda ortaya çıkan devrimci

süreçler hesaba katıldığında bu iki farklı anlayışın kamu yönetimi perspektifinden sentezlenmesi mümkün olmuştur.

2.1. Diyalektik Yöntem ve BPKD Üzerine İki Karşıt Okuma

Hegelci diyalektik, tarihsel değişimi karşıtlıkların aşılarak korunması (*Aufhebung*) yoluyla kavrayan bir düşünme biçimidir (Kojève, 2001, s. 183). Alanyazında bu süreç yaygın biçimde tez, antitez ve sentez uğrakları üzerinden şematize edilmektedir. Fakat formülün, Hegel'in kendi terminolojisi olmayıp sonraki aktarımlarda yerleştiği belirtilmelidir (Mueller, 1958, s. 411-414). Bu tezde söz konusu şema, açıklayıcı bir çözümleme aracı olarak kullanılmaktadır. Sovyet tipi merkeziyetçi bürokrasi tez, BPKD antitez, reform dönemindeki esnek yönetim yapısı ise sentez olarak konumlandırılmaktadır. Marx'ın (2011, s. 85), *post festum* (iş olup bittikten sonra) ilkesi bu noktada devreye girmektedir. Dönüşümün anlamı, ancak sonuçtan geriye bakıldığında görünür hale gelmektedir. Çünkü insan aklı tarihi baştan bir amaca doğru değil, olaylar bittikten sonraya geriye dönük olarak kavrar. Bu kavramsallaştırmaya göre, insan yaşam biçimlerine yönelik düşünceler de aynı ilkeyle analiz edilir. Bu bakışın, teleolojik (sonucu baştan belirlenmiş sayan) okuma riskine karşı bir güvence fonksiyonu görebileceği ileri sürülebilir.

Çin'i değerlendirirken literatürde karşımıza çıkan başlıca sorunlardan biri Avrupamerkezciliktir. Alanyazının genelinde, dünyanın geri kalanını Batı üzerinden değerlendirme anlayışı hakimdir. Dolayısıyla modern dünyanın yaratıcısı olarak görülen Avrupa'da ortaya çıkan olgular, dünyanın geri kalan kıtalarına dogmatik biçimde uyarlanmaya çalışılmaktadır. Bu da Avrupa dışında kalan ülkelerin yeterince iyi anlaşılamamasına yol açmaktadır. Samir Amin'in de (2018, s. 13-16) vurguladığı üzere, Batı'yı yegâne model olarak dayatan bu ''güdük evrenselcilik'', kapitalist sistemin yarattığı eşitsiz gelişmeyi gizleyerek Çin gibi ülkelerin tarihsel dönüşümlerinin ve kendi özgül koşullarının nesnel bir biçimde tahlil edilmesinin önüne geçmektedir.

Modern kapitalist toplumun ortaya çıkışı, Eric Hobsbawm (2003, s. 10-15) tarafından Fransız Devrimi ile İngiliz Sanayi Devrimi'ni kapsayan ''Çifte Devrim'' kavramıyla ele alınmaktadır. Çifte Devrim, Fransız Devrimi'nin siyasal kazanımlarıyla İngiliz Sanayi Devrimi'nin ekonomik dönüşümlerinin etkileşimini

tanımlayan kavramsal bir çerçevedir. Söz konusu tarihsel kırılma sadece teknolojik bir ilerlemeyi değil, feodal düzenin tasfiyesiyle birlikte yeni bir üretim biçiminin ve burjuva liberal toplumunun inşasını da temsil etmektedir. Kapitalist sistemin serbest piyasa (*laissez-faire*) ilkesi çerçevesinde işleyebilmesi, geleneksel toplumsal bağların çözülmesini, toprağın ticarileşmesini ve geçim kaynaklarından kopan köylülerin ücretli işgücüne dönüştürülmesini zorunlu kılmaktadır. Adam Smith gibi düşünürlerin kuramsal temellerini attığı bu yeni ekonomik düzenin, rekabetçi özel girişim mantığına yaslandığı ve başlangıç aşamasında önemli ölçüde sermaye birikimi ile maddi zenginlik yarattığı değerlendirilmektedir. Fakat, Batı'daki kapitalistleşme sürecini açıklayan bu yaklaşımın, Çin'in XXI. yüzyılda yaşadığı fırtınalı altüst oluşu açıklamaya yetmeyeceği görülmektedir.

Marksist tarih anlayışında Batı merkezli evrim şeması, tarihsel materyalizmi bilimsel bir araştırma yönteminden çıkarıp tüm toplumlar için geçerli ve dogmatik bir tarih felsefesi ya da kalıp bir reçete hâline getirdiği gerekçesiyle sert bir biçimde eleştirilmektedir. Bu şemanın kökenleri, Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserinde, insanlığın genel gelişim çizgisini Eski Yunan ve Roma örnekleri üzerinden (kölelik, feodalite, kapitalizm) okuyarak Batı tarihine tanıdığı ayrıcalığa dayanır (Godelier, 1993, s. 34). Zamanla bu eğilim, J. Stalin'in 1938'de formüle ettiği beş aşamalı (ilkel komünal, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist) doğrusal evrim şemasıyla sorgulanamaz bir dogmaya dönüştürülmüştür (Divitçioğlu, 1971, s. 114). Batı'ya özgü olan kölelik ve feodalite aşamalarının tüm dünyaya evrensel bir yasa gibi genellenmesi, tarihçileri Asya, Afrika ve Amerika toplumlarını zorla bu kategorilere tıkıştırmaya itmiştir.

Marx ve Engels'in analizlerinde Asya toplumları (Çin dâhil), özel mülkiyetin yokluğu ve devletin merkeziyetçi gücü nedeniyle sınıf çatışmalarından ve dolayısıyla tarihsel dinamizmden yoksun görülmüştür. Bu perspektifte; Batı burjuvazisi, feodal Avrupa mirasına karşı alaycı olduğu kadar, barbarlara ve yarı barbar ülkelere, köylü uluslara ve Doğu'ya karşı da alaycıdır. Ancak kaynaklar, Marx'ın Çin ve Hindistan'a bakışının zamanla değiştiğine işaret etmektedir. İlk dönem yazılarında İngiliz sömürgeciliğini, Asya'nın durağan yapısını kıracak tarihin bilinçsiz aleti olarak gören Marx, 1850'lerin sonuna doğru Çin'in İngiltere karşısındaki direnişini (İkinci Afyon Savaşı) destekleyerek sömürgecilik karşıtı bir tutum takınmaya başlamıştır (Achcar,

2019, s. 90-92). Marx'ın epistemolojik değişimi, Batı'nın ilerlemeci/uygarlaştırıcı rolüne dair kesin inancın sarsıldığını ve Asya toplumlarının kendi iç dinamiklerinin tanınmaya başladığını gösterir. Bu meyanda Asya'nın sömürgeciliğe başkaldırmaya başlaması dikkatleri Avrupa'nın dışına çekmeye başlamış ve oryantalist tezleri derinden sarsmıştır.

James Mill ve John Stuart Mill gibi düşünürler de Çin'i geleneğin ve dinsel otoritenin egemen olduğu bir durağanlık örneği olarak ele almışlardır. Onlara göre bu durağanlık, Batı'daki bireysellik ve özgürlükle taban tabana zıttır ve ''Çin durağanlığı'', Batı demokrasisi için kaçınılması gereken bir durum olarak sunulmuştur. Keza Weber'e göre Batı'da rasyonel hukuk ve bürokrasi, kapitalizmin gelişimine zemin hazırlarken, Çin gibi Doğu toplumlarında yönetim patrimonyal (babadan kalma egemenlik) karakterdedir. Bu yapıda, merkezi otorite ile tebaa arasında sivil toplumun aracı kurumları bulunmaz ve yönetim keyfi kararlara dayanır. Bu durum, Batı'daki rasyonel yönetim yapısının aksine, ekonomik ve sosyal gelişimi engelleyen bir faktör olarak görülmüştür (Turner, 2003, s. 55, 70-71, 150).

Çin Devrimi, dayandığı toplumsal tabakalar bakımından da Batı'daki düşünce yapılarından farklılaşmaktadır. Avrupa'daki komünist partiler devrimin öncüsü olarak işçi sınıfını görürken Çin'de devrimin ana temeli işçi sınıfı üzerine değil, nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylü sınıfı üzerine kurulmuştur. II. Enternasyonal döneminde Kautsky ve Plehanov gibi düşünürler tarafından sistemleştirilen Marksizm anlayışı, devrimin aşamaları bir sırayla izlemesi gerektiğini savunuyordu. Onlara göre devrim, öncelikle gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleşecekti. Bu stratejiden radikal bir teorik kopuşu temsil eden Troçki'nin ''eşitsiz ve bileşik gelişim yasası'' ise, kapitalizmi dünya ölçeğinde bir bütün olarak ele alarak azgelişmiş ülkelerin Batı'nın geçtiği aşamaları tekdüze bir sırayla tekrar etmek zorunda olmadığını iddia etmektedir. (Löwy, 2016, s. 7-8, 141-142). Fakat ne II. Enternasyonal sözcülerinin dediği gibi olmuştur ne de Troçki'nin dediği gibi. Önce Rus Devrimi ve daha sonra Çin Devrimi, tek ülkede sosyalizm tecrübesini yaygınlaştırmıştır.

Batı dünyasının Çin'i anlamadaki kısıtlılıkları, iki yüzyıllık Avro-Amerikan egemenliği çerçevesinde kurgulanan modernite anlayışının ''global modernite'' kavramıyla sorgulanması üzerinden açıklanmaktadır. Bu doğrultuda Çin'in yükselişi

ve tarihsel gelişimi, Batı'nın kopyası olmayan alternatif bir modernite inşası olarak tartışılmaktadır (Dirlik, 2012, s. 7-10).

İki karşıt okuma Tablo 1'de değerlendirilmiştir. Liberal-ortodoks yaklaşım, BPKD'yi bütünüyle yıkıcı bir kopuş olarak değerlendirme eğilimindedir. Diğer tezin önerdiği yöntem farklıdır. Yıkıcı sonuçları yadsımadan, aynı dönemin sonraki esnekliğe zemin hazırlayan olası koşullarını da görünür kılmayı dener. Tablo-1, bu iki çerçeveyi beş eksende yan yana koyar ve tezin alanyazına katkısını tek bakışta okunur hale getirmeyi amaçlar.

Tablo 1. Kültür Devrimi'nin Etkisine İlişkin İki Okuma

Liberal-Ortodoks Okuma	Bu Tezin Önerdiği Okuma
Avrupamerkezci (oryantalist) bakış açısı hakimdir.	Çin, kendine özgü tarihsel koşulları ve gelenekleri üzerinden değerlendirilir.
BPKD bütünüyle yıkıcı bir felaket olarak görülür.	BPKD, yıkıcı sonuçlarının yanında olası ön koşullar üreten bir süreç olarak tasarlanır.
Bürokrasi açısından kurumsal tahribat ve gerileme vurgulanır.	Katı U-Form yapının çözülmesi, sonraki esnekliğin zemini sayılır.
Çözümleme kısa vadeli maliyetlere odaklanır.	Marx'ın post festum kavramı doğrultusunda, süreç sonradan ve geriye dönük olarak değerlendirilir.
Çin'in yükselişi, 1978 sonrası reformlara ve BPKD'den kopuşa bağlanır.	1978 sonrası dönüşümün bazı koşulları BPKD evresinde aranabilir.
Normatif ve çoğu kez teleolojik bir çerçeve benimsenir.	Normatif yargıdan kaçınılır, somut olgular ve özgül koşullar öne çıkarılır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Mao'nun devrim modeli, önceki örneklerden ayrılmaktadır. 1940'ta formüle edilen ''Yeni Demokrasi'' anlayışıyla, yarı-sömürge feodal toplumu çağdaş bir topluma dönüştürmek için sosyalistlerin, köylülerin, işçilerin ve ulusal burjuvazinin ortak yönetimine dayanan bir geçiş aşaması öngörülmüştür. Bu aşama, nihai hedefe

giden bir ara durak olarak tasarlanmıştır (Tanilli, 2019, s. 376-379). Bu ara durak olan *Yeni Demokratik Devrim (YDD)* ile bunu izleyen *Çin'e özgü sosyalist model* baz alındığında Çin'in sisteminin kapitalist mi yoksa sosyalist mi olduğu sorusu literatürde tartışmalıdır (Hart-Landsherg ve Burkett, 2006, s. 18). Bu tartışma çözülmek zorunda değildir. Tarihsel materyalist perspektiften sosyalizm, kapitalizmi dışarıdan yadsıyan bir karşıtlık değil, onu Hegelci anlamda yıkarak aşan *(Aufhebung)* bir toplumsal formasyondur (Ollman, 2008). Aşma eyleminde aşılan korunur. Diyalektik materyalizmin zıtların birliği ilkesi uyarınca, kapitalizmin ürettiği maddi ve örgütsel birikim sosyalist inşanın da zeminini oluşturur. İki sistemi birbirinden tümüyle kopuk yapılar olarak ele alan yaklaşımların bu bağı gözden kaçırdığı söylenebilir. Sosyalizm, sınıfsız ve devletsiz komünist topluma geçişte devletin varlığını koruyan bir ara evredir (Wu, 2012, s. 251). Her iki sistemde de devlet aygıtı merkezi bir örgütsel gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle tezde söz konusu sınıflandırma tartışması paranteze alınmakta, çözümleme devlet aygıtının örgütsel yapısı ve dönüşümü üzerinde yoğunlaştırılmaktadır.

Bu sınıflandırma tartışması paranteze alınmakla birlikte, ÇKP'nin asırlık ufku tezin zaman ölçeği açısından kayda değerdir. Çin'in siyasal gelişimi, resmî parti anlatısında yüzyıllık bir dönemleştirme içinde ele alınmaktadır. Yeni devlet 1949'da kurulmasına rağmen demokratik toplum kurma çalışmaları, 1930'lu yılların ortalarından 1950'li yılların başlarına dek sürer. Yarı-sömürge ve yarı-feodal toplumdan sosyalist topluma giden süreçte bir geçiş aşaması olarak nitelenen bu dönemde, ülkedeki tüm demokratik sınıfların ve etnik grupların birleştirilmesine dayanan bir sistem tasavvur edilmiştir. Aynı dönemde devlet işletmeleri ile özel işletmeler bir arada faaliyet göstermiştir. Nitekim Mao Zedong da sosyalist aşamaya ancak demokrasi ile erişileceğinin farkındaydı. 1949 ile 1952 yılları arasındaki toparlanma sürecinin ardından, 1953 yılında geçiş döneminin temel çizgisi ve Birinci Beş Yıllık Plan resmen başlatılmıştır. 1953'te ilan edilen geçiş dönemi genel hattı ve 1953-1956 arasında yürütülen üç büyük sosyalist dönüşümle birlikte sosyalist sistemin esas olarak kurulduğu, 1956'daki VIII. Parti Kongresi'nde resmen açıklanmıştır. Tarım, el sanatları ve özel sanayideki bu dönüşüm 1956'da tamamlanmıştır. Artık temel çelişkinin özü, sosyalist sistem ile geri üretici güçler arasındaki çelişkidir. Ana hedef, Çin'i geri kalmış bir tarım ülkesinden gelişmiş sanayi ülkesine dönüştürmektir (Pu ve Xiong, 2011, s. 199-212).

1987'de XIII. Parti Kongresi'nde sistemleştirilen sosyalizmin ilk aşaması tezine göre Çin, üretici güçlerin görece geriliği nedeniyle uzun sürecek bir başlangıç evresinde olup bu evrenin ÇHC'nin yüzüncü yılı olan 2049'a dek sürmesi öngörülmektedir. Piyasa mekanizmalarına verilen yer de bu doktrinle meşrulaştırılmakta, ilk aşamanın temel görevi üretici güçlerin geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Wu, 2012, s. 255-256). Bu kurgu, çalışmada benimsenen *longue durée* perspektifiyle örtüşmektedir. Zira hem resmî dönemleştirme hem de Braudelci yaklaşım, kısa vadeli kesintilerin ancak yüzyıllık ölçekte anlamlandırılabileceği varsayımını paylaşmaktadır. BPKD'nin bu ölçekte bir kesinti mi yoksa dönüşümün derinleştiricisi mi olduğu sorusu, tam da bu perspektif içinde anlam kazanmaktadır.

Tablo 2. Çin Kamu Yönetiminin Dönüşümünde Temel Eşikler (1949–2049)

Dönem	Kamu Yönetimi Yapısındaki Gelişme
1949 →	ÇHC'nin kuruluşu; Sovyet tipi U-Form yapı devralınır.
1958 →	Büyük İleri Atılım; merkezî planlama geçerliliğini korur, yetkide ilk yerele kaydırma gerçekleşir.
1966 →	BPKD başlar; kitle seferberliğiyle merkezî aygıt zayıflar.
1976 →	Mao Zedong'un ölümü; BPKD'nin resmî sonu.
1978 →	Deng Xiaoping liderliğinde reform ve dışa açılma; esnek M-Form yönelimi belirginleşir.
1992 →	Sosyalist piyasa ekonomisinin ilanı; M-Form derinleşir.
2012 →	Xi Jinping dönemi; yeniden merkezîleşme eğilimi.
2020'ler →	Üst-orta gelir düzeyi; yüksek gelir eşiğine yaklaşılır (orta gelir tuzağı tartışması).
2035 →	*Sosyalist modernizasyonun esas olarak gerçekleştirilmesi.*
2049 →	*Modern sosyalist ülkenin inşası; sosyalizmin ilk aşamasının öngörülen sonu.*

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: İtalik satırlar, ÇKP'nin resmî hedeflerini göstermektedir.

Tablo 2, devlet yapısındaki dönüşümü tarihsel eşikler üzerinden özetler. ÇHC'nin kurulduğu 1949'dan 2020'lere uzanan çizgide, idari yapının hangi uğraklarda yön değiştirdiği görülebilir. Yerinden yönetim denemeleri 1958'e kadar

geriye gider. Bu durum, esnek yapının yalnızca BPKD'nin ürünü sayılamayacağını, ancak bahsi geçen esnek yapının kamu politikası olarak yerleşmesine katkı sağladığını düşündürmektedir. Çizelgenin reform sonrası ucu ise bir varış noktası olmaktan ziyade İbni Haldun ve Machiavelli gibi filozofların değindiği gibi devletlerin döngüselliğini göstermektedir. Bu döngüsellik tarihin tek bir çizgide ilerlediğini ve kendisini tekrarladığını göstermez. Tam tersine devlet yöneticilerinin zaman ve mekânın gerekliliklerine ve ayrıca toplumsal koşullara göre politika tercihlerini yapmaya çalıştıklarına işaret eder.

2.2. Eşitsiz Gelişim ve Geç Kalkınma Kuramları

Batı Avrupa'da çok hızlı gelişen reel ekonomideki sınırsız sermaye birikimi, zamanla kendi ülke sınırlarına ve azalan kâr oranlarına çarpmaya başladı. Gelişen sanayinin, özellikle demiryolları ve ağır sanayi gibi devasa altyapı yatırımlarının gerektirdiği muazzam maliyetler, bireysel kapitalistlerin kapasitesini aştığında sistem finanslaşma sürecine girdi. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde klasik serbest rekabetçi piyasa, yerini piyasayı kontrol eden tröstler ve karteller gibi tekelci (monopol) yapılara, dolayısıyla oligopol piyasalara bırakarak kapitalizmin formunu bütünüyle değiştirdi. Kapitalizmin bu tekelci ve finansal aşaması -Lenin'in deyimiyle kapitalizmin en üst aşaması- kârlı yatırım ve yeni pazar arayışının bir sonucu olarak sınır tanımayan bir emperyalizme dönüştü (Hobsbawm, 1999, s. 78-80).

Bu yayılmacı sürecin doğurduğu eşitsiz gelişme, sanayileşmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiyi de yeniden şekillendirmiştir. Marx'a (2011, s. 18) göre; sanayileşmesini tamamlamış bir ülke, az gelişmiş bir ülkeye yalnızca onun geleceğinin imgesini gösterir. Bu benzeşme, tarihte eşit hızda gerçekleşmemiştir. Uluslararası krizler, ondan etkilenen bazı ülkelerde devrimci fırsatlar yaratılmasına önayak olmuştur. Bu nedenle bütün toplumsal devrimlerde küresel ve bölgesel konjonktür belirleyici rol oynamıştır. Kapitalist ekonomik kalkınmanın uluslararası eşitsiz dağılımı bunun en önemli nedenidir.

Modernleşme iddia edildiği gibi, ülke içindeki yalıtılmış sosyo-ekonomik koşulların bir yansıması olamaz. Çünkü neredeyse bütün devrimler, uluslararası koşullarda sömürülen tarafta yer alan ülkelerde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla devrimleri doğru tahlil edebilmek için sadece sınıf çatışmalarını incelemek yetmeyecektir.

Devletler arasındaki güç dengesine ve başka devletlerin o ülkenin sınıflarıyla ilişkilerini incelemek gerekmektedir. Monarşiler, üretim tarzı bakımından gelişmiş ülkelerin tehditlerine ve ekonomik rekabetlerine maruz kalmaktadırlar. İç cephede sınıfsal gerilimlerin ve uluslararası çelişkilerin çapraz ateşinde sıkışan monarşiler çökmeye yüz tutmaktadırlar. Bağımlılık, askeri tehdit veya işgal durumundaki ülkelerde bu durum belirleyici olmuştur ve toplumsal devrimci sıçramaların önü açılmıştır (Skocpol, 2023, s. 52-57, 71, 95).

Emperyalizm çağında kapitalizmin eşitsiz gelişimi, devrimci kopuşların sistemin merkezinden ziyade çevresinde, azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkacağı anlamına gelmektedir. Merkez ülkelerin işçi sınıfları, kapitalist genişlemenin ürettiği refahtan pay aldıkları ölçüde radikalleşme eğilimlerini yitirirken, devrimci potansiyel sömürüye maruz kalan zayıf halkalarda birikmektedir. Lenin tarafından formüle edilen ‘‘zayıf halka’’ teorisinin, tüm toplumların kapitalist bir aşamadan geçmesi gerektiğini savunan II. Enternasyonal’in Avrupamerkezci, doğrusal ve mekanik tarih anlayışından köklü bir kopuşu temsil ettiği açıktır. Çin bağlamında teorinin taşıdığı anlam, Çin Devrimi’nin tarihsel öngörüyü somut biçimde doğrulamış olmasında aranmalıdır. Lenin, sistemin zayıf halkası olan Rusya’da devrimin başlamasının ardından sıranın gelişmiş merkez ülkelere geleceğini ummuş; ancak bu beklentinin gerçekleşmemesi üzerine devrimci dönüşüm umudu diğer çevre ülkelere yönelmiştir. Bu beklentinin tarihsel karşılığını Çin Devrimi’nin başarısında bulduğu değerlendirilebilir (Amin, 2016, s. 75). Bu çerçevede zayıf halka teorisi, Çin’in küresel hiyerarşideki dezavantajlı konumunu tarihsel gecikme olarak tanımlamanın aksine sistemin kırılarak sosyalist alternatifin inşa edilebileceği devrimci kırılma noktası olarak kavramsallaştırmaktadır. Böylece azgelişmişlik, devrimci olanağın kaynağına dönüşmektedir.

Zayıf halka teorisinin açıkladığı devrimci kopuş, madalyonun yalnızca bir yüzünü oluşturmaktadır. Devrim sonrası süreçte azgelişmişliğin taşıdığı ikinci bir potansiyel, Gerschenkron’un ‘‘*geriden gelmenin avantajları*’’ tezi[1] üzerinden

[1] Gerschenkron’un Marksist gelenekten gelmediği, aksine Marx’ın az gelişmiş ülkelerin ileri ülkelerin izlediği yolu tekrarlayacağı yönündeki doğrusal genellemesini eleştirdiği belirtilmelidir (Gerschenkron, 1962, s. 6). Buradaki iki yaklaşım arasında bilinçli bir kuramsal sentez kurulmuştur. Bununla birlikte Lenin’in II. Enternasyonal’in mekanik tarih anlayışına yönelttiği itiraz ile Gerschenkron’un tek çizgili kalkınma şemasına yönelik eleştirisinin, doğrusal tarih anlayışının reddi noktasında kesiştiği öne sürülebilir.

kavranabilir. Yazara göre (Gerschenkron, 1962, s. 8-9, 16) sanayileşmeye geç başlayan ülke, ileri ülkelerin uzun sürede ve yüksek maliyetle geliştirdiği teknolojik birikimi hazır biçimde devralma imkânına sahiptir. Bu sayede ara aşamaları atlayarak en modern üretim tekniklerine doğrudan geçebilir ve öncüllerinden çok daha yüksek bir büyüme temposu yakalayabilir. Üstelik geri kalmışlık derecesi arttıkça sanayileşmenin kurumsal taşıyıcısı da değişmektedir. İngiltere örneğinde piyasa, Almanya örneğinde bankalar, Rusya örneğinde ise bizzat devlet bu işlevi üstlenmektedir. Bu çerçevede *zayıf halka* teorisi ile *geriden gelme avantajı* tezinin birbirini tamamlayan iki analitik düzey sunduğu ileri sürülebilir. İlki, kapitalist sistemden kopuşun neden çevre ülkelerde gerçekleştiğini açıklarken; ikincisi, kopuş sonrasında doğru stratejiyle yönlendirilen geç kalkınmanın nasıl bir sıçrama üretebildiğini ve geriden gelen gücün rakiplerinin önüne geçebildiğini açıklamaktadır. Çin deneyimi bu iki düzeyin kesişiminde elverişli bir örnek olarak değerlendirilebilir. Devrim, sistemin zayıf halkasında gerçekleşmiş; ardından devlet öncülüğünde yürütülen geç sanayileşme, teknolojik birikimi devralma avantajını jeopolitik ve ekonomik bir yükseliş stratejisine dönüştürmüştür. Böylece az gelişmişlik, hem devrimci kırılmanın hem de hızlandırılmış kalkınmanın ortak zemini hâline gelmiştir.

Bu bağlamda 2008'de yaşanan küresel krizden sonra devletçi uygulamaların yeniden yükseldiği görülmektedir. *Girişimci devlet* kavramı, Mazzucato (2021, s. 15-20) tarafından, devletin yalnızca piyasa aksaklıklarını gideren pasif bir aktör değil, yüksek riskli yenilikçi yatırımların öncüsü olarak konumlandığı bir çerçeve olarak geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre 2008 finansal krizi sonrasında Çin, Almanya ve Brezilya gibi ülkeler, kalkınma bankaları (Çin için Çin Kalkınma Bankası) aracılığıyla stratejik sektörlere doğrudan müdahale etmiş, bu da devletin ekonomik krizler karşısında *''görünür el''* olarak öncü bir rol üstlendiği bir modelin öne çıkmasına katkı sağlamıştır. Söz konusu müdahaleci eğilimin, merkezi otoritenin ekonomik krizlere karşı esnek ve çok katmanlı bir yönetsel kapasiteyle yanıt verebilmesini gerektirdiği ileri sürülebilir. Çin örneğinde bu kapasitenin, merkezden yerel birimlere aktarılan karar alma yetkisiyle ve uygulama serbestisiyle yakından ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu çerçevede girişimci devlet kuramının, M-Form yapının kriz dönemlerinde sağladığı esneklik potansiyelini kavramsal düzeyde açıklayan bir zemin sunduğu düşünülmektedir.

2.3. Örgüt Kuramı Açısından U-Form ve M-Form

Komünler, U ve M formları arasındaki gerilimin somut biçimde görülebildiği alanlardan biri olarak değerlendirilebilir. Liberal-ortodoks tezler, bu kurumsal yapıları kırsal alanda Sovyetik merkezi bürokrasinin vesayetini artıran, ekonomik açıdan yıkıcı sonuçlar doğuran hantal araçlar olarak değerlendirirken; seferberlik tezleri ise komünlerin taşra idarelerine muazzam bir ekonomik teşebbüs devrettiğini vurgulamaktadır (Schram, 1977, s. 93-94). Sanayi, tarım, ticaret ve askerî işlevler yerelde birleşmiştir. Mao döneminde yaşanan bu radikal yerelleşme ve idari yetki devri, paradoksal biçimde Deng Xiaoping'in piyasa odaklı restorasyon sürecinde komünlerin Kasaba ve Köy İşletmelerine dönüşmesinin altyapısını hazırlamış olabilir (Hart-Landsherg ve Burkett, 2006, s. 59-60). Komünlerin bu konumlanışı, dönemin örgüt teorisi çerçevesinde ele alındığında daha anlamlı hale gelmektedir.

Bu döneme örgüt teorisi bakımından yaklaşıldığında ise; SSCB ekonomisi, yaklaşık altmış uzmanlaşmış bakanlıktan oluşan dev bir U-Form görünümündeyken, Çin ekonomisi 1958'den itibaren büyük ölçüde kendine yeterli bölgelerden oluşan bir M-Form yapıya yaklaşmıştır. M-Form yapının yönetsel avantajı, bölgeler arası kıyaslamalı performans değerlendirmesine (*yardstick competition*) imkân tanımasında görülmektedir. Çin'de iller, şehirler ve ilçeler büyüme ve yatırım performanslarına göre sürekli sıralanmaktadır (Maskin vd., 2000, s. 360-361). Kamu yönetiminde idari ademimerkeziyetçilik, kamu hizmetlerinin karar alma ve yürütme süreçlerinin merkezi otorite yerine yerel yönetimlere devredilme düzeyini ifade eder. Bu bağlamda, kamu harcamalarının hangi düzeydeki yönetimler tarafından gerçekleştirildiği, ademimerkeziyetçilik seviyesini anlamada önemli bir göstergedir. Bulgular bölümünde inceleneceği üzere, Çin'deki idari ademimerkezileşmenin düzeyi, sanılanın aksine çoğu Batılı ülkeden çok daha ileridir.

BPKD'nin devlet aygıtında yarattığı çöküş, esasında Sovyet tarzı katı ve dikey hiyerarşiye sahip bürokratik yapının, yani U-Formu örgütlenmenin mecburi yıkılışıdır. Kurumsal iktisat literatüründe Yingyi Qian ve Chenggang Xu'nun çalışmalarında kullandığı bu sınıflandırmaya göre; Kültür Devrimi'nin hedef aldığı yapı, U-Formu katı Sovyet merkeziyetçiliğini temsil ederken, sürecin sonunda Çin'de ortaya çıkan M-Formu ise esnek ve ademimerkeziyetçi bir sanayi ve yönetim mimarisini tanımlamaktadır (Coase ve Wang, 2015, s. 396).

Nitekim sürece olumlu yaklaşan tezlerin vurguladığı kitle seferberliği olguları, yaşananların yalnızca bir anarşi olmadığını, tam da bu yatay M-Formu idari yapının fiilen inşa edildiği gerçeğini yansıtmaktadır (Han, 2018, s. 80). BPKD sırasında yerel birimlerin mecburen inisiyatif alması, eyalet ve ilçe yönetimlerinin merkezi planlamanın vesayetinden bağımsızlaşarak kendi kararlarını vermelerini ve kendi yerel sanayilerini kurmalarını sağlamıştır (Oktay, 2022, s. 52). Ancak buradan ideolojik ve planlı bir inşanın söz konusu olduğu anlaşılmamalıdır.

Max Weber'in bakış açısına göre, BPKD dönemi değerlendirilecek olursa otorite ve meşruiyet arasındaki ilişki açıklığa kavuşacaktır. Ona göre (Weber, 2012, s. 334-335, 366), iktidarın veya egemenliğin meşru bir biçimde uygulanmasını ifade eden otorite, üç saf tip altında sınıflandırılır: geleneksel, karizmatik ve yasal-rasyonel otorite. Karizmatik otorite doğası gereği durağan kalamaz; ya gelenekselleşir ya rasyonelleşir ya da ikisinin karışımı bir biçime bürünür. Karizmanın rutinleşmesi olarak adlandırılan bu süreç, devrimci hareketlerin kurumsallaşma evrelerini çözümlemede işlevsel bir araç sunmaktadır ve bu çalışmada BPKD'nin otorite yapısı üzerindeki etkilerinin analizinde kullanılmaktadır.

Ortaya çıkan sonuç, merkezi bürokrasinin dağılmasının yarattığı doğal bir üründür. Sahiden de BPKD, bir yandan milyonlarca insanın maruz kaldığı keyfi zulümlerle dolu bir trajediye dönüşmüş; diğer taraftan bu yıkımın yarattığı kurumsal boşluk, uzun vadede Deng önderliğindeki piyasa reformlarını tarihsel olarak meşrulaştıran ve Çin'i dünya ekonomisinde sahneye süren esnek zemini oluşturmuştur. Dolayısıyla BPKD'nin yarattığı büyük altüst oluş, U Form'dan M Form'a geçişte bir dayanak noktası yaratmış gözükmektedir.

2.4. Çin Kamu Yönetiminin Tarihsel Arka Planı ve Longue Durée

BPKD araştırmalarında; genelde modern dönemin normları üzerinden değerlendirme yapıldığı, geride kalan yüzlerce hatta binlerce yıllık dönemlerde ortaya çıkan çeşitli parametrelerin yeterince günümüz olaylarıyla bağlantısının kurulmadığı görülmektedir. Oysa, Çin tarihinin binlerce yıllık birikimiyle bugün yaşanan olaylar arasında kurulacak teorik köprüler, isabetli analizlerin yapılmasında işe yarayacaktır.

Kadim Çin imparatorlukları, üzerinde yaşadıkları Doğu Asya'nın topraklarında yerleşik yaşamla var olan ve buna göre siyasi, ekonomik ve kültürel anlayışı şekillenen bir yapıdadır. 1911'e gelene dek monarşiyle yönetilen Çin'de, başta Türk-Moğol olmak üzere başka kavimlere mensup hanedanlar da etkili olmuştur. Bu bakımdan tarihsel olarak Çin kamu yönetiminin kendine özgü olduğu değerlendirilmekle beraber, başka kavimlerle yaşanan etkileşimler neticesinde bütün dünyada olduğu gibi melez anlayışlar da gözlemlenmektedir. Çin uzun yüzyıllar boyunca farklı hanedanlar tarafından yönetilse de sonradan kurulan devletler bir öncekinin devamı niteliğinde olmuştur. Tarih boyunca çeşitli imparatorluklar/devletler dünyada hâkim güç konumuna gelebilmişlerdir. Fransız Aydınlanmasının en önemli isimlerinden Voltaire, Konfüçyüs'e hayranlık duyan düşünürlerden biriydi. Çin, onun fikirlerinde ve önemli bir yer tutuyordu; Çin İmparatorluğu'nun devlet düzenini ''dünyanın tanık olduğu en iyi sistem'' olarak nitelendiriyordu. XVIII. yüzyılın ortalarında Fransa ve İngiltere'de, liyakate dayalı sınav sistemiyle seçilen, belirli eğitim süreçlerinden geçen ve tanımlı kurallarla işleyen bürokratik yapıların oluşturulmasında Çin modeli etkili bir örnek teşkil etti (Oktay, 2020, s. 39). Nitekim Çin kamu yönetiminin binlerce yıllık tarihsel temelini oluşturan Konfüçyüsçü öğreti, liyakate dayalı imparatorluk sınavlarıyla şekillenen, katı bir hiyerarşiye ve ahlaki erdeme dayalı geleneksel bir bürokratik yapı inşa etmiştir (Kaçer, 2017, s. 147).

Tam bu noktada Braudel'in (1996, s. 59) tarih anlayışı incelendiğinde zamanın tek boyutlu olmadığı dikkat çeker. Her biri kendine özgü bir hız ve ritme sahip üç katmanın üst üste binmesinden oluşur: *olay*ların hızla gelip geçen kısa zamanı, *konjonktür*lerin orta vadeli salınımı ve en derinde, yüzyılları kapsayan ve çok yavaş dönüşen *longue durée* (Braudel, 1992, s. 97). Bu en derin katmanın yapıları hareketsiz değildir. Yalnızca ağır bir tempoyla sakince akan bir nehir gibi değişirler.

Çin kamu yönetimi, *longue durée* perspektifinden bakıldığında dikkat çekici bir süreklilik sergiler. Hanedanlar çökmüş, Moğol ve Mançu istilaları yaşanmış, hatta Cumhuriyet ve Komünizm gibi köklü siyasi kopuşlar gerçekleşmiş olsa da bürokratik örgütlenme ve merkezi devletin başat rolü bir yapı olarak ayakta kalmıştır. Ancak bu süreklilik, değişmez bir özün korunması değil, yapının her büyük kopuşta kendini eklektik (seçmeci) biçimde yeniden üretmesi anlamına gelir. Liyakate dayalı kadro

yetiştirme, ahlaki-bürokratik meşruiyet ve kamu yararını cisimleştiren hiyerarşi, uzun sürede olgunlaşmış bir idari zihniyetin ürünüdür.

Braudel'in olaylar tarihinin yanıltıcılığına dair uyarısı tam da burada anlam kazanır. Asıl çözümlenmesi gereken, uzun ömürlü zihniyetlerdir. Çin'de bayındırlık, güvenlik ve kıtlıkla mücadele gibi kamusal işlevleri yukarıdan aşağıya örgütleme görevi, hâkim siyasal söylem düzeyinde her dönem merkezi devlete atfedilmiştir (Braudel, 1996, s. 207). Bu nedenle modern Çin'in yönetim aygıtını -dev altyapı projelerini ya da toplumsal denetim mekanizmalarını- sıradan bir XX. veya XXI. yüzyıl olayı olarak değil, Konfüçyüsçü ''düzensizlik karşısında düzen olma'' misyonunun güncel bir görünümü olarak ele almak mümkündür.

Burada önemli olan ÇKP'nin bu geleneği edilgen biçimde miras almadığı, onu kendi Leninist parti-devlet formu içinde yeniden icat ettiğidir. Karşılaştırma asıl gücünü burada bulur. Sovyet devletinde benzer bir bürokratik *longue durée* zemini bulunmadığından Bolşevikler aygıtı büyük ölçüde sıfırdan inşa etmek zorunda kalmışken, Çin'de sosyalist form önceden var olan idari bir kültürün üzerine oturtulmuştur.

Aynı mantık, devletin ekonomi karşısındaki tutumu için de geçerlidir. İktidarların bakış açısını yansıtan Konfüçyüsçülük, çoğu zaman tüccarı ve sermayeyi olumlu karşılasa da aşırı bireysel zenginleşmeyi kamu yararı adına sınırlama eğiliminde olmuştur. Çin tarihindeki bir başka önemli felsefi görüş olan Taoculuk ise hem ticarete hem de servet dağılımındaki eşitsizliğe olumsuz yaklaşır (Tang, 2021, s. 181-182). Bugün büyük teknoloji şirketlerine ve özel sektöre dönük müdahaleci tutum, salt komünist rejimin bir ürünü değil, devletin ekonomi üzerindeki *longue durée*ye ait tarihsel refleksinin yeni ve geliştirilmiş bir durağı olarak değerlendirilebilir.

BPKD'ye ilişkin analizleri; ÇHC'nin kuruluşuyla ideolojik mücadelenin nasıl şekillendiği, BPKD sırasındaki manevralar ve reform dönemi sonrası küresel güç inşası şeklinde üç ana başlıkta toplamak mümkündür.

2.5. Yeni Devletin İnşa Sürecinde İdeolojik Tartışmalar

1949'dan BPKD'nin başlangıcına (1966) kadar geçen 17 yıllık sürede, ÇKP önderliğinde yeni kurulan devletle birlikte sosyalist inşanın sancıları yaşanmıştır. Bu

sancıların kökenine inilirse, 1911'de *Sun Yat-sen* liderliğinde Mançu Hanedanı'nın devrilmesiyle sonuçlanan Cumhuriyet Devrimi sonrası çalkantılı bir geçiş süreci başlamıştır. Köklü bir imparatorluk geleneğine sahip olan Çin'de, eski geleneklerin tasfiyesi ve yeni bir kültürün ortaya çıkması kolay olmamıştır.

Bu aşamada iktidar mücadelesi, araçsal düzey ve yapısal sonuç olmak üzere iki eksende ele alınmaktadır. İlk olarak *Machiavelli*'nin iktidarın konsolidasyonuna ilişkin görüşleri üzerinden BPKD'nin araçsal düzeyi değerlendirilmekte, ardından *Skocpol*'ün devrim kuramı çerçevesinde bu mücadelenin yapısal sonuçları tartışılmaktadır. Bu çerçeve, ÇHC ile SSCB'nin ortak bir toplumsal devrim zemininden nasıl ayrışan yollara girdiğini açıklamak için kullanılmakta ve söz konusu ayrışmanın maddi bir pratiği olarak Büyük İleri Atılım kampanyası ile bölüm sonlandırılmaktadır.

Modern siyaset biliminin kurucusu sayılan Niccolò Machiavelli, devletlerin kaçınılmaz olarak belirli gelişim ve çöküş aşamalarından geçtiğini belirtmektedir. ''Erdem huzuru, huzur tembelliği, tembellik nizamsızlığı, nizamsızlık yıkımı doğurur; aynı şekilde, yıkımdan düzen, düzenden erdem, ondan da görkem ve bahtiyarlık doğar'' şeklindeki döngüsel tarih anlayışı (Machiavelli, 2022, s. 348), Çin'in devrim sonrası rehavete kapılan katılaşmış bürokrasisini ve bu katılaşmaya yüz tutmuş rejime bir tepki olarak ortaya çıkan BPKD'nin sarsıntılarını teorik bazda anlamlı hale getirmektedir.

Tarihsel ve toplumsal süreçlerde, kısa dönemde kaotik görünen eylemlerin bile belli şartlarda zıtlarına dönüşerek uzun vadede olumlu ve yapıcı sonuçlar doğurabileceği öngörülmektedir (Mao, 2012, s. 55). Diyalektik materyalizm açısından bakıldığında; güçsüzlüğün güçlülüğe, pasifliğin ise inisiyatife dönüşme kapasitesine sahip olduğu kabul edilmektedir (Mao, 1992, s. 172-173). Dolayısıyla BPKD'nin, ÇKP ve bürokrasiye yönelik keskin saldırıları büyük kargaşalara yol açsa da ÇHC'nin on yıllar sonra dünyada oyun kuruculardan biri hâline gelmesine olanak sağlayan dinamik, hızlı ve geniş çaplı karar verme mekanizmalarına sahip bir yönetimin oluşmasında bir koşul oluşturması temel varsayım olarak ele alınmıştır. Bu süreç, hayatın olağan akışı içinde süreklilikler ve kopuşlar arz eder. Fakat 1949'da başlayan ve BPKD dönemi ile pekişen *tek iktidar partisi rejimi* (ÇKP'nin diğer partilerle birlikte

ülkeyi yönetmesi), ekonomik ve toplumsal süreçlere müdahale eden ve biçimlendiren rolünü hâlen muhafaza etmektedir.

Niccolò Machiavelli'ye (2017, s. 341) göre; bir rejimin yozlaşmadan korunabilmesi, onun başlangıçtaki kurucu ilkelerine, yani özüne periyodik biçimde geri götürülmesini gerektirir. Bu çerçevede Mao'nun girişimi de ÇKP'yi devrimci ve sosyalist köklerine döndürme çabası olarak görülebilir. Ona göre bürokratik yozlaşma, devlet kurumlarını giderek işlevsiz kılan bir süreç sayılır. Böyle bir aşamada mevcut kanunların yetersiz kaldığı, dolayısıyla olağanüstü ve sert müdahalelerin kaçınılmaz hale geldiği ileri sürülmektedir. Devrimci halk yığınları ile parti elitleri arasındaki çatışma, Machiavelli'nin ezmek isteyen seçkinler ile ezilmek istemeyen halk arasında tanımladığı güç mücadelesine benzetilebilir. Roma İmparatorluğu örneği bu noktada görece güçlü bir teorik dayanak sunmaktadır. Machiavelli, Roma'daki sınıf çatışmalarının kamunun özgürlüğüne fayda sağlayan yeni yasalar ve kurumlarla sonuçlandığını belirtir. Bu tespit, halk hareketlerinin kamu yönetimi yapısına esneklik kazandırabileceği yönündeki yoruma kuramsal bir meşruiyet zemini oluşturabilir (Machiavelli, 2017, s. 38-41). Öte yandan büyük liderlerin kriz anlarında radikal tutum aldıkları bilinmektedir. Machiavelli, devleti ayakta tutmak isteyen bir yöneticinin olağanüstü koşullarda iyilik ve merhamet gibi erdemlerden vazgeçerek radikal yollara başvurmak zorunda kalabileceğini söylemektedir. Bir yöneticinin iktidarını güvenle koruyabilmesi için gücünü tahakküm kurmak isteyen seçkinlere (elitlere) değil, yalnızca ezilmek istemeyen halka dayandırması gerekir. Ayrıca bu durum ahlaki bir tercihten ziyade bir zorunluluk olarak sunulur (Machiavelli, 2016, s. 37-41). Machiavelli'nin iktidarın taktik boyutuna ilişkin bu okuması, devrimin yapısal sonuçlarına dair bir başka kuramsal çerçeveyle tamamlanabilir.

XVIII. ve XX. yüzyıllar arasında imparatorluk geleneğine sahip devletlerde yaşanan devrimler, devrim öncesi sosyo-ekonomik özelliklerine oranla üretimin ve ekonomik refahın daha üstün olduğu yekpare ulusları doğurmuştur. Marx, devrimleri tarihin lokomotifleri olarak görmüştür. Örneğin; Devrimci Fransa, Napolyon önderliğinde Kıta Avrupa'sının en büyük gücü olmuştur. Rus Devrimi, askeri süper güç konumuna yükselerek ABD ile bir süre rekabet edebilmiştir. Dağılmış Çin, 1911 ve 1949'taki devrimlerle birleşmiştir (Skocpol, 2023, s. 22).

Yine Skocpol'e (2023, s. 24-29) göre, toplumsal devrimler ile siyasal devrimler arasında bir ayrım yapılmaktadır. Toplumsal devrimler, ezilen sınıfların örgütlü isyanlarıyla ortaya çıkarken; siyasal devrimler, toplumsal örüntüden ziyade devlet yapılarını değiştirmektedir. Cromwell'in liderlik ettiği İngiliz Devrimi ve Japonya'daki *Meiji Restorasyonu*, siyasal devrimlerin iki somut örneğidir. Toplumsal devrimler, tıpkı bir deprem gibi *Eski Rejimlerin* içinde bulunduğu toplumsal çatışma dönemlerinde enerji biriktirmektedir. Bu nedenle toplumsal devrimler, eskimiş rejimin yapılarını yıkarak yeni devrimci yapılar inşa etmektedirler.

Önce 1911'de ve esas olarak da 1949'da imparatorluk dönemi kalıntılarının önemli oranda tasfiyesiyle sonuçlanan devrimler silsilesi, Çin'in kendine özgü yapısına koşut biçimde köylü emekçi sınıfların önderliğiyle meydana gelmiştir. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan kırsal kesimde köylüler, doğrudan toprak sahiplerinin sınıf imtiyazlarına saldırmıştır. Bu açıdan ÇKP-Kuomintang arasında gerçekleşen iç savaşın aynı zamanda bir sınıf savaşı olduğu iddia edilebilir. Keza, ÇKP'nin iç savaştan galip çıkmasını sağlayan şehirlerden ziyade kırlarda sağladığı üstünlük olmuştur. 1966'da başlayan BPKD -kitle hareketlerinin işlevselliğini kullanarak- üstyapısal dönüşümü amaçlayan siyasal devrim kategorisi içinde tanımlanabilir. Böylece Skocpol'ün (2023, s. 40) ortaya koyduğu toplumsal devrimler/siyasal devrimler ayrımı yerli yerine oturtulmuş olmaktadır. Skocpol'ün toplumsal devrim tanımı, hem Çin hem de SSCB için geçerli olmakla birlikte, iki ülkenin devrim sonrası izlediği yol aynı kalmamıştır.

BPKD öncesi Çin'de iç siyasete dönük iki konu ön plana çıkmaktadır. İlki ÇHC ve SSCB arasındaki ideolojik ve stratejik ayrışmadır. İkincisi ise tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte ''Büyük İleri Atılım'' kampanyasının rolüdür. Bu iki önemli başlık, BPKD'ye giden sürecin önemli kilometre taşlarıdır.

ÇHC ile SSCB arasındaki ayrışmanın ideolojik boyutu, Mao'nun 1958'de geliştirdiği ''sürekli devrim'' kavramsallaştırmasında somut bir görünüm kazanmıştır. Mao bu kavramı bir yandan Troçki'nin teorisinden terminolojik olarak ayrıştırırken, diğer yandan SSCB'nin merkezi komuta yapısının siyasal-kitlesel hareketliliği durdurduğu yönünde bir eleştiri geliştirmiştir.

Mao, ''*Ben sürekli devrim teorisinden yanayım. Bunu Troçki'nin sürekli devrim teorisiyle karıştırmayın*'' diyerek kendi kavramsallaştırmasının Çin'in özgül

koşullarına uygun bir sentez olduğunu vurgulamıştır (Mao, 2000, s. 51). Troçki'nin sürekli devrimi, geri kalmış ülkelerde devrimin uluslararası bir nitelik taşımasını ve aşamaların üzerinden atlanmasını savunurken, Mao aşamaların varlığını reddetmemiştir. Demokratik devrimden sosyalist devrime geçiş sürecinde burjuvaziyle belli bir ittifakın sürdürülebileceğine inanarak farklı bir rota çizmiştir.

Mao'nun Stalin dönemi SSCB'sine yönelttiği eleştiri ise farklı bir düzlemdedir. Mao'ya göre birlik ancak mücadele yoluyla sağlanabilir ve çelişkilerin varlığı ilerlemenin ön koşuludur. Bu çerçevede SSCB'yi, yönetenler ile yönetilenler arasındaki çelişkiyi görmezden gelerek durağan ve cansız bir yapıya dönüşmekle eleştirmiştir (Mao, 2000, s. 68). Bu eleştiri, Mao'nun sürekli devrim anlayışını yalnızca Troçkist sapmadan değil, Sovyet tipi bürokratik donuklaşmadan da ayrıştırma çabasının bir parçası olarak değerlendirmek gerekir.

Yeni devlet kurulduğunda Mao'nun sosyalist rejiminin dünyada örnek alabileceği tek ülke, yine sosyalizm ile yönetilen SSCB idi. Çin'e gelen maddi yardımlar, planlama ve teknik alandaki uzmanlar da bu ülkeden gelmekteydi. Fakat 1956 yılındaki Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) XX. Kongresi'nde, SSCB devlet başkanı Kruşçev'in emperyalizmle uzlaşma sinyalleri vermesiyle derinleşen ideolojik ayrışma, 1960 yılında Sovyet uzmanların ülkeden çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş sırasında, dünyanın ''Sosyalist Blok'' ve ''Kapitalist Blok'' olarak ikiye ayrıldığı yaygın olarak kabul edilen görüştür. Fakat Mao'nun Üç Dünya Teorisi, bu ikili yapıyı yıkarak Çin'i ''Üçüncü Dünya Ülkeleri''nin lideri hâline getirmiştir. Teori, SSCB'yi ''sosyalist kardeş'' statüsünden çıkarıp ABD ile aynı kefeye, yani ''emperyalist/hegemonik güç'' statüsüne koymuştur. SSCB'nin ABD ile birlikte ''baş düşman'' ilan edilmesinde belirleyici bir dönüm noktası, Çekoslovakya'nın işgali (1968) olmuştur. Bu işgalin meşrulaştırılması için öne sürülen ''Brejnev doktrini'', (Moskova'nın sosyalist ilkelerden sapan herhangi bir sosyalist hükümeti devirme hakkı olduğu iddiası), Mao tarafından Çin'e yönelik doğrudan bir tehdit olarak algılanmıştır. Çinli liderler, bu doktrinin SSCB'nin Çin'e saldırma ve ''sosyalizmi koruma'' bahanesiyle müdahale etme hakkı tanıdığından endişe etmişlerdir. Çin ise Üç Dünya Teorisiyle, Moskova'nın sosyalist kampın lideri olduğu iddiasını reddetmiş ve SSCB'yi ''sosyal-emperyalist'' olarak nitelendirmiştir (MacFarquhar veSchoenhals, 2008, s. 308).

Mao Zedong tarafından geliştirilen ve resmî olarak Deng Xiaoping tarafından Nisan 1974'te Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda dünyaya ilan edilen Üç Dünya Teorisi, Çin ile SSCB arasındaki ayrışmanın nedeni olmaktan ziyade bu ayrışmanın ideolojik ve stratejik meşruiyet zemini ve sonucudur (Vogel, 2017, s. 82-86). Çünkü, Çin'in SSCB tehdidine karşı ABD ile taktiksel işbirliği yapmasını ideolojik olarak meşrulaştırmıştır.

İşgalden ve iç kargaşadan sıyrılmış bir ülke olarak sanayileşmiş Batılı ülkeleri yakalamayı hedefleyen ülke yönetimi, bunun için bazı hedefler belirlemiştir. BPKD öncesindeki dönemde özellikle Büyük İleri Atılım (1958-1962) adı verilen kampanya bu gayeye hizmet etmekteydi. Ancak istenen hedeflerin tutmaması, bu kampanya hakkındaki tartışmaları yoğunlaştırmıştır. Bu tartışmaların arka planında, ülkenin yakın geçmişte yaşadığı büyük dönüşümün ideolojik ağırlığı da yer almaktadır. ÇHC'nin kuruluşu, Mao Zedong tarafından Çin halkının ayağa kalktığı ve aşağılanma yüzyılının sona erdiği an olarak nitelendirilmiştir (Losurdo, 2018, s. 140-141).

Büyük İleri Atılım, BPKD döneminde ABD Dışişleri Bakanı olan Henry Kissinger (2015, s. 231) tarafından, Mao'nun fiziksel kısıtlamaları ''ideolojik zindelikle'' aşmayı hedeflediği ve Çin'i sanayi devleri arasına sokmayı amaçlayan radikal bir hamle olarak analiz edilir. Ancak Kissinger, bu girişimin kırsal alandaki gerçekliklerle uyuşmadığını ve Mao'nun bu dönemde hem içerdeki kıtlık hem de dışardaki sınır çatışmalarıyla dolu ''krizlerle dolu bir on yıl'' yarattığını vurgular. Mao'nun bu dönemdeki icraatlarını sadece ekonomik bir kalkınma projesi olarak görmek doğru olmaz. Büyük İleri Atılım kampanyası, Çin'in uluslararası sistemdeki yerini yeniden tanımlama arayışının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemde yerleşen idari uygulamaların, ilerleyen yıllarda yaşanacak siyasi radikalleşmenin zeminini de hazırladığı ileri sürülmektedir. White (1989, s. 48), BPKD sırasındaki şiddetin kökenlerini 1949 sonrasında kurulan *Chengfen* (sınıflandırma) sisteminde ve kampanya odaklı yönetim tarzında aramaktadır. Yazara göre, ''Büyük İleri Atılım'' gibi dönemlerde yerleşen bu idari alışkanlıklar ve bürokratik yapı, bireyleri siyasi hayatta kalmak için radikalleşmeye zorlayan bir zemin yaratmıştır. Karşıt bir iddia olarak ise Giovanni Arrighi (2009, s. 368-369), Mao dönemindeki tarımsal kolektifleştirmeyi ve ''Büyük İleri Atılım'' ile gelen komün sistemini, 1980 sonrası ekonomik kalkınmanın ihtiyaç duyduğu sağlıklı ve eğitimli

işgücünü yaratan temel altyapı yatırımları olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeyle örtüşür biçimde, ana akım literatürün aksine argümanlar ileri süren yazarlardan biri olan Han (2008, s. 124), ‘‘Büyük İleri Atılım’’ ve sonrasındaki kolektifleşme döneminin kırsal kesimde yerel sanayileşme ve eğitim altyapısını kurarak köylüleri güçlendirdiğini savunur. Mao dönemindeki bu kırsal kalkınma hamlelerinin, geleneksel tarih yazımı tarafından görmezden gelinen, ancak bugünkü Çin’in temellerini atan ‘‘bilinmeyen’’ bir devrim olduğunu öne sürer.

2.6. Kültür Devrimi Yazınında Temel Yaklaşımlar

Bu dönemdeki çatışmaların analiz edilmesinin temel teorik zemini; sosyalizmin inşasında sadece ekonomik kalkınmaya (üretici güçler) odaklanmanın yeterli olmadığı, asıl meselenin toplumsal ilişkileri (üretim ilişkileri) ve bununla birlikte üstyapının (kültür) da dönüşeceği fikrine dayanmaktadır. Bu demek oluyor ki BPKD sadece kültürel bir yenilik olarak kurgulanmamıştır. Yaklaşımın merkezinde devletin idari aygıtı ile halk sınıfları arasındaki politik ve sosyo-ekonomik bir mücadelesi yer almaktadır. Bu hareketin odağında, ‘‘*karargâhı bombalayın*’’ çağrısıyla simgeleşen, devlet kadrolarının yönetim üzerindeki tekelinin kırılarak iktidarın doğrudan işçi-köylü kitlelere devredilmesi arzusu yatmaktadır. BPKD, kapitalist dünya sisteminin ve emperyalizmin dayattığı bağımlılık riskine karşı, öz yeterliliğe ve kitlelerin politikleştirilmesine dayanan yapısal bir idari müdahale girişimidir (Amin, 1993, s. 153-156). Benzer bir görüşe sahip olan Arif Dirlik’e göre (2006, s. 227-229) Mao, SSCB örneğindeki gibi sadece ekonomik kalkınmaya odaklanmanın, bürokrasi ve uzmanlık hiyerarşisine dayalı yozlaşmış yeni bir sınıf yapısı oluşturduğunu ve bunun sosyalist ideallerle çeliştiğini savunmuştur. Bu bağlamda çatışma, üretim araçlarının mülkiyetinin ötesinde, karar alma süreçlerine halkın katılımını engelleyen bürokratikleşmeye ve parti içindeki kapitalist yolculara karşı ideolojik bir savaş olarak kurgulanmıştır.

Bu ideolojik savaşın kavramsal karşılığı, Mao’nun 1958'de ortaya koyduğu ‘‘sürekli devrim’’ düşüncesinin BPKD sürecinde geçirdiği terminolojik dönüşümde görülmektedir. İlk dönemlerde doğal ve kesintisiz bir akışı ifade eden ‘‘kesintisiz/sürekli devrim’’ (*buduan geming*) kavramı kullanılırken, BPKD’ye gelindiğinde ve özellikle 1969’daki IX. Parti Kongresi’nde bu kavram ‘‘devrimi

sürdürme/devam ettirme'' (*jixu geming*) halini almıştır. *Buduan geming*, devrimin doğal bir karakteristiğine işaret etmektedir. *Jixu geming* ise, devrimcilerin bilinçli ve iradi bir müdahalesini zorunlu kılan, devrimin yozlaşmasını engellemeyi amaçlayan bir kavramdır. Batı literatüründe, Troçkizm suçlamalarından kaçınmak ve kavrama Çin'e özgü yeni bir meşruiyet kazandırmak için ''devrimin sürdürülmesi'' (*continuing the revolution*) etiketinin seçildiği de vurgulanmaktadır (Schram, 1977, s. 76, 87, 160-161). Bu çalışmada ''*sürekli devrim*'' ifadesi, yukarıda anlatılan terminolojik ayrımı ortadan kaldırmak amacıyla değil, yalnızca Türkçe kullanım kolaylığı sağlamak amacıyla -ve alanyazında Doğan Avcıoğlu ve Attila İlhan gibi yazarların da bu terimi kullandığını gözeterek- şemsiye bir üst kavram olarak tercih edilmektedir.

Jixu geming ile yapılan iradi müdahale vurgusu, Alain Badiou'nun (2020, s. 33-35), BPKD döneminden bağımsız olarak siyaset kavramını ikiye ayırdığı çerçeveyle yakından ilişkilidir. İlk ve yaygın anlamı, devlet aygıtının, anayasal düzenin ve kamu işlerinin idaresidir. İkinci ve devrimci anlamı ise devlet-toplum ilişkilerindeki mevcut düzeni toptan dönüştürmek ve daha üstün bir adalet tesis etme amacını taşımasıdır. Yazar, yalnızca bu ikinci anlamdaki siyasetin evrensel değere sahip bir siyasal eser yaratabileceğini savunur. ÇKP'nin BPKD'yi başlatan on altı maddelik genelgesini, kitlelerin kendi inisiyatifleriyle yarattığı evrensel değere sahip, tam da bu türden bir siyasal eser olarak nitelendirir. Bu bağlamda söz konusu metin, düşmanla olan uzlaşmaz çelişkiler ile uzlaşmaya müsait halkın içindeki çelişkiler ayrımını teorik bir zemine oturtmaktadır. Siyasetin yalnızca devlet aygıtının idaresine indirgendiği anlayışa karşı, devrimcileşen kitlelerin bürokrasi dışında yeni siyasal öznellikler inşa ettiği ikinci ve devrimci siyaset kavrayışı formüle edilmektedir (Badiou, 2020, s. 80).

Çin Devrimi'nin basit bir siyasi iktidar değişikliği olarak yorumlanması büyük bir hata olacaktır. Zira çağındaki diğer devrimlerden farklı olarak kırsal kesimi harekete geçiren özelliği ve Marksist ideolojinin yeni bir yorumu olarak ortaya çıkması bu devrimi ilgi çekici hale getirmektedir. Bu kapsamda Çin Devrimi'ni analiz eden Meisner (1999, s. 155-160), BPKD'ye giden süreçte ortaya çıkan ''*yüz çiçek*'' kampanyasını, sosyalizm ile bürokrasi ve özgürlük arasındaki çelişkilerin su yüzüne çıktığı kritik bir dönemeç olarak değerlendirmektedir. Meisner'in bu okuması,

literatürde BPKD'ye yaklaşımı biçimlendiren iki temel eğilimden birini yansıtmaktadır.

Literatürde BPKD'ye ilişkin temel olarak görülen iki farklı yaklaşımdan liberal-ortodoks kesime yakın görüşün önde gelen temsilcileri; Roderick MacFarquhar, Ezra F. Vogel, Hu Angang, Maurice Meisner, Michael Schoenhals ve Andrew Walder'dir. Seferberlik yaklaşımına yakın olan; Roland Boer, Giovanni Arrighi, Paul Clark, Dongping Han ve John Bryan Starr gibi yazarlar ise BPKD'yi halkın siyasi katılımı, kültürel modernleşme ve ekonomik altyapı inşası ekseninde yorumlamışlardır. Bu yorum farklılıklarının kökenini anlayabilmek için ÇKP'nin iktidara geldiği yıllardaki kurumsal yapıya dönmek gerekmektedir.

1949'da yeni devlet kurulduğunda, ÇKP dışındaki demokratik partiler de hükümetin içinde yer almıştır. Bu yapı, ÇKP öncülüğünde şekillenen *demokratik birleşik cephe ittifakı*nın bir tür koalisyon yapısı olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bakan, bakan yardımcısı ve eyalet valisi gibi pozisyonlarda görev alan bu partilerin BPKD'ye dek kamu yönetimine doğrudan katkı sağladığı değerlendirilebilir. BPKD süreci bir kırılma noktası olarak yönetsel düzlemde derin tahribata yol açtığı düşünülmektedir. Sistem fiilen donduğu, Ulusal Halk Kongresi (UHK) ile Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı'nın (ÇHSDK) bu dönemde işlevsiz kılındığı ve meclis ile danışma işlevlerinin tümüyle durma noktasına geldiği aktarılmaktadır. ÇKP dışındaki partilerin faaliyetlerinin ve bu partilerin üyelerinin yönetimde yer almasının önünün kesildiği, böylece kuruluş döneminin çoğulcu idari anlayışından kopulduğu iddia edilmektedir. Bürokrasi ve politika yapımına zemin hazırlayan düşünce kuruluşları ile entelektüel sınıfın ağır baskıyla karşılaştığı bilinmektedir. Diğer yandan entelektüellerin ‘‘burjuva alışkanlıklarından’’ arındırılarak proleter bir aydın sınıfının oluşturulmasının hedeflendiği aktarılmaktadır. Bu sürecin kamu yönetiminde liyakat ve uzmanlık yerine ideolojik baskının belirleyici hale gelmesine zemin hazırladığı düşünülmektedir (Sağır, 2021, s. 181, 194).

Bu tespiti destekler nitelikte, liberal-ortodoks yazının önde gelen temsilcilerinden Roderick MacFarquhar ve Michael Schoenhals, dönemi elit içi iktidar mücadelesi ekseninde ele almaktadır. Yazarlar, BPKD'yi Moskova-Pekin ayrışması üzerinden okur. Mao'nun iktidarını korumak ve parti içi rakiplerini (Liu Shaoqi, Deng Xiaoping) tasfiye etmek için başlattığı bir ‘‘elitler arasındaki iktidar mücadelesi’’

olarak görür. Yazarlar, bu dönemdeki kitle hareketlerinin aşağıdan gelen demokratik bir talep değil, yukarıdan manipüle edilen ve Kızıl Muhafız şiddetiyle sonuçlanan yıkıcı bir araç olduğunu savunmaktadır. Onlara göre BPKD, rasyonel devlet yönetiminin yerini hizip çatışmalarının ve keyfi şiddetin aldığı bir trajedidir (MacFarquhar ve Schoenhals, 2008, s. 3-13).

Keyfi şiddetin kurumsal düzeydeki yansımaları, eğitim ve bilim alanında da benzer bir yıkım yaratmıştır. Ezra F. Vogel, *Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü* (2017, s. 693-702) adlı çalışmasında, BPKD'yi üniversitelerin kapatıldığı ve aydınların tasfiye edildiği kurumsal yıkım dönemi olarak değerlendirmektedir. Yazara göre, BPKD'nin yarattığı ideolojik prangaların kırılması Deng'in iktidarı ele geçirmesinden hemen sonra, modern meritokrasinin hâkim olmasıyla mümkün olabilmiştir. Deng'in kurduğu yeni sistem meyvelerini vermiş, 1978'den sonraki otuz yıl içinde dış ticaret hacmi yüz katına fırlamıştır.

Kurumsal ve ideolojik yıkımın ekonomik boyutu da literatürde ayrıca ele alınmaktadır. Hu Angang, *Mao and the Cultural Revolution* (2017, s. 238) kitabında, makroekonomik veriler üzerinden bu dönemin Çin'in kalkınma fırsatını kaçırmasına neden olduğunu ve GSYİH'de büyük kayıplar yarattığını savunarak ''on yıllık kaos'' anlatısını güçlendirmektedir.

2.7. Reform ve Yükseliş Yazınında Kuramsal Tartışmalar

Kültür Devrimi'nin tahribatı, *''yaratıcı yıkım''* kavramıyla üretken bir biçimde ele alınabilir. Ancak burada yıkılan şey, Konfüçyüsçü idari etiğin kendisi değil, bu etiğin donuklaşmış ve kendi içine kapanmış bir parti-devlet aygıtına dönüşmüş hâlidir. Eski kurumsal uygulamaları acımasızca yıkan bu fırtına, kısa vadede ağır kayıplara yol açsa da uzun vadede piyasanın çok daha büyük bir kapasiteyle yeniden inşa edilmesine olanak tanımıştır. Bu inşa yalnızca piyasa ekonomisi düzeyinde değil, bizzat bürokrasi-kamu yönetimi düzeyinde uygulanmış bir örnektir.

Schumpeter'in *yaratıcı yıkım* kavramı (1974, s. 140-141), iktisadi yenilenmenin eskinin tasfiyesiyle iç içe ilerlediğini anlatmaktadır. Kavramın kamu yönetimi alanına taşınması, kurumsal yıkımın belirli koşullarda yenilenmeye zemin hazırlayıp hazırlayamayacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Schumpeter'e göre

yeni teknolojilerin, yeni üretim süreçlerinin ve yeni örgütlenme biçimlerinin var olabilmesi için eski ve verimsiz yapıların yok edilmesi zorunludur. Bu süreçte girişimci, eski dünyanın küllerinden yepyeni bir dünya yaratmak amacıyla geleneksel değerleri ve göreneklere dayalı işleyişleri yıkmaya hazır bir ‘‘yaratıcı yıkıcı’’ figürü olarak öne çıkar (Harvey, 1997, s. 29-30, 127). Bu doğrultuda BPKD, katılaşmış kadro hiyerarşilerini, yerleşik bürokratik çıkar gruplarını ve sosyalizme direnç gösteren kurumsal ataleti büyük ölçüde tasfiye ederek bir tür idari *tabula rasa* yaratmıştır. Bu yıkım, paradoksal bir biçimde, altta yatan *longue durée* unsurunun, yani pragmatik, esnek ve merkeziyetçi hiyerarşik idari geleneğin yeni bir biçimde yeniden ifade bulmasına zemin hazırlamıştır. Deng dönemi reformları, bu boşluğa yerleşen ve tarihsel devamlılığı yeni bir modernleşme projesiyle yeniden kuran bir sentez olarak değerlendirilebilir. Hem *yaratıcı yıkım* hem de *longue durée* yaklaşımının birlikte kullanımı, BPKD’yi anlık bir kriz olarak değil, uzun bir dönüşüm zincirinin halkası olarak görmeye imkân tanımaktadır.

Schumpeter’in teorisinde yıkımı yöneten ve yeniliği getiren aktör bireysel girişimci iken; Çin örneğinde devletin kendisi bir ‘‘girişimci devlet’’ ve ‘‘yaratıcı yıkım yöneticisi’’ rolünü üstlenmiştir (Burlamaqui, 2020, s. 25, 26). ÇKP, BPKD’nin yarattığı yıkıcı enkazın içinden, küresel pazarın kurallarını kendi lehine kullanabilen üretken bir yapı kurmayı böylece sağlayabilmiştir.

Yaratıcı yıkım sürecinin altyapısını, aynı zamanda mekân ve zamanın yeniden örgütlenmesi oluşturmaktadır. Modernleşme ile birlikte ulaşım teknolojileri, mekân algısını kökten değiştirmiştir. Atlı arabadan buharlı lokomotife, oradan jet motorlu uçaklara uzanan hız artışının sermayenin devir süresini kısaltarak piyasaların coğrafi sınırlarını genişlettiği ortaya atılmaktadır. Uzak mesafeler bu süreçte birbirine yakınlaşmıştır. Mekânı katetme zamanındaki daralmanın kârlılığı olağanüstü biçimde artırdığı, meta dolaşımının günün tamamına yayılarak kesintisiz bir alışveriş düzenine dönüştüğü aktarılmaktadır. Hızlanan döngü kendi gerilimini de üretmektedir. Kapitalist sürecin yeni ihtiyaçlar yaratıp emek sömürüsünü derinleştirirken dönemsel olarak aşırı birikim sorunlarına saplandığı, bu sorunların sistem içinde yamanarak yeniden üretildiği değerlendirilmektedir. Atıl sermaye ile atıl emek yan yana birikmektedir. Talep bulamayan meta fazlası, stok yığılması ve yükselen işsizlik gibi görünümlerin aşırı birikim eğiliminin tipik sonuçları arasında sayılabileceği

düşünülmektedir. Bu eğilim Marx tarafından çok önce saptanmıştır. 1873 krizinden 1929 Büyük Buhranı'na, 1973 Petrol Krizi'nden 2008 sonrası durgunluğa uzanan kırılmaların, sistemde hiçbir şeyin eskisi gibi kalmadığı derin eşikler oluşturduğu ileri sürülebilir (Harvey, 1997, s. 206, 270-271, 376).

Bu eşiklerden 1929 yılı, devlet müdahalesi paradigmasını doğurmuştur. Standartlaştırılmış kitlesel üretim ve yüksek ücretlerle beslenen kitlesel tüketim düzeni olarak *Fordizm* modelinin, devletin ekonomiye planlı müdahalesini ve refah harcamalarını öngören Keynesçi politikalarla desteklendiği aktarılmaktadır. İkili yapı 1945-1973 arasında görece istikrar üretmiştir. Batı'da biriken sermayenin yeniden aşırı birikim bunalımına sürüklenmesi ve emek maliyetlerinin hızla yükselmesiyle bu düzenin taşıyıcı kolonları sarsılmış görünmektedir. Batı'da tıkanmaya çözümün; devletin küçültülmesi, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve esnek birikim rejimine geçişle somutlaşan *neoliberalizm* olduğu aktarılmaktadır. *Postmodern* kültürün de bu yeni rejimin kültürel yansıması sayılabileceği belirtilmektedir (Harvey, 1997, s. 146-149, 164).

Zaman-mekân sıkışmasının olgunlaştırdığı teknik altyapının üretimin kıtalar arasına taşınmasını mümkün kıldığı, Batı sermayesi ile Doğu'nun dinamik emek rezervleri arasındaki bu antagonizmadan teknoloji ve üretim bilgisi (*know-how*) edinerek en fazla Çin'in kazançlı çıktığı değerlendirilmektedir. Krizin Batı'ya ait olduğu görülmektedir. Aşırı birikim bunalımına saplanan tarafın Batılı büyük kapitalist devletler olduğu, Çin'in ise bu bunalımın dışında ve karşısında konumlanan karma bir ekonomik rejimi temsil ettiği savunulmaktadır (Harvey, 2015, s. 129-131).

İki yapı arasındaki ilişki simetrik değildir. Batı kendi bunalımını çevreye ihraç ederken karşısında edilgen bir alıcı bulamamıştır. Çin'in, BPKD'nin hazırladığı esnek ve ademimerkeziyetçi kurumsal kapasiteyle bu sermaye akışını kendi koşullarında kucaklayıp yönlendirdiği, iki rejim arasındaki antagonizmanın da tam bu emilim sürecinde Çin lehine işlediği şeklinde yorumlanabilir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, Çin'in yükselişi ile Batı'nın krizinin ortak bir dinamiğin paralel görünümleri olmadığıdır. İki süreç arasındaki ilişkinin orantısız (asimetrik) ve zıt (antagonist) nitelikte olduğu düşünülmektedir. Çerçevenin bu bileşeni, bulgular bölümündeki küresel ölçekli çözümlemeye temel oluşturmaktadır.

Bu asimetrik ilişkinin niteliği, literatürde Çin'in yükselişini açıklayan rakip tezler arasındaki ayrışmada da izlenebilmektedir. BPKD sonrası yapılan değerlendirmelerde Çin ekonomisinin hızlı yükselişiyle ilgili karşıt tezler üretilmiştir. İki zıt görüş üzerinden değerlendirme yapıldığında, bir tarafta Daron Acemoğlu ve James Robinson'un *Ulusların Düşüşü* eserinde (2014, s. 422) Çin'in ekonomik büyümesini ''sömürücü'' siyasi kurumlar altında gerçekleşen, teknolojik yayılmaya dayalı ve nihayetinde sürdürülemez bir süreç olarak tanımladıkları görülmektedir.

Diğer yanda Yuen Yuen Ang, *How China Escaped the Poverty Trap* (Çin Yoksulluk Tuzağından Nasıl Kurtuldu?) adlı eserinde, ''siyasi'' kurumların büyümenin bir ön koşulu olduğu görüşünü eleştirerek, Çin'in başarısını *''birlikte evrim''* ve *''yönlendirilmiş doğaçlama''* kavramlarıyla açıklamaktadır (Ang, 2016, s. 12-20). Acemoğlu ve Robinson'un ''sömürücü kurumların'' karşısında konumlandırdığı ''kapsayıcı kurumların'' temel özelliği demokratik olmasıdır. Demokratik kurumlar sayesinde ekonomik refah sağlanabilmektedir. Yazarlar, sömürücü siyasi kurumlarla ilerlemenin kaçınılmaz sonucunun, büyümenin durması ve yolsuzluğun artması olacağını iddia etmişlerdir. Ang ise tam tersine, BPKD'nin yarattığı kurumsal boşluk ve bürokrasi karşıtı mirasın paradoksal şekilde 1978 sonrasında yapılan reformlara zemin hazırladığını iddia etmiştir. ''Yönlendirilmiş doğaçlama'' kavramıyla, merkezi yönetimin yukarıdan aşağıya yönlendirmesi ile yerel aktörlerin aşağıdan yukarıya doğaçlaması kastedilmektedir. Bu kavramın, Çin'in ''zayıf kurumlarla piyasa inşa etmesini'' sağlayan, merkezi otoritenin genel hedefleri planlamasıyla yerel yönetimlerin girişimciliğini harmanlayan ve kalkınmayı statik bir modelden ziyade birlikte evrilen dinamik bir süreç olarak ele alan bir yönetim stratejisi olduğu görülmektedir. Öte yandan ''birlikte evrim'' kavramı, kalkınma sürecini doğrusal bir neden-sonuç ilişkisi (önce iyi kurumlar, sonra büyüme) olarak kurgulayan geleneksel yaklaşımları reddederek, devlet ile piyasaların zaman içinde birbirini karşılıklı olarak etkileyerek dönüştürdüğü varsayımına dayanmaktadır. Çin örneğinde görüldüğü üzere, zayıf ve ortodoks olmayan kurumlarla başlayan piyasa inşa etme süreci; alternatiflerin üretilmesi (*varyasyon*), yeni kombinasyonların oluşturulması (*seçilim*) ve farklı aktörlerin birbirini tamamlayıcı roller üstlenmesi (*niş yaratımı*) yoluyla ekonominin büyümesini sağlar. Devlet piyasa reformlarını teşvik ederken, ortaya çıkan piyasa güçleri de ekonomiyi büyüterek devletin işlevlerini ve yapısını

dönüştürmektedir. Ortaya çıkan ekonomik büyümeyle kurumsal uyumun adaptasyonu Çin kamu yönetiminin diyalektik gelişimini göstermektedir.

Yuen Yuen Ang'ın Çin'deki yolsuzluklara ilişkin tespiti ilgi çekicidir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin XIX. yüzyılın sonlarındaki *''yaldızlı çağı''* ile ÇHC'de kurulan *''erişim parası''* sistemi çarpıcı yapısal benzerlikler göstermektedir. Her iki dönemde de baskın olan yolsuzluk türü, kamu fonlarının doğrudan çalınması (zimmet) veya küçük rüşvetler değil, ''erişim parası''dır. Bu kavram, elitlerin güç ve zenginlik takasını ifade eder. Kapitalistler siyasi liderlerden kazançlı haklar, araziler, krediler veya imtiyazlar satın alırlar. Ahbap-çavuş kapitalizmi olarak da nitelendirebileceğimiz her iki dönemde ülkelerin GSYİH büyümesi hızlanırken yolsuzluklar artmıştır. Ancak yazar, iki ülkenin içinden geçtiği vetirenin farklı şekilde sonuçlandığını iddia etmektedir. ABD'de yolsuzluk kurumsallaşırken, Çin'de Xi Jinping'in (2013-hâlen) devlet başkanlığı döneminde yukarıdan aşağıya bir disiplin kampanyası yürütülmektedir. Fakat sert tedbirlere rağmen erişim parası, kişisel ağlar üzerinden işlerliğini sürdürmeye devam etmektedir (Ang, 2020, s. 10, 45).

Yolsuzluğun bu şekilde varlığını koruması, Çin'in büyüme modelinin sürdürülebilirliğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Ekonomik bakımdan Çin'in küresel kuvvete ulaşma yolculuğunda en önemli engellerden biri ''orta gelir kapanı'' olarak ifade edilen dönemi geçebilmiş olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücü avantajıyla belirli bir büyüme ivmesi yakaladıktan sonra katma değerli üretime geçemeyerek durgunlaşması, literatürde *orta gelir tuzağı* olarak kavramsallaştırılmaktadır (Oktay, 2020, s. 281-285). Çin örneğinde bu eşiğin aşılması, BPKD'nin geride bıraktığı idari esneklikle ilişkilendirilebilir görünmektedir. Ucuz işgücüne dayalı modelin sınırına gelindiği söylenebilir. Verimliliği yükseltmek için bilgi yoğun ve yüksek katma değerli üretime yönelmenin giderek bir zorunluluk hâline geldiği düşünülmektedir. Çin devletinin, kaynaklarını araştırma-geliştirme (Ar-Ge) çalışmalarına, yapay zekâya ve bilgi temelli projelere görece hızlı kaydırabildiği; bunu da bürokratik dirençlerle aynı ölçüde karşılaşmadan yapabildiği ileri sürülebilir.

Ekonomik ve idari dönüşümün toplumsal düzeydeki karşılığını kavramsallaştırmak için *sosyal inşa* kavramına başvurmak mümkündür. Zira sosyal inşa, Çin sosyolojisi açısından yeni bir kavram değildir. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda alanın gündemini meşgul eden konulardan biri sayılmaktadır. 1933'te kurulan Sosyal

İnşa dergisi de terimin o dönemdeki görünürlüğünü artıran başlıca yayın olmuştur. Bugünkü kullanım, daha çok uyumlu bir sosyalist toplumun kurulmasına yönelik stratejik düşünceden türemiştir. Kavram; toplumsal gelişim yasalarına ve mekanizmalarına dayanarak sosyal girişimlerin geliştirilmesi, yönetişimin iyileştirilmesi ve toplumsal düzenin korunması yoluyla ilerlemenin teşvik edilmesi biçiminde tanımlanabilir. Bir toplumun sistemsel bütünleşmesi, biçimsel ve gayri resmî sistemlerin birlikte değerlendirilmesini gerektirir. Biçimsel sistemler temel siyasi, ekonomik, hukuki ve refah düzenlemelerini kapsar; gelenekler, görenekler ve ahlaki normlar ise gayri resmî katmanı oluşturur. Sistem entegrasyon kuramı, bu yapının uyum ve istikrar düzeyini birkaç ilke üzerinden ele alır. İlk ilke *koordinasyon*dur. Farklı sistemlerin birbirini destekleyici ve uyumlu olması beklenir; aralarında mantıksal bir tutarsızlık doğduğunda, Giddens'ın işaret ettiği yapısal çelişkilerin ortaya çıkabileceği öne sürülmektedir. İkinci ilke *uyarlanabilirlik*tir. Katı kalan sistemlerin yeni toplumsal ihtiyaçlara yanıt veremediği, yenilenemeyen yapıların ise çatışma doğuran unsurları beslediği düşünülmektedir. Üçüncü ilke *verimliliktir*; verimsiz bir düzenin zamanla kabul edilemez hale geldiği, rasyonel sistemlerin ise belirsizliği ve eylem maliyetlerini azaltarak gelişmeyi kolaylaştırdığı sayılabilir (Li, 2024, s. 271, 278). Bulgular bölümünde görüleceği üzere bu üç ilkenin Çin'deki yansımaları; karma ekonomik model, esnek ve ademimerkeziyetçi yönetim yapısı ve piyasa verimliliği (*optimizasyon*) olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu güncel yapısal ilkelerin kökenini kavrayabilmek için, *longue durée* kavramına tekrar başvurmak gerekir. Çin'in küresel bir güç hâline gelmesinin tarihsel köklerinde, büyük nüfusun yoğun tarım ve iş bölümü ile birleşerek yarattığı üretkenlik kapasitesinin önemi görülmektedir. Bu doğrultuda İbni Haldun, Çin'in de içinde bulunduğu Doğu ülkelerinin sahip olduğu büyük zenginlik ve refahın, dönemin astrologlarının iddia ettiği gibi yıldızların etkisinden ziyade, somut ve sosyo-ekonomik bir nedene dayandığını belirtir. Bu neden, yüksek nüfusun sağladığı iş ve üretim bolluğunun muazzam kazançlar yaratarak ülkeyi zengin bir ''ümran'' (uygarlık) hâline getirmesidir (Haldun, 2014, s. 171, 172).

Tarihsel gelişim süreçlerini tıpkı İbni Haldun, Machiavelli ve Marx gibi bir *''Büyük Döngü''* üzerinden okuyan Amerikalı Ray Dalio'ya göre (2021, s. 1, 7-10), 1500'den günümüze küresel reel kişi başı GSYİH ile doğumda beklenen yaşam

süresinin yükselen seyri uzun vadeli bir refah birikimine işaret etmektedir. Bu refah birikiminin edinildiği dönemin düz çizgisel olmadığı iddia edilmektedir. Savaşlar, salgınlar ve mali çöküşler eğriyi tekrar tekrar kesintiye uğratmaktadır. Döngü üç evrede tanımlanır: yükseliş, zirve ve düşüş. Borç yükü, eğitim, askerî güç, ticaret ve rezerv para statüsü gibi ölçütlerin her evrede farklı düzeylerde seyrettiği savunulmaktadır. Bu süreçte hegemonya zamanla el değiştirmektedir. Dünya düzeninin Hollanda'dan İngiltere'ye, oradan da ABD'ye geçişi şematik bir örnekle gösterilirken Çin yeni yükselen güç olarak konumlandırılmaktadır. Geçiş anları belirli olaylarla örülüdür. Borç yeniden yapılandırması, içsel devrim, dış savaş ve büyük bir para çöküşü bu kırılmaların tipik bileşenleri sayılabilir. Eski düzenin sonu, yeni düzenin başlangıcına dönüşmektedir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde tezin yöntemsel kurgusu açıklanmaktadır. Tezin dayandığı model, benimsenen epistemolojik yaklaşım, tercih edilen zamansal ölçek, bulguların yorumlanmasında işletilen analitik şema ile veri kaynaklarının niteliği ve çözümlenme biçimi sırasıyla ele alınmaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli ve Felsefi Temeli

Araştırmanın ana problemine paralel olarak Çin'deki siyasi ve toplumsal dönüşümün çok katmanlı doğası gereğince bu tezde nitel araştırma modeli benimsenmiştir. Tarihsel olayların geleceğe dönük etkisini saptamayı gerektiren çalışmada, var olan geniş yazın da dikkate alınarak karşılaştırmalı tarihsel çözümleme yönteminden de yararlanılacaktır.

Tezde, toplumsal gerçekliklerle dönüşümleri bir arada kavrayabilmek için bilimsel ve sistematik bir bakış açısı olan *diyalektik materyalizm* çerçevesinde değerlendirmeler yapılacaktır. Bu bağlamda, toplumsal çelişkilerin evrensel ve mutlak; birlik ve ittifakın ise geçici ve göreli olduğu ilkesine göre hareket edilecektir (Mao, 2000, s. 67). BPKD özelinde yıkım ve dönüşümün birbirine dönüşme yeteneği (zıtların birliği) baz alınarak hipotezin sentezi kurulacaktır. Olgular, siyasal aktörler ve kurumlar üzerinde yapılacak çıkarımlarla araştırmanın alt problemleri beraber ele alınarak bütünleştirilecektir.

Diyalektik materyalizmin bu çerçevesi, belirli bir okuma yönünü de beraberinde getirir. Tez, kronolojik bir tarih anlatısı değildir. Araştırmanın epistemolojik zemini *post festum* yaklaşımına dayanmaktadır. Tezin mantığı, bugünden geçmişe doğru ilerleyen bir nedensellik tahlili olarak kurgulanır. Marx'ın da başvurduğu *post festum* yaklaşımı, çözümlemenin olaylar gerçekleştikten sonra, eldeki sonuçlardan geriye doğru yürütülmesi anlamına gelir (Geng, 2015, s. 27-28).

Çin'in bugün ulaştığı esnek ve dinamik kamu yönetimi ile küresel ekonomik ağırlık, bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Yani sonuç, burada başlangıçtır. Bu geriye dönük bakışla 1966-1976 dönemine bakıldığında süreç farklı bir anlam kazanır. Liberal-ortodoks tezlerin anarşi olarak gördüğü dönem, bu tezin sentezinde bugünkü modernleşmenin önkoşullarını hazırlamış olabileceği düşünülen bir aşama olarak yeniden okunur. Böyle bir bakışın geçmişi olduğundan daha kaçınılmaz gösterme riski taşıdığı da açıktır. Bu yüzden ilgili dönem, sonraki gelişmelere zemin hazırlamış olabilecek bir aşama olarak değerlendirilir. Nitel araştırma modelinin tercih edilme gerekçesi, araştırma sorusunun doğasıyla ilgilidir. Elli yılı aşan bir dönüşümün ölçülmesi değil, anlaşılması hedeflenmektedir.

Bu tezde, bir kuramsal yöntem olarak Marksist sınıf ilişkileri kavramsallaştırmasından yararlanılmaktadır. Buna göre üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan egemen sınıfın, üretimi gerçekleştiren emek gücünün yarattığı artı değere el konulması temel alınmaktadır. Üretici güçler belirli bir gelişim aşamasına ulaştığında, o ana kadar içinde geliştikleri üretim ilişkileriyle çelişmeye başlar. Bu ilişkiler artık gelişmenin biçimi olmaktan çıkıp bir engele dönüşür ve bu çelişki, toplumsal bir devrim dönemini başlatır. İktisadi dönüşüm, büyük bir hacme sahip olan üstyapıyı altüst eder. Buna bağlı olarak, devrimlerin salt yalıtılmış şiddet eylemleri değil, üretim tarzı ile üretim ilişkileri arasında doğan nesnel ve yapısal çelişkilerden kaynaklandığı aktarılmaktadır (Marx, 1979, s. 32).

Althusser (2010, s. 42) ise Marx'ın temel tezini kabul etmekle birlikte üstyapının işlevinin ne olduğu sorusuna yanıt aramaktadır. Altyapının belirleyici olması, üstyapının önemini hafifletmemektedir. Aksine üstyapının gerçek işlevi -*Devletin İdeolojik Aygıtları/DİA'lar ve Devletin Baskı Aygıtları/DBA*- üretim koşullarının emekçi sınıflar lehine yeniden üretiminin sağlanmasıdır. Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi esas olarak Devletin İdeolojik Aygıtları yoluyla inşa edilmektedir. DİA'lar (okul, aile, dini kurumlar vb.) egemen ideolojiyi aşılayarak halkın ideolojik dönüşümünü, yani *yeniden üretimi* gerçekleştirmektedirler.

3.2. Evren, Örneklem ve Vaka Seçimi

Araştırmada benimsenen zaman ölçeği uzun vadelidir. 1966-1976 aralığında yaşanan BPKD yalnızca on yıllık bir olaylar dizisi olarak değil, etkilerinin 2020'lere

uzandığı ileri sürülebilecek yapısal bir dönüşüm uğrağı olarak ele alınmaktadır. Bu tercih, Braudel'in *longue durée* kavramına dayandırılmaktadır. O, makalesinde (Braudel, 1958, s. 731-734) tarihsel zamanı olay, konjonktür ve uzun süre olmak üzere üç katmanda çözümlemekte; kalıcı yapıların yavaş dönüşümünün yüzeydeki olaylardan ayrı bir düzlemde izlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Söz konusu ayrım araştırma için işlevseldir. BPKD'nin kısa vadeli yıkıcı sonuçları olay düzleminde, bürokratik yapıda yarattığı düşünülen dönüşüm ise uzun süre düzleminde konumlandırılmakta; iki düzlem arasındaki geçişler her durumda ihtiyat kaydıyla kurulmaktadır.

Tezde karşılaştırmalı-tarihsel yöntem benimsenmiştir. Araştırma evreni, bürokratik aygıtın merkezi otoriteye karşı radikal biçimde sarsıldığı XX. yüzyıl deneyimleriyle sınırlandırılmış; bu evren içinden Çin'le karşılaştırılmak üzere SSCB ve Türkiye seçilmiştir. Vaka seçiminde en benzer sistemler tasarımı ile farklılaşan bir vaka birlikte kullanılmıştır. SSCB ve Çin, komünist parti yönetimlerine ve benzer bürokratikleşme sorunlarına sahip olmaları bakımından en benzer sistemleri oluştururken, farklı tepkiler vermeleri karşılaştırmayı anlamlı kılmaktadır. Türkiye ise farklı bir rejim tipine ve BPKD benzeri bir kitle-devlet çatışması deneyimine sahip olmaması bakımından farklılaşan vaka işlevi görmektedir.

Skocpol'ün toplumsal devrim ile siyasal devrim ayrımı (bkz. 2.5. bölüm), bu seçimin kuramsal zeminini oluşturmaktadır. SSCB ve Çin, ezilen kesimlerin örgütlü seferberliğine dayanan toplumsal devrim örnekleri olarak bürokratik aygıtla mücadele biçimleri bakımından karşılaştırmaya değer bulunmuştur. SSCB'de aygıt içi tasfiye, Çin'de kitlelerin aygıta karşı seferber edilmesi söz konusudur. Bu farklılaşma, ortak bir komünist rejim zemininde dahi bürokrasiyle mücadele biçiminin tek tip olmadığını göstermektedir. Türkiye ise bu tezin kendi sınıflandırmasında, benzer bir kitle-devlet çatışması yaşamamış farklılaşan bir vaka olarak konumlandırılmıştır. Bu hâliyle SSCB ve Çin'deki dönüşümün ayırt edici unsurlarını daha görünür kılmaktadır.

Belirlenen vakalara ilişkin araştırma evreni, 2.000 yıllık Çin kamu yönetimi tarihinin son 75 yılına odaklanmış vaziyettedir. Siyasi, idari ve iktisadi dinamikleri içeren birincil ve ikincil literatür kaynakları incelenmiş olup örneklem, konuya ilişkin yayımlanmış olan araştırma monografileri, sentezler ve güncel araştırmalardan oluşmaktadır. Örneklem, BPKD dönemini yansıtan ideolojik çizginin (*örneğin*

Mao'nun Seçme Eserleri) ve bu sürecin eleştirisi ve restorasyonu niteliğindeki reformları içeren (*örneğin, Ezra Vogel'in Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü eseri*) kaynaklardan seçilmiştir.

3.3. Veri Toplama Teknikleri

Tezde, literatürdeki tarihsel veriler ve teorik tartışmalar kullanılacaktır. Araştırmanın veri evreni yazılı kaynaklardan oluşmaktadır. Kaynaklar dört küme hâlinde ele alınmıştır. Birinci kümede Marx, Weber, Durkheim, Braudel ve Schumpeter gibi klasik düşünürlerin kuramsal metinleri; ikinci kümede BPKD dönemine ve Çin bürokrasisine ilişkin ikincil literatür yer almaktadır. Üçüncü küme resmî istatistik kaynaklarını kapsamaktadır. Bu çerçevede Çin Ulusal İstatistik Bürosu (ÇUİB) verileri ile Dünya Bankası göstergelerinden yararlanılmıştır. Dördüncü kümeyi Beyaz Kitap gibi resmî belgeler oluşturmaktadır. Resmî belgelerin devletin kendini sunma biçimini yansıtan öz-temsil metinleri olduğu göz önünde tutulmuş; bu belgelerdeki bilgi ve tahliller nesnel bulgu olarak değil, söylem düzeyinde değerlendirilmiştir. Tek kaynağa dayalı yargılardan kaçınılması esas alınmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Tezde, teorik sentez yoluyla tahliller yapılacaktır. Toplanan çalışmalar tematik olarak gruplandırılmıştır. Bürokratik yapı ve kadro rejimi, yerelleşme ve yönetsel esneklik, toplumsal dönüşüm ile uzun vadeli çıktılar biçiminde belirlenen temalar, kavramsal çerçevede tanıtılan araçlarla ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

3.4.1. Karşıt Görüşlerin Sentezi

Çin'in her zaman büyük nüfusunun getirdiği avantajların yanı sıra binlerce yıllık köklü bir medeniyet olmasından kaynaklı oluşan istikrar arayışı, Konfüçyüsçü ve gelenekçi toplumsal kodların -her ne kadar BPKD döneminde reddedilse de- ÇKP'nin yönetim yapısında etkisini sürdürdüğü varsayılmaktadır. Yüzyıllar boyunca süregelen monarşi rejiminin 1911'de yıkılmasına rağmen, bu eski rejimin toplum üzerindeki kültürel etkilerini sürdürüyor olması bir dönüşümü zorunlu kılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarının dünyada büyük bir altüst oluş dönemine denk gelmesi ve ülke içindeki diğer kuvvetler (işbirlikçi sermaye unsurları ve savaş ağaları) üzerinde tesirinin zayıf kalması nedeniyle kültürel bir değişim mümkün olmamıştır. Öyle ki 1911-1949 arasında yaşanan bunalım dönemleri sosyo-ekonomik dönüşümü dahi mümkün kılmamıştır. Çin'de Mao'nun iktidara geldiği dönemde tarım toplumunun ağırlıkta olması, yani nüfusun büyük bölümünün kırsalda yaşamasıyla oluşan feodal kültürün baskın olması köklü bir toplumsal devrimi zaruri kılmıştır. Öncelikli olarak oluşturulmak istenen sanayi toplumuna yönelik düzenlemelerle başlanmış ve yol alınmış olsa da kültürel değişimin sağlanmamış olması toplumsal devrimin önünde duran bir engel hâline gelmiştir. Yeni rejimin yeterince anlaşılmamış olması ve parti ile bürokrasi içinde bu durumu kendi menfaatlerine kullanan yozlaşmış bir tabaka oluşması üstyapı dönüşümünü (kültür devrimini) zorunlu kılmaktadır. Diğer yandan BPKD döneminde adeta lanetlenen eski kültürün unsurlarının bir *bumerang* gibi sonraki dönemde tekrar geri gelmesi BPKD'nin başarısızlığını değil, Çin'in kadim kültürünü kendi yapısı içinde esnettiğini ve lehinde olacak şekilde yorumladığını göstermektedir. Özellikle Xi Jinping döneminde ''Çin usulü sosyalizm'' kavramıyla Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong düşüncesi, Konfüçyüsçülük ile uzlaştırılmaktadır (Şevik, 2022, s. 59).

Dolayısıyla BPKD'yi, imparatorluk dönemlerindeki dairesel değişim (Roskin, 2011, s. 511) ve kültürel yıkım (Short, 2007, s. 493) olarak gören liberal-ortodoks tezlerle; esnek, dinamik ve verimli bir yönetimi hedefleyen (Avakian, 2011, s. 160) ve buna bağlı olarak olumlu sonuçlar alınan radikal bir dönüşüm olduğuna yönelik seferberlik tezleri irdelenecektir.

3.4.2. Yönetsel Dönüşüm Analizi

BPKD'nin esas hedeflerinden birinin bürokrasi içindeki tutucu yapıların ve halktan kopuk olduğu iddia edilen yönetsel alışkanlıkların, ÇKP iktidarının 17. Yılında radikal bir müdahaleyi gerektirecek ölçüde katılaştığı varsayılmaktadır (Mao, 1993, s. 462). Bu düşünceye göre, parti kadroları pek çok zaman koşullara ayak uyduramamakta ve SSCB'den ithal tepeden davranışlarla halkı ezmektedir. Doğru önderlikler yapmak yerine emir ve talimatlarla iş kotarmaya çalışmak, statükocu zihniyetler doğurmaktadır (Mao, 2012, s. 108). Zaman içinde Çin bürokrasisi içinde

ve ÇKP'de bürokratik bir *rijit* (esnekliğe karşı direnç) oluştuğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen rijitliğin ortadan kaldırılabilmesi için; gerçeği olgularda arayan, hatalardan ders çıkaran, emekçi kitlelerin çizgisiyle uyumlu, bilimi ve sanatı üretimin hizmetine veren esnek bir yönetim modeli geliştirmek için üstyapısal dönüşümün zorunlu olduğu varsayılmaktadır (Avakian, 2011, s. 160, 195-200). Locke'un (1996, s. 85-86) zihni bütün önceki içerikten arındırılmış bir beyaz kâğıt olarak tanımlamasından hareketle *tabula rasa* olarak adlandırılan bu yaklaşım, BPKD'nin bürokratik yapıyı önceki alışkanlık ve reflekslerden arındırarak yeniden devrimci şekilde inşa etme iddiasını özetlemektedir.

Mao'nun çağrısıyla gençlik başta olmak üzere kitle hareketlerinin teşvik edilmesi bazı aşırılıklara neden olsa da uzun müddette kamu yöneticilerinin halkın taleplerine kayıtsız kalamayacakları bir yapının ideolojik zeminini hazırladığı varsayılmaktadır. Parti yöneticilerinin kitlelerden öğrenmesini sağlamak için ''savaşı savaşarak öğrenmesi'' gibi hayatın pratik yönüne dair slogan ve deneyimler, teorinin gri alanlarının berraklaşmasında etkin rol oynamıştır (Mao, 2000, s. 270-271). Böylece Kızıl Muhafızların ileride birer Kızıl Mühendislere dönüşerek teknokratik idari yapının bir parçası olması sağlanmıştır. Buradan BPKD sırasında gelişen kitlesel halk hareketlerinin kamu yönetiminin yapısını dönüştüren bir *katalizör* vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır.

BPKD döneminde güçlenmeye başlayan idari ademimerkeziyetçilik eğilimleri, Deng'in reformlarıyla korunan ve teşvik edilen ekonomik federalizm yapısının oluşmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu yapı, yerel yönetimlerin ekonomik girişimcilikte birbiriyle yarışmasına olanak tanıyarak 1978 sonrası hızlı ekonomik yükselişin ön koşullarını hazırlamıştır. Hükümetin ayrı ekonomik bölgeler kurması, eyaletler ve şehirler arasındaki etkin iş bölümünü ve bölgesel rekabeti teşvik etmesi ekonomiye geliştirmekle birlikte borçlanmanın da önünü açmıştır. Fakat kökeni 1958'de bulunan ve BPKD ile derinleşmeye başlayan ademimerkeziyetçilik eğilimlerinin 1978'den sonraki Reform döneminde ekonominin lokomotif motoru hâline geldiği görülmektedir (Coase ve Wang, 2015, s. 42).

BPKD sonrasında Deng Xiaoping'in uzun süreli yönetiminde teknik birikim ve liyakat usullerine göre değerlendirilmesi ile XXI. yüzyıl Çin kamu yönetiminde yolsuzluğa karşı sıfır tolerans politikası -kaplanlara ve sineklere aynı darbenin

indirilmesi- (Xi, 2017, s. 451) ve dinamik yönetim arayışları, bürokrasi karşıtı ana şokun uzun vadeli artçıları olarak yorumlanacaktır.

Bu sayede girift gözüken tarihsel süreçler ile ideolojik ve yapısal dönüşümler arasındaki bağlantılar ortaya konularak hipotezin geçerliliği sınanacaktır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Kültür Devrimi'nin, kısa vadede yıkıcı sonuçlar doğursa da uzun vadede Çin'in esnek ve dinamik bir kamu yönetimi yapısına kavuşmasında ve küresel bir güç hâline gelmesinde belirleyici bir rol oynaması doğrultusunda elde edilen temel bulgular ve buna bağlı olarak yapılan yorumlar bu bölümde değerlendirilecektir. Mevcut bulgular, Çin'in tarihsel arka planıyla birlikte, Mao dönemi (1949-1976) ve Deng'in reform dönemi (1978 sonrası) ile en son Xi dönemi (2013'den günümüze) arasındaki geçiş süreçlerinde yaşanan yapısal dönüşüm süreçlerine dair veriler ile seçilmiş ülkelerdeki devrimlere ilişkin süreçlerin kıyaslanması üzerinde yoğunlaşmıştır.

4.1. Tarihsel Zemin: U-Form Mirasının Oluşumu

BPKD'nin Çin kamu yönetimi mimarisinde yarattığı fiilî durum, devlet aygıtının yapısal dönüşümüne dair bazı bulgular ortaya koymaktadır.

Çin'in imparatorluk ve cumhuriyet dönemlerine odaklanılarak yönetim yapılarının değerlendirilmesi, yeni devletin kuruluşu ile Büyük İleri Atılım kampanyası üzerinden BPKD sürecinin anlamlandırılmasının *longue durée* ve *post festum* yöntemlerine uygun olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda önce imparatorluk, sonra cumhuriyet ve ardından ÇHC'nin kuruluş süreci ele alınacaktır.

4.1.1. İmparatorluk Dönemleri

Çin'deki yönetim geleneğinde devletin tepesinde bulunan monarklara yönelik ciddi bir ikaz kültürü görülmektedir. Çin siyasetnamelerinde bu örnekler somut biçimde yer almaktadır. Örneğin; Wu Jing'in Yönetim Sanatı adlı eserinde (2023, s. 2, 36-38, 198-199), ikaz memurluğu müessesesine ve itiraz kültürü üzerine önemli bilgiler verilmektedir. İkaz görevlisi Wei Zheng örneğinde görüldüğü gibi, hükümdara

eleştiriler yöneltmek kurumsallaşmış bir görev hâline gelmiştir. İkaz memurluğu geleneği, eleştirinin yalnızca hoş görülen değil beklenen bir edim olarak siyasi yapının içine yerleştiğini göstermektedir. Mekanizma, sınırlı bir yönetici çevresine hastır. Belirli görevlilerin kurallara bağlı biçimde hükümdarı eleştirmesine dayanır ve kitlesel bir katılıma açık değildir. Ancak belli dönemlerde halkın kalabalık bulunduğu yerlere ahşaptan panolar yerleştirmek suretiyle halka yönetime yönelik eleştiriler yapma fırsatı verildiği de olmuştur.

BPKD dönemindeki eleştiri kampanyaları ise bambaşka bir biçim almış, *duvar gazeteleri* (Moravia, 1971, s. 39) ve kitlesel suçlamalar yoluyla çok daha geniş ve kuralsız bir katılımcı tabana yayılmıştır. Her iki pratikte de yönetici meşruiyeti, bir ölçüde aşağıdan gelen sesle sınanmaktadır. Bu tarihsel ortaklığın biçimsel bir süreklilikten çok, Çin siyasi kültüründe tekrar eden bir eğilime işaret edebileceği düşünülmektedir. Bu denetim ilişkisinin farklı biçimlerde yinelenmesi kurumsal hafızanın payına işaret edebilir.

Çin'in imparatorluk yapısına bakıldığında iki önemli özellik göze çarpmaktadır. Bunlar, yerel piyasalarda baskın olan tarım ekonomisi ve teferruatlı sınavlardan (Konfüçyüsçü klasikler) geçerek eğitilen bireyleri kurumlara yerleştiren imparatorluk bürokrasisidir. Çin'de derebeylerin hâkim sınıf olduğu Avrupa'daki tarzda bir feodal rejimden bahsetmek olanaksızdır. Ülke genelinde toprakların yaklaşık %40'ı toprak ağaları tarafından kiralanmaktadır. Bu nedenle ekonomik eşitsizliklerin esas kaynağı toprak paylaşımıdır. Bürokratlar bulundukları yerleri, Konfüçyüsçü zengin toprak sahipleriyle birlikte yönetmektedir. Bu iki toplumsal tabaka, egemen *gentry*[2] sınıfını oluşturmaktadır (Skocpol, 2023, s. 131-142).

Bürokrasi ile *gentry* sınıfının iç içe geçtiği merkeziyetçi yapı, dönemin ekonomik büyüklüğüne de yansımıştır. Maddison'a göre (2001, s. 44-87), Çin 1820'de dünya ekonomisinin tek başına %35'ini oluşturuyordu. Kapitalizmin anavatanı ve ilk filizlendiği yer olan Batı Avrupa'nın payı %23, ABD'nin ise yaklaşık %2 idi. Yani II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisini domine eden ABD, o dönemin küresel

[2] Skocpol'ün Çin kırsalındaki yerel egemen sınıfı tanımlamak için kullandığı kavram. Çin'in *gentry* sınıfı Konfüçyüsçü toprak beylerinden oluşmaktadır. Bu sınıf, diğer ülkelerdeki benzer sınıflardan farklı olarak yalnızca toprak kiralama yoluyla artı değere el koymuyordu. Aynı zamanda köylü üreticileri borçlandırarak tefecilik yoluyla da küçük mülk sahiplerinin topraklarını ele geçiriyorlardı.

ekonomisinde kayda değer bir ağırlığa (%1,8) sahip değildi. Aynı yazarın yaptığı araştırmalarda bu verinin XIX. yüzyılla sınırlı olmadığı görülmektedir. Milattan başlayarak on dokuz yüzyıl boyunca dünya ekonomisinin ilk iki ülkesi sürekli Çin ve Hindistan olmuştur. Tablo 3'e bakıldığında Çin'in yeniden zirveye yaklaşması bir tarihsel normal olarak görülebilir.

Tablo 3. Dünya GSYİH İçindeki Paylar 1700-2003 (%)

	1700	1820	1952	1978	2003
Çin	22,3	32,9	5,2	4,9	15,1
Hindistan	24,4	16,0	4,0	3,3	5,5
Japonya	4,1	3,0	3,4	7,6	6,6
Avrupa	24,9	26,6	29,3	27,8	21,1
A.B.D.	0,1	1,8	27,5	21,6	20,6
S.S.C.B.	4,4	5,4	9,2	9,0	3,8

Kaynak: Maddison, 2007, s. 44**.**

Tarihsel veriler ışığında Çin medeniyetinin pusula ve barutu icat etmesinin yanı sıra matbaayı Avrupa'dan (Gutenberg XV. yy.) çok daha önce (IX. yy.) kullanmaya başladıkları bilinmektedir. İki medeniyet arasında kâğıt para kullanımı arasında bin yıl fark bulunmaktadır. Kapitalizmin işleyişinde üretim gücünün ölçülmesinde bir kıstas olarak kullanılan çelik, XVIII. yüzyıl İngiltere'si ile kıyaslandığında bir altı yüzyıl öncesinde Çin'de iki katı fazla üretilir durumdaydı. Tarım teknikleri, gemi yapımı, çok bölmeli kanal inşası gibi stratejik alanlarda emsallerinin ilerisinde olan bir Çin'den söz etmek mümkündür (Maddison, 2007, s. 28-32).

Hâkim olan Batı merkezci tarih anlayışına göre; Antik Yunan, Roma İmparatorluğu, Avrupa genelinde Hristiyanlığın kabulü, Rönesans ve Aydınlanma Hareketleri ile Sanayi Devrimi sırasıyla bir tarih okuması yapılmaktadır. Fakat Tablo 4'te görüleceği üzere, Doğu'daki imparatorluklar M.Ö. 500 yılından sonra küresel ekonominin baş aktörü olmuşlardır. Özellikle XIX. yüzyılla birlikte askeri güç bakımından denge İngilizlerin lehine gelişince Çin Afyon Savaşları'yla denetim altına alınmıştır. Serbest ticaret politikaları, Doğu ekonomilerini sömürgeleştirme yoluyla *''güneş batmayan imparatorluk''* kurmanın bir aracı hâline getirilmiştir (Hobson, 2020, s. 21, 64, 256).

Tablo 4. Dünya Tarihindeki Önemli Olaylara İki Farklı Bakış (500-1900)

Yıllar	Avrupamerkezcilik	Yıllar	Anti-Avrupamerkezcilik
600-1000	Avrupa, Ortacağ tarım devrimine önderlik eder.	**MÖ 400-500**	Çin, Avrupa'daki tarım devrimine olanak sağlayan pek çok teknolojiye öncülük eder.
1000 dolayları	İtalyanlar uzun mesafeli ticarete öncülük etmiştir.	**800 dolayları**	İtalyanlar Afro-Asya liderliğindeki küresel ekonomiye dâhil olur.
1455	Gutenberg'in hareketli metal matbaayı bulması.	**1095-1403**	Pi Sheng hareketli matbaa makinesini icat eder (1095).
1487	Portekizliler, Ümit Burnu'nu ilk kez geçerler.	**200-1421 dolayları**	Araplar Ümit Burnu'nu dolaşır (1450) ve Avrupa'ya açılırlar.
1492 sonrası	İspanyollar Amerika'nın altın ve gümüşünü talan eder.	**1450 dolayları**	Çin gümüş parayı tedavüle koyarak Amerika'dan talan edilen Avrupa gümüşüne büyük bir talep yaratır.
1700-1850	İngiltere'de ilk endüstrileşme hareketleri.	**MÖ 600-1100**	Çin teknolojilerinin asimilasyonu İngiliz Sanayi Devrimi'ne olanak sağlar.
1700-1850	İngiliz sanayileşme süreci kendiliğinden ortaya çıkan bir zaferdir.	**1700-1850**	İngilizler Afrikalıların kaynaklarını sömürerek sanayileşmişlerdir.
1820'ler	İngiltere Çin'le olan ticaret açığını tersine çevirir.	**1820'ler**	İngiltere Çin'e afyon satarak ticaret açığını tersine çevirir.
1839-1858	Afyon savaşları Çin'in geri ekonomisini 'açmak için zorlar'.	**850-1911 dolayları**	Çin dünya ticaretine açık kalır ve bu dönemde kayda değer bir ekonomik gelişme elde eder.

Kaynak: Hobson, 2020, s. 306-307'deki tablo kısaltılarak aktarılmıştır.

Dünya tarihi bakımından bir dönüm noktası olarak kabul edilen *Westfalya Antlaşması* (1648) sırasında siyasi güç muvazenesi şu şekildeydi: Doğu ve Orta Asya'nın hakimiyetini ele geçiren Çin, batıya doğru kapsamlı bir saldırıya hazırlanıyordu. Yine Asya'nın diğer büyük gücü olan Babür İmparatorluğu Hindistan'dan Afganistan'a dek hüküm sürüyordu. Mağrip'ten Arap Körfezi'ne oradan Orta Avrupa'ya uzanan Osmanlı İmparatorluğu, Orta Asya'nın kuzeyinden Sibirya'ya hakimiyet kuran Rus İmparatorluğu, Batı Avrupa'daki İngiltere ve Hollanda ticari imparatorluklarıyla, denizcilikleriyle ünlü olan ve daha geniş bölgede yayılan İspanya ve Portekiz İmparatorlukları dikkati çekmektedir (Subrahmanyam, 2022, s. 153-154).

Westfalya, Avrupa'da egemen devletler arası bir düzen kurarken, 1640 İngiliz Devrimi ise devlet içi iktidar yapısında (monarşiden parlamentoya, feodal düzenden ticari/kapitalist bir yapıya) köklü bir dönüşümü temsil eder. Bu iki süreç, dışa dönük egemenlik düzeni ile içe dönük siyasi-ekonomik dönüşümle birlikte Avrupa'nın küresel yayılmacılığının zeminini hazırlamış olabilir. Bu yayılmacılığın uzantılarından biri de Çin'in sömürgeleştirilme sürecidir. İngiltere, Cromwell önderliğinde yapılan devrimle birlikte sanayi atılımının altyapısını oluşturmaya başlamıştır. Avrupa'da yaşanan bu içe ve dışa dönük dönüşümlerin küresel yansımaları, aynı dönemde Çin'in konumunu da doğrudan etkilemiştir.

XVIII. yüzyıl öncesinde dünyanın süper güçlerinden biri olan Çin İmparatorluğu, geleneksel bürokratik yapısı içinde Batı dünyasını ''barbar'' olarak nitelendirdiğinden, orada yaşanan dönüşümleri yakından takip etmeye ihtiyaç duymamış, özellikle Sanayi Devrimi'nin askeri teknoloji üzerindeki etkilerinin farkında olmamıştır. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren İngiliz tüccarlar, Çin'den büyük ölçüde çay, porselen ve ipek gibi ürünler ithal etmekteydi. Ancak Sanayi Devrimi'nin üretim kapasitesinde sağladığı ilerlemelere rağmen İngiltere Çin'e yönelik tekstil ürünleri ihracatında başarılı olamamıştır. Bu durum, İngiltere'nin Çin ile olan ticaretinde sürekli açık vermesine ve Çin'e önemli miktarda gümüş akışı yaşanmasına yol açmış, dolayısıyla İngiliz ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu ticaret dengesizliğini aşmak adına İngiltere, Hindistan üzerinden temin ettiği afyonu yasa dışı yollarla Çin pazarına sokarak dengeyi değiştirmeye çalışmıştır. Çin'de afyon bağımlılığının hızla yayılması, bu maddeye olan talebi artırmış ve

İngiltere'nin ticarette avantaj elde etmesine neden olmuştur. Ancak bu süreç, Çin toplumunda yalnızca ekonomik değil aynı zamanda ciddi sağlık ve toplumsal sorunlara yol açmıştır. Çinli yetkililerin afyon ticaretine müdahalesi ise İngiltere tarafından diplomatik bir kriz olarak değerlendirilmiş ve bu gerilim 1839 yılında Birinci Afyon Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştur. Çin, Batı karşısında güç dengelerinin değiştiğini ancak savaşta aldığı ağır yenilgiyle idrak edebilmiş ve bu süreçle birlikte hızla gerilemeye başlamıştır (Oktay, 2020, s. 39-40). Afyon Savaşları'yla başlayan sömürgeleşme süreci, imparatorluk bürokrasisinin çözülüşünü hızlandırarak Cumhuriyet dönemi kurumsal dönüşümünün zeminini hazırlamış görünmektedir.

4.1.2. Cumhuriyet Dönemi

XX. yüzyılın başında dünyada bir altüst oluş dönemi yaşanmaktadır. Yaklaşan büyük savaş öncesinde meşrutiyetçi rejimler birbiri ardına ortaya çıkmaktadır. 1905 Rus Devrimi, 1906 İran Devrimi, 1908 Genç Türk *(Jön Türk)* Devrimi bunların önde gelen hareketlerindendir. Bu arada iki bin yıllık kadim Çin İmparatorluğu zamanın ruhunu kavrayamadığı için gittikçe zayıflamıştır. Çin'in sömürgeleşmesine karşı çözüm arayanlar, 1911 yılına gelindiğinde Sun Yat-Sen liderliğinde Çin Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

1911 öncesinde Mançular, bir dizi reforma girişmiştir. Konfüçyüsçü sınav sistemi kaldırılmış ve Batı'daki gibi modern okullar kurulmaya başlanmıştır. Başarılı gençlere yurtdışında eğitim görebilmeleri için teşvikler verilmiştir. Savaşlarda yaşanan başarısızlıklar nedeniyle askeri akademiler yaygınlaşmaya başlamıştır. Eğitim reformlarının peşi sıra bazı demokratik reformlar hayata geçirilmiştir. 1908'de kurulan yerel meclislerin devamında bir ulusal meclis seçilmesi planlanmıştır. Fakat bu reformlar bir süre sonra *gentry* ile hanedanın arasını bozdu. Anayasacı talepler tüm dünyada olduğu gibi Çin'de de hızla yayılmaya başlamıştır. Eyaletlerin art arda bağımsızlık ilan etmesiyle başlayan sürece askeri yöneticilerle yerel meclislerin eşraf liderleri önderlik etmiştir. Halk, Sun Yat-Sen'in *Devrimci İttifak*'ı etrafında birleşmiş ve 1911 Devrimi'ni yapmış olsa da ordu içindeki hiziplerin rekabeti ve dünyadaki dalgalı konjonktür Çin'i 1949'a dek istikrarsızlığa mahkûm etmiştir (Skocpol, 2023, s. 148-154).

Cumhuriyet Devrimi'nin hemen akabinde 1914 yılında o zamana kadar görülmemiş büyüklükte bir dünya savaşı yaşanmıştır. Netice itibariyle bu savaş bir domino etkisi yaratmıştır. Savaşa girsin veya girmesin birçok ülkede rejim değişiklikleri ortaya çıkmıştır. 1917'de Rusya'da Bolşevik Devrimi, 1920'de Atatürk önderliğinde yapılan Türk devrimi bunların en önemlileridir. Bu yıllarda Çin'de karışıklıklar bitmek bilmemiştir.

1934-1935 yılları arasında gerçekleşen ve *Uzun Yürüyüş* adı verilen binlerce kilometrelik yürüyüş, Kuomintang kuvvetlerinden kaçmak ve yeniden güç toplamak için yapılmıştır. 1931 sonunda komünistler Jiangxi'de geçici bir cumhuriyet kurmuştur. 1933'te yarım milyon askerle başlatılan kuşatma karşısında 100.000 tüfeklik Kızıl Ordu, Ekim 1934'te kuşatmayı yarma saldırısına geçmiş ve yaklaşık 86.000 kişi kaçmayı başarmıştır. Bu çıkış, Komünist Çin tarihinin en bilinen olayı Uzun Yürüyüşü başlatmıştır. Mao Zedong ve Çu Enlay önderliğindeki komünistler, Dadu Nehri gibi engelleri aşarak 370 günde 12.800 kilometre kuzeye ilerlemiş, ağır kayıplar sonucunda başlangıç gücünün yalnızca 8.000'i Şensi'ye ulaşabilmiştir. Bu olay, Mao Zedong'un parti içindeki liderliğini pekiştirmiş ve kitlesel örgütlenme pratiklerinin (kitle çizgisi) ÇKP repertuarına kalıcı biçimde yerleşmesini sağlamıştır (Kerr, 2021, s. 153-154). Bu mirasın, BPKD dönemindeki radikal kitle seferberliğine doğrudan zemin hazırladığı düşünülebilir.

Örgütlenme pratiklerinin geliştiği toplumsal zemini anlayabilmek için dönemin Çin'inin içinde bulunduğu ağır tahribata bakmak gerekmektedir. 1820'lerde dünya ekonomisinin üçte birini oluşturan Çin, yüz yıldan daha uzun süren savaşlar silsilesi nedeniyle bitap düşmüştür. Öyle ki, ortalama yaşam süresi 1930'larda 25-30 yıl civarına kadar düşmüştür. Okuryazar oranı son derece düşüktür ve sağlık sistemi çökmüştür (Bramall, 2008, s. 324). 1930'lu yıllarda ÇKP'nin yönettiği bölgelerde örnek yönetimler inşa edilmekteydi. Kuzey Şensi'de kolektif üretim erken bir biçim kazanmıştı. Yoksul köylülere düşük faizli ya da faizsiz kredi, tohum ve tarım aleti dağıtılırken, imece dernekleri ve ''Cumartesi Müfrezeleri'' gibi düzenlemelerle - Mao'nun bizzat katıldığı- ortak emek seferberlikleri örgütlenmiş, köylülük içindeki örgütler iktisadi, siyasi ve kültürel işlevleri tek çatıda birleştirmiştir. Bu uygulamaların toplumsal yansıması da belirgin görünmektedir. Afyonun tasfiyesi, dilencilik ve işsizliğin geriletilmesi, ayak bağlama, çokeşlilik ve çocuk istismarının yasaklanması,

kadroların halkın gündelik ihtiyaçlarıyla doğrudan temasının erken bir işareti sayılabilir (Snow, 2015, s. 273)

Bu örnek yönetim pratiklerinin ortaya çıkabildiği zeminin arka planında, imparatorluk sonrası Çin'in içine sürüklendiği uzun süreli iktidar boşluğu ve parçalanma bulunmaktadır. İmparatorluk devletinin ortadan kaldırılmasından sonra toprak beyleri çeşitli nedenlerle tasfiye edilemedi ve savaş ağaları bölgeler düzeyinde egemenliklerini korudular. Bu engellerin aşılması, uzun ve kesintili bir sürecin konusu olmuştur. Bu süreçte belirleyici olan köylü çoğunluğun devrime aktif olarak katılmasıdır. Kuomintang (KMT) ve ÇKP, 1920'li yıllarda devrimci amaçlarla ortaya çıkmışlardır. 1924'te SSCB'nin tavsiyesiyle ÇKP ve KMT, KMT çatısı altında milliyetçi ve devrimci bir iktidar için birleşmeye karar vermişlerdir. Savaş ağalarına karşı bölgesel başarılar kazanan bir yapı ortaya çıkmıştır. 1927'de Şangay ve Nanking'i ele geçiren Milliyetçi İttifakın lideri Chiang Kai-shek, kitle hareketlerine bel bağlamaktan vazgeçerek komünistlere yönelik saldırıyı başlatmıştır. KMT'nin bu saldırısı karşısında güç kaybeden ÇKP, kırsal bölgelere çekilerek kendi kontrolündeki bazı kurtarılmış bölgeler oluşturmuştur. Ortaya çıkan durumla birlikte ilk iç savaş dönemi başlamıştır. 1937'de Japonya'nın Çin'i işgal etmesiyle birlikte millî bağımsızlık kaygısıyla her iki siyasi parti yeniden geçici bir koalisyon oluştursa da birliktelik kısa ömürlü olmuş ve iç çatışmalar yeniden alevlenmiştir (Oktay, 2020, s. 41-42).

Bu dönemde Mao Zedong, yalnızca askerî mücadeledeki başarısıyla değil aynı zamanda SSCB'nin evrenselci modeline körü körüne bağlı kalmaksızın Çin'in ulusal özgünlüklerine dayalı stratejiler geliştirmesiyle parti içi güç mücadelesinde belirleyici bir aktör hâline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya, Çin'in doğusundaki ekonomik ve stratejik açıdan kritik kentleri işgal etmiş, KMT ise ülkenin iç kesimlerine çekilmek zorunda kalmıştır. Japonya'nın II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisiyle birlikte siyasal mücadele yeniden ve bu kez kesin biçimde iç savaşa evrilmiştir. Nispeten sınırlı askerî kapasiteye sahip olmasına karşın ÇKP, halkçı politikaları ve gerilla temelli savaş stratejileriyle üstünlük sağlamış; dört yıl süren mücadele sonucunda iç savaşın galibi olmuştur. Chiang Kai-shek liderliğindeki KMT güçleri, Amerikan desteğiyle Tayvan'a çekilerek 1911'de kurulan Çin Cumhuriyeti'nin meşru devamı olduklarını ileri sürmüştür. 1 Ekim 1949 tarihinde Mao

Zedong, Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir (Oktay, 2020, s. 41-42). Ne var ki 1949, Çin'in devrimci tarihinde nihai bir eşik olarak değil, izleyen on yıllarda tekrar tekrar sorgulanacak bir başlangıç noktası olarak belirmektedir.

On yedi yıl sonra ÇKP'nin kendi devrimini yeniden gündeme getirmesi, devrimci süreçlerin doğrusal değil döngüsel bir seyir izleyebileceğine işaret etmektedir. Marx, XIX. yüzyıl devrimlerini kendine özgü bir örüntüyle tanımlamıştır. ABD ve Fransa'da gerçekleşen XVIII. yüzyıldaki burjuva devrimleri hızla zirveye çıkıp sönümlenirken işçi sınıfı (proletarya) devrimleri kendini durmadan eleştirir, yürüyüşünü keser ve baştan başlamak üzere geri döner (Marx, 2018, s. 17). Bu nedenle 1789 burjuva devriminden kısa süre sonra Fransa'da feodal unsurlar hortlamıştır. Fakat, Rusya'da işçi ve köylülerin birlikte yaptıkları Bolşevik Devrimi, Türkiye ve Çin gibi köylülerin ağırlıkta olduğu ülkelerdeki devrimler ise kazanımlarını daha uzun süre muhafaza edebilmişlerdir. XX. yüzyılda Çin'deki devrimci sürece bakıldığında 1911 ve 1949 devrimleri arasında bu fark görülür. Burjuva tipte bir devrim olan 1911 sonrasında mevcut konjonktürün de etkisiyle bir istikrarsızlık dönemi meydana gelmiştir. Fakat 1949'da işçi ve köylülerin önderliğindeki devrim çok daha kalıcı olmuştur. Tam da Marx'ın dediği gibi 1966'da kendini yenileme sürecine girmiş ve toplum içinde kitle inisiyatifini ve Dört Yeni'yi egemen kılarak daha da kökleşme yoluna girmiştir. BPKD'nin seyrine bakıldığında benzer bir ritim görülmektedir. 1966-1969 arası Kızıl Muhafız seferberliği doruğuna ulaştıktan sonra bizzat merkezî önderlik tarafından frenlenmiş, ardından 1974-1976 döneminde kampanya yeni hedeflerle tekrar canlandırılmıştır. Her seferinde önceki aşamanın kadroları tasfiye edilmiş ve süreç yeniden başlatılmıştır. Bu ileri-geri hareket, iktidar partisinin ve bürokratik aygıtın, halkın üzerindeki denetimini zayıflatarak kitle inisiyatifini güçlendirmiştir. Söz konusu kesintili yapı, sonraki dönemde yönetim kadrolarının değişen koşullara hızlı uyum gösteren ve halkın taleplerine kulak kabartan bir refleks geliştirmesiyle ilişkilendirilebilir görünmektedir.

4.1.3. ÇHC'nin Kuruluşu ve Büyük İleri Atılım

1949'da Çin Komünist Partisi, yarı sömürge ve yarı feodal bir ülkede *Yeni Demokratik Devrim* adı verilen bir stratejiyle iktidara gelmiştir (Xi, 2017, s. 161-162). Bu strateji, ülkenin bağımsızlığına ve toprak mülkiyetinin devletleştirilmesine

dayanmaktadır (Dillon, 2009, s. 315). Bu stratejinin hayata geçirilebilmesi, ÇKP'nin toplumsal tabanını nasıl kurduğuyla yakından ilişkilidir.

ÇKP'nin iktidarı ele geçirebilmesinin en önemli nedeni, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan köylü halkla hemhal olabilmesidir. Köylü halk, tarihin çok uzun döneminde toprak ağalarına bağımlı olarak yaşamıştır. Devrim öncesindeki iç savaşta, kuzey bölgelerde toprak devriminin önü açılmıştır. Devrim sonrasında ülkenin güney kısmında da yaygınlaşmıştır. Çin'in *Köylü Devrimi*, ÇKP önderliğinde gelişen halk inisiyatifi ve Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO)'nun koruyuculuğunda gerçekleşmiştir (Skocpol, 2023, s. 481).

İktidara geldikten sonra ÇKP'nin karşılaştığı temel sorun, bu köylü tabanlı meşruiyeti kalkınma stratejisine nasıl dönüştüreceğiydi. Çin Halk Cumhuriyeti, ilk yıllarından itibaren ağır sanayi hamlesiyle dengeli bir kırsal kalkınma strateji benimseyerek üretici güçlerini sosyalist strateji yoluyla ilerletmiştir. Mao, yeni devletin kurulmasına az bir süre kala 1948'de amaçlarının kapitalizmi yok etmek olmadığını, kapitalizmin devlet kontrolü altında ekonomik ilerleme açısından değerlendirileceğini ifade etmiştir (Losurdo, 2018, s. 197). Bu ifade, Çin'in hemen sosyalist aşamaya geçmeyeceğini, bir süre yeni demokratik devrim aşamasında kalacağını göstermektedir.

ÇHC'nin kuruluşundan 1980'lere kadar izlenen uygulamaları çeşitli aşamalara bölmek mümkündür: 1949-1952 yeniden yapılanma, 1953-1957 ilk beş yıllık plan, 1958-1959 Büyük İleri Atılım, 1960-1965 Çin'in SSCB'den uzaklaşması, 1966-1968 BPKD, 1969-1976 Düzeltme Hareketi, 1977-1980 iki çizgi mücadelesi ve reform döneminin başlangıcı (Amin, 1993, s. 65).

1950'lerden itibaren Çin'de bakanlıklar, katı bir Sovyetik merkezi planlama (U-Formu) modelinin gereği olarak kesin hatlarla sektörel ve dikey bir temelde örgütlenmiş ve faaliyet göstermiştir. Bu dikey komuta hattı mantığına göre, örneğin merkezi hükümet tarafından denetlenen devlete ait bir çelik fabrikası, yerel makamlardan ziyade doğrudan doğruya Metalürji Bakanlığı'nın yetki ve planlama alanına girmekteydi (Coase ve Wang, 2015, s. 142). Başlangıçta U-Form örgütlenmenin, ağır sanayi altyapısının inşası için zorunlu olduğu kabul edilse de zamanla inisiyatif körelten hantal bir yapıya dönüştüğü savunulmaktadır.

SSCB'nin yardımıyla girişilen beş yıllık kalkınma planı (1953-1957), sanayide %17, ekonominin geneline bakıldığında ise %7'lik bir büyüme sağlamıştır. 18 yıl içinde (1957-1973), şehirlerde sanayileşme ve kırsalda kolektifleştirme sayesinde fazladan 100 milyon köylü istihdam edilmiştir. Ortalama yaşam beklentisi, okuryazarlık oranı ve diğer sosyal alanlarda ilerleme sağlanmıştır (Amin, 1993, s. 52).

SSCB'nin ekonomik ve teknolojik yardımları karşılıksız değildir. Kuruluşunda ekonomisinin tarıma dayandığını gördüğümüz ÇHC, bu işbirliğinin karşılığını tarım ürünleri ihracıyla vermektedir. Büyük İleri Atılım adı verilen dönemle birlikte tarımda kooperatifler birleştirilerek komünler oluşturulması hedeflenmiştir. Çin'in nüfusunun ezici çoğunluğu kırsal kesimde kümelenmektedir. Dolayısıyla Mao, kitlelere inancı doğrultusunda halka inisiyatif verilmesini ve yerel girişimlere daha fazla olanak sağlanmasını amaçlamıştır. Buna bağlı olarak Büyük İleri Atılım henüz başlamadan önce 1957 yılında yaptığı konuşmada ''Sovyetlerin merkezi sisteminin kendileri için uygun olmadığını'' ifade etmiştir. Büyük İleri Atılım hamlesi, Sovyetler'den emanet alınan U-Form'dan vazgeçileceğinin emaresi olarak yorumlanabilir. Atılımın ilk yıllarında (1958-1959), GSYİH %32 artmıştır. Üretim, önceki döneme göre katlanmıştır. Fakat kırsal bölgede tarımsal üretim iki sebeple düşmüştür. Birincisi, hava koşulları üst üste iki yıl çok kötü gitmiştir. İkincisi ise kırsalda sanayileşme çabaları başarılı olsa da bu durum tarım üretimini baltalamıştır. Sonuç olarak büyük kıtlıklar yaşanmıştır. Mao, bu atılım çabasının doğru olduğunu ancak uygulamada hatalar yapıldığını iddia etmiştir. 1965'e gelindiğinde bazı girişimlerden taviz verilmek suretiyle atılıma başlanan yıldaki ekonomik veriler tekrar yakalanabilmiştir (Naughton, 2007, s. 66-73).

1958'de Büyük İleri Atılım ile birlikte kamucu anlayışla ağır sanayi hamlesi başlatılmıştır. Bu hamlenin finansman zeminini oluşturan ulusal tasarruf oranı, 1949 öncesinde yaklaşık %10 seviyesindeyken, 1952'de %20'ye yaklaşmış, Mao döneminin sonuna yani reform sürecinin başlangıcına gelindiğinde ise %40'a ulaşarak dört kata yakın bir artış göstermiştir. Bu gelişme ülkenin yatırım kapasitesinde kayda değer bir genişlemeyi beraberinde getirmiştir. Aynı dönemde eğitim, sağlık hizmetleri ve ortalama yaşam süresi gibi göstergelerde de ilerlemeler kaydedilmiştir. Otuz yıla yaklaşan bu süreçte Çin, tarım ağırlıklı bir ekonomiden sanayi temelli bir yapıya evrilmiştir. 1978 itibarıyla sanayi sektörü GSYH'nin %48'ini oluştururken, tarımın

payı %28'e gerilemiştir. Dönemin Çin sanayisi, küresel rekabet gücünden yoksun olsa da otomobilden atom bombasına kadar ülkenin stratejik ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir üretim kapasitesine ulaşmıştır. ÇHC'nin resmî istatistiklerine göre bu dönüşüm, 1952-1978 arasında yıllık ortalama %6,2 ile %7 arasında değişen oranlarla aktarılan istikrarlı bir büyüme performansıyla desteklenmiştir. Ancak otuz yıllık ortalamanın içinde ekonominin küçüldüğü yıllar da bulunmaktadır (Oktay, 2020, s. 52-57).

Söz konusu daralma, özellikle BPKD'nin en çalkantılı dönemi olan 1967-1968 yıllarında belirgin hale gelmiştir. Bu iki yıllık süreçte tarım sektöründe %2,5, hafif sanayide %5,0 ve ağır sanayide %5,1 oranında negatif büyüme gerçekleşmiş; 1966-1970 döneminde ise emek üretkenliğindeki artış hızı %2,5 gibi düşük seviyelerde kalmıştır (Amin, 1993, s. 66-68). Bu veriler, devrimin kitleleri mobilize etmedeki başarısına rağmen üretim aygıtlarının kesintisiz işletilmesi ve ekonomik rasyonalite bakımından kısa vadeli bir başarısızlık ürettiğine işaret etmektedir.

Üretici güçlerin gelişmesini üç model üzerinden inceleyen Samir Amin (1993, s. 11); kapitalist, sosyalist ve devletçi yöntemleri irdelemektedir. Kapitalist birikim stratejisinin özü, sınıflı toplumdaki özel mülkiyet kavramıdır. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan burjuvazi sınıfı, üretim araçlarına sahip olmayan işçi sınıfının ürettiği artı değere el koymaktadır. Burjuva demokrasisindeki hukuki zırhlar sayesinde servet biriktirme imkanına yasal olarak sahiptir. Buna göre, ulusal ekonomi eşit dağılmaz ve eşitsizlikler aşamalı olarak artar. Sosyalist strateji, ulusu oluşturan kişilerden ziyade ulusal ekonominin görece eşitlikçi dağılımını öngörür. Özel mülkiyetin aşamalı olarak ortadan kaldırılması; köylü ile kentli arasındaki, kol emeği ile zihin emeği arasındaki çelişkileri asgariye indirir. Bu strateji zorunlu olarak işçi ve köylülerin ittifakına dayanmaktadır Devletçi strateji, kapitalizm ve sosyalizmden eklektik biçimde etkilenen bir yapıdadır. Karma ekonomi olarak da tabir edilmektedir. Sanayileşmeyi önceliediği için kırsal ile kentli arasında kısmen bir farklılaşma yaratma potansiyeline sahiptir (Amin, 1993, s. 11-24).

Sonuç olarak bu dönem üretici güçlerin farklı modellerle gelişmesini amaçlarken, yeni demokratik devrimden sosyalizme geçişin toplumsal pratik bakımından sınandığı bir dönem olmuştur. Bazı ilerlemelerin kaydedildiği görülse bile yaşanan ağır kıtlık koşulları nedeniyle genel bir başarıdan söz edilemeyeceği iddia edilebilir.

4.2.‘‘Karargâhı Bombalayın’’: Bürokrasiye Karşı Sürekli Devrim

BPKD, Çin’de *Mandarin* adı verilen seçkin sınıfa halktan da tepkilerin yoğunlaştığı bir döneme denk gelmiştir. Mandarinler, sınıfsal üstünlüklerini öne sürerek kol emeği gerektiren işlerde çalışmak istememektedirler. Bunun için elit tabakaya mensup olduklarını gösteren bir sembol olarak tırnaklarını uzatmaktadırlar (Avakian, 2011, s. 20). Mao, Mandarin bürokrasisinin ve eski kültürün yarattığı tutuculuğun Çin Devrimi’nin önündeki önemli sorunlar olduğunu düşünmektedir. Bürokrasinin halktan kopukluğunu ortadan kaldırmak geleneksel yapının yıkılmasıyla mümkündür. Bu nedenle eski kültürün gerici unsurları hâline gelen bürokrasiyle mücadele etmek gerekmektedir. Ana hedef, eski kültürle uyuşturulan Çin toplumunu seçkinci bürokrasinin tahakkümünden kurtarmaktır. Amaç ise yeni bir kültürün hüküm sürmesini sağlamak ve ileri bir Çin medeniyeti inşa etmektir. *Eski Kültür* kavramını sadece ayrıcalıklı sınıfın emek vermekten kaçınması olarak görmek yüzeysel bir yaklaşımla sınırlı kalmak demektir. Mao, eski kültürün aynı zamanda emperyalist bir kültür olduğunu ve bu emperyalist kültürün feodal kültürle ittifak hâlinde olduğunu belirtmektedir. Mao (1992, s. 377-399), ‘‘durmadan hareketin mümkün olmadığı gibi yıkmadan inşa etmenin de mümkün olmadığını’’ söyleyerek konuya yaklaşımını ortaya koymuştur.

Mao’nun sürekli devrim anlayışı çerçevesinde, YDD’den sosyalizme geçiş sürecini tamamlamaya yönelik politikalarla eski kültürün tasfiyesi arasında bir ilişkili bulunduğu değerlendirilmektedir. Zira YDD’nin en önemli hedefinin ülkeyi emperyalizmin ve feodalizmin her tür boyunduruğundan kurtarmak olduğu hatırda tutulmalıdır.

Tam olarak burada *Dört Eski* ve *Dört Yeni* kavramlarının pratik hayattaki karşılıklarının neleri içerdiği sorusu önem kazanmaktadır. Çünkü BPKD, sadece ideolojik bir dönüşüm süreci değil, bu dönüşümün toplumsal hayat üzerindeki etkilerinin edimsel olarak görüldüğü bir dönemdir. Dolayısıyla Dört Eski’nin yıkımı soyut bir slogan olarak kalmamış, gündelik hayatın somut unsurlarına kadar uzanmıştır. Kızıl Muhafızlar, önce sokak ve dükkân tabelalarını değiştirerek başladıkları eylemi kısa sürede tapınak, kütüphane ve tarihi eserlerin tahribatına taşımış; Konfüçyüs’e ait mezar, tapınak ve kütüphanelere baskın yapılmak suretiyle binlerce mezar taşı, kitap ve tablo yakılmıştır (Short, 2007, s. 492-495).

Tablo 5. Dört Eski ve Dört Yeni

Kategori	Eski (Yıkılması Hedeflenen)	Yeni (Yerine Konması İstenen)
Düşünce	Konfüçyüsçülük, geleneksel ahlak öğretileri, dinî inançlar (Budizm, Taoizm)	Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong Düşüncesi, bilimsel sosyalizm
Kültür	Klasik edebiyat, geleneksel sanat eserleri, tapınaklar, dinî yapılar, aile soyağaçları	Devrimci/proleter sanat, model operalar, Kırmızı Kitap merkezli metinler
Gelenek	Geleneksel düğün-cenaze törenleri, dinî bayramlar, atalara tapınma	Sade devrimci törenler, sosyalist bayram ve ritüeller
Alışkanlık	Geleneksel giyim, isim verme âdetleri, eski meslek ve esnaflık biçimleri	Kolektif üretim alışkanlıkları, öz eleştiri toplantıları, devrimci isim benimseme

Kaynak: Jaivin, 2023, s. 211-216.

Tablo 5'te sağ sütunda yer alan kavramlar tek başına ele alındığında soyut kalabilmektedir. Model operalar, geleneksel Pekin operasının biçimini korurken içeriğini sınıf mücadelesi ve devrimci kahramanlık temalarıyla yeniden dolduran, Jiang Qing (Mao'nun eşi ve Dörtlü Çete'nin üyesi) öncülüğünde standartlaştırılan sahne yapıtlarıdır. Dönemin hemen hemen tek meşru sahne sanatı biçimine dönüşmüştür. Sade devrimci törenler ise geleneksel düğün ve cenaze ritüellerinin yerine geçmiştir. Bu törenlerde çiftler mabetler yerine Mao'nun portresi önünde toplu nikâh kıyabilmekte, cenazelerde ise dinî ayin yerine parti marşları ve kısa siyasi konuşmalar öne çıkmaktadır. Sosyalist bayram ve ritüeller kapsamında da 1 Mayıs İşçi Bayramı, 1 Ekim Ulusal Gün kutlamaları ve Mao'nun doğum günü anmaları, geleneksel dinî ve mevsimlik bayramların (Fener Bayramı, Ejder Kayığı Bayramı gibi)

yerini almıştır (Short, 2007, s. 489-495). Kültürel dönüşüm büyük kitle hareketlerinin enerjisiyle gerçekleştiriliyordu. Bu dönemde sekiz adet Kızıl Muhafız mitingi yapılmış olup bu mitinglerin her birinde ortalama bir milyon katılımcı bulunmaktaydı. Kızıl Muhafızların oluşturduğu Devrimci Komiteler, yerel yönetimlerin yerini alarak bu uygulamaların hayata geçmesine önderlik etmişlerdir. Yukarıda bahsedilen Devrimci Model Operaları; Toprak Reformu'nu (Kadınların Kızıl Müfrezesi), Japon işgaline karşı savaşı ve ÇHKO'nun iç savaştaki kahramanlıklarını (Kaplan Dağı'nı Stratejiyle Almak) anlatan yapıtlar bu alandaki örnekler arasındadır (Jaivin, 2023, s. 213-216). Bu somutlaştırma, tablonun soyut kalan kısımlarını daha anlaşılır kılmaktadır.

BPKD sırasında entelektüeller, devlet memurları ve parti kadroları kol emeğine katılmaları için çalışma alanlarına gönderilmektedir. Kızıl Ordu üniformalarının üstündeki rütbeler tümden kaldırılmıştır (Skocpol, 2023, s. 475). Toplumsal planda eşitlikçi ve emeğin ön planda tutulduğu bir sistem inşa edilmeye çalışılmıştır. BPKD'nin ÇKP üzerindeki tahribatı, Mao'nun Sovyetik yozlaşma etkilerini bertaraf etmesini sağlamıştır.

Bir ihtimal, Kızıl Muhafızlar hareketi boyunca gençlerin yarattığı radikal etkiler ÇKP'yi bürokratikleşmeye karşı aşılayarak bağışıklık yaratmış olabilir. Çünkü BPKD'nin 1980'lerde olumlu şekilde anılmaması, uzun vadeli sonuçları hakkında doğru veya yanlış şeklinde bir ön kabule neden olmamalıdır. Zira XXI. yüzyıldan geriye dönüp bakıldığında BPKD'nin ülkeyi elitizm ve yolsuzluktan arındırmak için prototip bir hafıza yarattığı ileri sürülmektedir (Harding, 1991, s. 217). Bu kampanyaların ardında yatan kaygı yalnızca kültürel değil, örgütsel de bir kaygıydı: bizzat ÇKP'nin kendisinin zamanla bürokratik bir oligarşiye dönüşme riski.

Oligarşinin Tunç Kanunu teorisiyle tanınan Robert Michels, bütün hiyerarşik kurumlarda olduğu gibi sosyalist partilerde de yozlaşma eğilimlerinin hangi aşamalarda meydana geldiğini ortaya koymuştur:

> ''Uluslararası emek hareketi tarihinde, örgütü kuvvetlendikçe partinin giderek durağanlaştığı sayısız örnek bulunur; parti devrimcilik dürtüsünü kaybeder, yalnızca eylemsel açıdan değil düşünsel açıdan da tembelleşir. Üyeliğin sürekli artmasını sağlayan ''şanlı ve kadim taktiklere'' gitgide daha büyük bir inatla sarılır. Her türlü saldırgan eyleme duyulan hoşnutsuzluk gitgide daha fazla pekişir. (…) Sosyalist Partinin tepkilere duyduğu korku tüm faaliyetlerini felç eder, gücünü herhangi bir şekilde sergilemesini imkansız kılar ve onu günlük mücadelesinde

> muhtaç olduğu kudretten mahrum bırakır. Bu yenilik korkusunu, gücünü son kavgaya saklaması gerektiğini ileri sürerek haklı çıkarmaya çalışır. Böylece her mülkiyet biçiminde görülen muhafazakâr eğilimlerin Sosyalist Partide de ortaya çıktığını görüyoruz'' (Michels, 2021, s. 247).

Michels'in işaret ettiği bu yapısal yozlaşma eğilimine karşı, harekete geçirilecek öznenin niteliği belirleyici hale gelmektedir. Bu kapsamda Marx'ın sınıf hareketleri için ortaya attığı *''kendinde sınıf''* ve *''kendisi için sınıf''* ayrımı önemlidir. Siyasi öz bilinci olan ve örgütlü hareket eden sınıf kümesine ''kendisi için sınıf'', nesnel olarak sınıfın üyesi olan ancak örgütlü olmayan ve sıradan bilince sahip sınıf kümesine ''kendinde sınıf'' denmektedir (Li, 2024, s. 274). Tarih boyunca öncü şahsiyetler veya modern dönem için ele alacak olursak öncü partiler, hiçbir vakit yararlandıkları toplumsal krizlerin bizzat yaratıcıları olmamışlardır. Devrimci liderler ortaya çıkan kitle hareketlerine öncülük edebildikleri takdirde başarılı olabilmişlerdir. Bu açıdan 1949 ve 1966 devrimlerini kıyaslayacak olursak; 1949 öncesi emekçi sınıfların bilinçli ve örgütlü kesiminin sayısal olarak daha az, 1966-1976 arası ise daha fazla sayıda insanın sınıf bilincine ve örgütlülüğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Sınıf bilincindeki bu artış, giderek yoğunlaşan bir gerilimin de habercisi olmuştur. Tarihte devrimci mücadeleler, büyük boyutlu krizlerden doğmuştur. Bu durum, kimi zaman devletlerin içine girdiği derin buhranlardan kaynaklanırken kimi zaman da toplumsal sınıfların yarattığı geniş çaplı gerilimden mütevellit ortaya çıkmıştır. Sınıfsal gerginlikler doygunluk noktasına vardığında çatışma kaçınılmaz hale gelir. Özellikle Çin'de görülen bürokratlaşma eğilimleri, bulgulardan anlaşılacağı üzere sosyalist bir yönetim tarzının uyuşmayacağı kadar büyümüş gözükmekteydi.

ÇHC, SSCB taklitçiliğiyle başarılı olunamayacağını anladığında önünde iki seçenek bulunmaktadır. Kitleleri harekete geçirerek kırsaldan şehirlere doğru bir kalkınma stratejisi izlemek isteyen Maoistlerle, eğitim alanında seçkinci ve bürokratik bir strateji gütmek isteyen Liuistler (dönemin başbakanı Liu Shaoqi'den yana taraf olanlar) arasında parti içi bir mücadele yaşanmıştır. BPKD ile birlikte yaşanan halk ayaklanmaları neticesinde bir süre Maoist çizgi parti yönetimine egemen olmuştur (Skocpol, 2023, s. 465, 466).

Mao'ya göre; hem ÇHC hem de rol model olarak alınan SSCB, bürokratlaşan bir devlete dönüşmüştür. Her iki devlet de sosyalizm ideallerinden uzaklaşmaya

başlamış ve kapitalist kültürün yaygınlaşmaya başladığı bir yönetim yapısı egemen olmuştur. Mao, SSCB'deki gelişmelerin ÇHC'yi de etkilediğini düşünmüş ve kendi partisi başta olmak üzere bürokrasi içindeki yozlaşmış unsurların temizlenmesi gerektiğini savunmuştur. Ülkenin gençlerine yönelik yaptığı ''*karargâhı bombalayın*'' çağrısıyla kendi partisinin bürokratlaşmış unsurlarına yönelik çağrı yaparak orta ve uzun vadede özellikle eğitim ve kültür alanında devrimci bir dönüşüm hedeflenmiştir. ÇKP Merkez Komitesi'nin yayımlamış olduğu ''Büyük Proleter Kültür Devrimi'' genelgesiyle bu hareket resmî bir nitelik kazanmıştır (Dillon, 2009, s. 358).

Teorik plandaki ideolojik zıtlık, gençliğin seferber edilmesiyle somut bir kitlesel harekete dönüşmüştür. Mao'nun ''*karargâhı bombalayın*'' çağrısı ve Lin Biao'nun eski kültür, eski düşünceler, eski gelenekler ile eski adetleri hedef alan ''Dört Eski'' yerine ''Dört Yeni'' kampanyası, ideolojik gerilimi parti içi bir tartışmadan sokağa taşımıştır. Seferberliğin ulaştığı boyut dikkat çekicidir. Yalnızca 1966 yılının Ağustos-Ekim döneminde yaklaşık 12 milyon gencin Kızıl Muhafız olarak Tiananmen Meydanı'ndaki gösterilere katıldığı bilinmektedir (Zhang, 2023, s. 102). Hâkim tarih yazımının BKPD'yi 1966-1976 arasında ''kayıp 10 yıl'' olarak adlandırmasının aksine, BPKD'nin asıl devrimci yaratım anları olan Kasım 1965 ile Temmuz 1968 yılları arasındaki radikal halk eylemlerinin parti-devletin içindeki bürokrasiye müdahalesi bir kriz noktasına ulaşıldığını göstermektedir. Bazı büyük ölçekli vakalar bu savı destekler görünmektedir. Şangay Komünü'nde yer alan yaklaşık 4.000 öncü işçinin eylemi, Wuhan'da en az 500.000 işçiyi barındıran sanayi kentindeki çatışmalar ve Pekin'de bir milyon kişinin katıldığı mitingler, yerel parti bürokrasisinin sınırlarını aşan bağımsız halk girişimleri olarak okunabilir. Mao ise devlet bürokrasisine indirgenemeyen, parti-devletin hem zirvesindeki isim hem de ona karşı isyan eden paradoksal bir figürdür. Gençler ve isyancı kitleler ''Mao'' adını, yerel parti bürokratlarının otoritesini aşmak ve kendi devrimci eylemlerini meşrulaştırmak için kullanmışlardır (Badiou, 2020, s. 59-76). Bu veriler halk hareketinin ne denli hızlı ve kapsamlı gerçekleştiğine işaret etmektedir.

BPKD'yi yalnızca iç mobilizasyon süreci olarak okumak eksik kalır. Hareketin arka planında uluslararası konjonktürün de payı bulunmaktadır. Çin'de sosyalizmin inşası ve uluslararası ittifaklar meselesi bu dönemde kritik bir eşik olmuştur. Devlet aygıtının Sovyet modeline benzer katı bir bürokrasiye kayması riski, ÇKP içinde Mao

Zedong ile Liu Shaoqi arasındaki iki çizgi mücadelesini beslemiştir. Çatışmanın arkasında jeopolitik anlaşmazlıkların büyük bir rolü vardı. Liu Shaoqi, 1965 yılında ABD'nin Çin sınırına yakın bölgede Vietnam'ı bombalaması nedeniyle Sovyetlerle yeniden uzlaşılması taraftarıydı. Fakat Mao bunu reddederek Kore'deki gibi bağımlı bir konuma sürüklenmek istemiyor, kendi gücüne dayanan halk savunmasını benimsiyor, atom bombası çalışmalarının sürmesi ve Vietnam'a desteğin kesilmemesi stratejisini güdüyordu. Dolayısıyla BPKD'nin yalnızca ideolojik bir arınmadan ibaret olmadığı görülmektedir. Mao, BPKD ile birlikte süper güçlerin baskısına karşı bağımsız ve halkla bütünleşmiş bir sosyalizm anlayışını meydana getirmektedir. BPKD'nin kamu yönetimi üzerindeki kısa vadeli etkileri fevkalade sarsıcıdır. Ağustos 1966'da kabul edilen 16 Maddelik Program, kapitalist yolu tutan mevki sahiplerinin tasfiyesini hedeflemiş, milyonlarca genç Kızıl Muhafız kurumsal otoriteye başkaldırmıştır. Bu dönemde merkez teşkilatında keskin bir küçülme yaşanmıştır. Doğrudan merkeze bağlı bakanlık sayısı 90'dan 26'ya, başkentteki memur sayısı 60.000'den 10.000'e inmiştir. On binlerce bürokrat, aydın ve üniversite yöneticisi kırsal çalışma kamplarına, yani *7 Mayıs Okulları*'na gönderilerek kol emeğine tabi tutulmuştur (Snow, 1975, s. 20, 26, 27).

Yine Edgar Snow'a göre (1975, s. 28) Mao, 1970'e gelindiğinde toplumsal dönüşüme yönelik kapsamlı bir program ortaya koymuştu. Bu program şu hedefleri bütün ulusa benimsetmeyi amaçlıyordu:

> ''Şehir ve köy arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılmasını hızlandırmak; işçilerin, köylülerin, askerlerin, kadroların ve teknisyen-uzmanların maddi ve kültürel düzeylerinin ve olanaklarının daha da eşit bir hale getirilmesini sağlamak; herkesin eğitim ve hayat tecrübesinde atelye çalışması ile dersane çalışmasını birleştirmek; bütün burjuva düşüncesini ve özellikle burjuva düşüncesinin aydınlar ve memurlar arasındaki kalıntılarını yoketmek; öğrenciler ile işçileri kaynaştırarak ve emek pratiği ile dersane teorisini birleştirerek yüksek öğrenimi proleterleştirmek; kamu sağlığı ve tıp hizmetlerini köylü kitlelerine ulaştırmak; herkesi silah kullanma ve ordudan öğrenme yolunda eğitmek; yurt içinde ve yurt dışında halka hizmet ruhuyla dolu, kişisel zenginliği hor gören ve kendisini insanlığın açlık, açgözlülük, cehalet, savaş ve kapitalizmden nihaî kurtuluşunu amaçlayan bir «dünya görüşü»ne adamış, çok yanlı, iyi eğitim görmüş gençlerden meydana gelen tek-sınıflı bir kuşak yaratmak.''

Öte yandan BPKD'nin kısa vadeli yıkıcı sonuçları gözden kaçırılmamalıdır. Uzun vadede genel kazanç durumu söz konusu olsa bile kısa vade muhasebesi yaparken tersten bir okuma yapılması diyalektik bir sentez için daha gerçekçi olacaktır. Bürokratizmden arınma hedefi kavramsal düzeyde tutarlı görünmektedir. Fakat aynı hedefin idari ve sosyo-ekonomik pratikte ciddi yönetim zafiyetleri doğurduğu, kitle inisiyatifinin yüceltilmesinin mevcut planlamaya rasyonel bir seçenek üretemediği yönünde değerlendirme yapmak mümkündür. Çünkü bu durum, üretim süreçlerinde anarşik ve merkezkaç eğilimlere zemin hazırlamıştır. Ekonomik yönetimin üretim ekibi düzeyinden komün düzeyine aceleyle aktarılması, köylülerin ve işçilerin üretim motivasyonunu sarsarak idari yapıda tıkanıklıklar yaratmış görünmektedir. Uzun vadede ademimerkezileşme, kalkınmanın bir ön koşulu olarak gözükse dahi kısa vadede merkezi planlamanın zayıflaması, yerel otoritelerin feodal eğilimlerini güçlendirmesine kapı aralamış olabilir. Bunun da ötesinde BPKD sürecinin oluşturduğu kuralsızlık ortamı, devletin tepesinde de bir başıboşluk yaratmış gözükmektedir. Merkezi otoritedeki bu zayıflama, dönemin sonlarına doğru farklı bir yozlaşma biçimini, yani iktidarı kişisel çıkarlar doğrultusunda kullanan dar bir grubun yükselişini de mümkün kılmıştır.

Dörtlü Çete'nin varlığı, BPKD'nin yıkıcı sonuçlarına sahadan bir örnek teşkil etmektedir. Dörtlü Çete (Jiang Qing, Wang Hongwen, Zhang Chunqiao, Yao Wenyuan), Mao'nun yakın çevresindeki dört radikal liderdir. Başlangıçta bürokratik vesayeti parçalamak amacıyla Mao tarafından bir mızrak ucu olarak kullanılan bu hizbin, süreç ilerledikçe tam da yıkılmak istenen şeye, yani kitlelerden kopuk bir bürokratik yapıya dönüştüğü öne sürülmektedir (Wasserstrom, 2015, s. 94). Dörtlü Çete, Mao'nun yıktığı bu eski bürokratik yapının yerine, bu kez aşırı sol görünümlü yepyeni ve çok daha dar bir baskıcı rejim ikâme etmeye çalışmıştır. Bu tutumun, Mao'nun kitle çizgisi felsefesiyle doğrudan çeliştiği düşünülmektedir. Zira, Mao bu durumu fark etmiş ve ömrünün son yıllarında Dörtlü Çete'yi defalarca karşısına alarak çok sert biçimde uyarmıştır. 17 Temmuz 1974'te yapılan bir Politbüro toplantısında onlara doğrudan ''Dörtlü bir çete gibi davranmayı bırakın'' uyarısında bulunmuş ve siyaset sahnesinde bu terimi ilk kez bizzat kendisi kullanmıştır (Vogel, 2017, s. 81). Dörtlü Çete'nin üretimi bilinçli biçimde sekteye uğratarak iktidar mücadelesini her şeyin önüne koydukları belirtilmektedir. Bu hizip, ekonomik kalkınmayı yanlış bir biçimde ''üretici güçler teorisi'' diye mahkûm etmeye çalışarak, devrimi üretimin

karşısına konumlandıran ve kapitalist sistemde zengin olmaktansa sosyalist sistemde yoksul olmayı tercih eden sekter bir düşünceye sahipti (Lien, 1977, s. 116). Bu süreç, iktidarın giderek dar bir çekirdekte merkezileştiği bir evreye işaret etmektedir.

Mao'nun ölümünün hemen ardından, Ekim 1976'da, Hua Guofeng önderliğindeki pragmatik kanat bir operasyonuyla Dörtlü Çete'yi tutuklatarak tasfiye etmiştir. Bu tasfiyeyle Çin devletinin kendi aşırı sol dogmatizminden de koptuğu iddia edilebilir. Deng önderliğinde 1978'de başlayan ''Reform ve Dışa Açılma'' dönemi başlamadan önce geçen 2 yıllık zaman diliminde sosyalist modernizasyon, Hua'nın en çok ilgi gösterdiği konulardan biriydi (Coase veWang, 2015, s. 92). Bu nedenle piyasa reformlarının 1978'den daha önce Dörtlü Çete'nin devre dışı bırakılmasıyla birlikte temellerinin atıldığını iddia etmek hata olmayacaktır.

4.2.1. Azınlık Politikaları

BPKD yalnızca merkezi parti-devlet aygıtını değil, ülkenin etnik ve dini açıdan farklılaşan çevre bölgelerini de dönüştürme iddiası taşımaktaydı. Bu iddia, Dörtlü Çete'nin tasfiyesiyle sonuçlanan iktidar mücadelesinden bağımsız olarak ele alınmamalıdır. BPKD'nin temel hedeflerinden biri, bürokratikleşmeden sorumlu tutulan Dört Eskinin ortadan kaldırılarak yerine yeni bir kültür inşa edilmesiydi. Bu hedefin azınlık bölgelerinde kendine özgü uygulama biçimi kazandığı, imparatorluk döneminden devralınan yönetim mirası temelinde anlaşılabilir. Çin devlet geleneğinde farklı etnik ve dini çevrelerle uyumlu ilişkiler geliştirilmesi esas alındığı ileri sürülmektedir. Geçmişten bir örneğe bakılacak olursa; Hokandlı Nakşibendilerle, Mançu ve Tibet din üstatları ile bağlar kuran Mançu (Çing) Hanedanlığı, kendisine siyasi engeller çıkarmak yerine dış dünyayı anlamaya çalışmıştır (Subrahmanyam, 2022, s. 439). Tabii bunda imparatorluğun mutlakiyetçi ideolojisinin etkisi bulunmaktaydı. Çünkü Çin imparatorları ''göğün oğlu'' sıfatıyla kendilerini bütün insanların koruyucusu saymaktaydı. Bu evrenselci kavrayış, azınlıkların dışlanacak yabancılar olarak değil, hiyerarşik düzene eklemlenecek tebaa olarak görülmesini beraberinde getirmiştir. ÇHC'nin azınlık politikalarındaki süreklilik ve kopuşlar da bu imparatorluk mirası zemininde değerlendirilebilir.

Eski kültüre amansız bir hücum başlatılan BPKD sürecinde, azınlıkların kültürel kurumlarının çeşitli tahribatlara maruz bırakıldığı bilinmektedir (Xi, 2017, s.

162). Diğer yandan işçi ve köylülerin çocukları için düzenlenen eğitim kampanyalarının azınlık bölgelerinde de okuryazarlık ve teknik bilginin yaygınlaşmasına dolaylı yoldan katkı sağladığı da bir gerçektir (Oktay, 2020, s. 54). Bu başlık altında, ÇHC'deki azınlıklar meselesi daha dar bir kapsamda, tüm dünyada sıkça gündeme gelen Uygur Türkleri üzerinden değerlendirilecektir.

Roberts'ın (2020, s. 43-48) aktardığına göre; ÇHC kuruluş yıllarında Sovyet tipi milliyetler politikasını benimsemiştir. Bu doğrultuda 1955 yılında Sincan Uygur Özerk Bölgesi kurulmuştur. Aynı dönemde Uygurların ve diğer yerel grupların yönetim kademelerinde görevlendirildiği, Uygurca eğitim veren devlet okulları ile üniversitelerin kurulduğu ve Uygurca yayıncılığın genişletildiği aktarılmaktadır. BPKD'nin bölgedeki etkisi dengesiz dağılmış görünmektedir. Kimi Uygur kesimleri sokaklardaki siyasi çatışmayı Han toplumuna özgü bir iç mesele olarak yorumlamış, aileleriyle evde kalarak olayların dışında durmayı tercih etmiştir. Eğitimli ve kentli Uygur gençleri farklı bir yol izlemiştir. Bu ikinci kesimin Kızıl Muhafızlar tarafından etkin biçimde harekete dâhil edildiği belirtilmektedir.

1980'ler bölge açısından bir yumuşama dönemidir. Bu yıllarda Uygur alfabesinin Arap harflerine dönmesine izin verildiği, okulların ve camilerin yeniden açıldığı, tutuklu Uygur aydınlarının serbest bırakıldığı ve dönemin Uygur toplumsal hafızasında umut veren bir ''Altın Dönem'' olarak yer ettiği aktarılmaktadır. 1990'larda tablo değişmiş görünmektedir. Ekonomik bütünleşme sürerken siyasal alanın daraldığı, milliyetçi eğilimler ile dini pratiklerin ''ayrılıkçılık'' gerekçesiyle sıkı güvenlik politikalarının hedefi hâline geldiği düşünülmektedir (Roberts, 2020, s. 51-52).

İzleyen dönemde bölgeye yönelik kalkınma hamleleri öne çıkmaktadır. ''Batı'yı Kalkındırma'' kampanyası kapsamında 2003 itibarıyla Sincan'da otoyol, enerji santrali, baraj ve telekomünikasyon altyapısı için 70 milyar yuanı (8,6 milyar ABD doları) aşan yatırım yapıldığı raporlanmıştır. Bölge içi eşitsizlik de gündemdedir. Kuzey ile güney arasındaki kalkınma farkını azaltma hedefiyle 1995 yılında Taklamakan Çölü Otoyolu'nun, 1999 yılında Urumçi-Kaşgar demiryolu hattının tamamlandığı belirtilmektedir. ''Eşleştirme Yardımı Programı'' çerçevesinde 19 eyalet ve belediyenin 2011-2020 dönemi için kendi mali gelirlerinin %0,3 ila %0,6'sını Sincan'daki eş bölgelerin kalkınmasına ayırmayı taahhüt ettiği, Kaşgar ile

Horgos'un özel ekonomik ticaret bölgesi ilan edildiği aktarılmaktadır (Roberts, 2020, s. 135-136, 150-151).

Alanyazında farklı tablo çizen değerlendirmeler de bulunmaktadır. Boer'e (2021, s. 206) göre, ayrıcalıklı politikalar çerçevesinde yerel diller medya, eğitim ve edebiyat alanlarında teşvik edilmekte; yerel dini inanç ve ritüeller, devlet fonlarıyla inşa edilen ibadethaneler aracılığıyla aktif biçimde desteklenmektedir. Eğitim alanı da bu kapsamda sayılabilir. Okul çağındaki azınlık çocuklarına zorunlu derslerin yanında kendi dillerinde eğitim imkânı tanındığı, üniversite giriş sınavında azınlık öğrencilerine kota ve ek puan gibi avantajlar sunulduğu ifade edilmektedir.

Roberts (2020, s. 223, 235), 2017 sonrasına ilişkin ağır iddialar ortaya koymaktadır. Yazara göre Çin yönetimi, 2017 baharından itibaren ''aşırılıktan arındırma'' gerekçesiyle çok sayıda Uygur'u ve diğer yerli Müslüman grupları, yargı süreci işletilmeksizin kitlesel gözaltı merkezlerine yerleştirmeye başlamıştır. Uygulamanın amacı tartışmalıdır. Roberts, yerel bir Han yetkilisinin sözlerine dayanarak, bu merkezlerin Uygur kimliğini ve kültürünü kökten dönüştürerek soy, kök, bağlantı ve köken bağlarını koparmayı hedeflediğini ileri sürmektedir. Bu anlatının, Boer'in aktardığı destekleyici azınlık politikaları çerçevesiyle belirgin biçimde ayrıştığı görünmektedir. Aynı döneme ilişkin bu iki karşıt okumanın birlikte sunulması, konunun uluslararası alanyazındaki tartışmalı niteliğini yansıtmaktadır.

Meselenin uluslararası boyutu da tek tip değildir. Türkiye'nin tutumu 2017 yılında netlik kazanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı'nın Çin ziyareti sırasında yapılan açıklamalarda, Türkiye'nin *Doğu Türkistan İslami Hareketi*'ni terör örgütü olarak tanıdığı, bu adımın Çin makamlarınca olumlu karşılandığı aktarılmaktadır (http-1). ABD Dışişleri Bakanlığı ise 2020 yılında bu örgütü, terör örgütleri listesinden çıkarmış; resmî gerekçe olarak örgütün on yılı aşkın süredir varlığını sürdürdüğüne dair ciddi bir kanıt bulunmamasını göstermiştir. Çin ise bu karara tepki göstermiştir (http-2). Kararın, ABD-Çin gerilimlerinin yükseldiği bir döneme denk gelmesi nedeniyle jeopolitik gerekçeyle ilişkilendirilmesi muhtemel gözükmektedir. Uygur meselesindeki çok boyutluluk ve ortaya çıkan tezatlıklar, ÇHC'nin azınlık politikalarının yalnızca kamu yönetimi dinamikleriyle sınırlı kalmadığını, küresel güç mücadelesinin seyriyle de sıkı sıkıya örüldüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla mesele, tek bir disiplinin sınırlarını aşan çok katmanlı bir analiz gerektirmektedir.

4.3. Dönüşüm Mekanizmaları

BPKD'nin U-Form yapıyı aşındırma sürecinin idari mekanizmalar üzerinden işlediği görülmektedir. Bu bölümde söz konusu dönüşüm üç eksende incelenmektedir: parti kadrolarının militan bir kimlikten meritokratik bir kimliğe evrilmesi, merkezi planlamanın yerini ademimerkeziyetçi bir yönetim anlayışına bırakması ve Mao'nun karizmatik otoritesinin yerini kurumsal-hukuki bir otorite biçimine bırakması. Bu üç mekanizma birbirinden bağımsız değil, iç içe geçmiş süreçler olarak ele alınacaktır.

4.3.1. Kadro Yapısı: Kızıl Muhafızlardan Kızıl Mühendislere

Bu bölümde, ÇKP'nin Maoist ideolojik militanlar partisi kimliğinden ekonomik kalkınmayı önceleyen, liyakate dayalı meritokratik bir kadro partisi kimliğine ne ölçüde dönüştüğü incelenmektedir (Vogel, 2017, s. 475).

BPKD sırasında Kızıl Muhafız kimliğini taşıyan kadroların sonraki dönemde Kızıl Mühendisler olarak kalkınma süreçlerinde aktif rol almaları özellikle dikkat çekici görünmektedir. Üniversitelerde örgütlenen Kızıl Muhafızlar, hem kültürel sermayeyi elinde tutan geleneksel aydınlara hem de siyasi sermayeyi tekelinde bulunduran parti bürokrasisine (kapitalist yolcular) karşı Mao'nun direktifiyle savaş başlatmışlardır. Daha Büyük İleri Atılım döneminde *Tsinghua Üniversitesi*'nde ilan edildiği üzere, öğrencilerden ''hem bütünüyle kızıl hem de derinlemesine uzman'' olmaları istenmiş; yalnızca akademik eğitime odaklanıp siyaseti dışlayanlar ise ''beyaz uzman'' olmakla suçlanmıştır. BPKD sonrasında da bu eğitim politikasının sürdüğü görülmektedir. Deng'in 1980 yılında Tsinghua Üniversitesi kadrolarına hitaben yaptığı ''uzmanlık kızıllıkla eşdeğer değildir, ancak kızıllar kesinlikle uzman olmalıdır'' şeklindeki konuşması bunun bir göstergesidir. Kızıllığı devlete sadakat, uzmanlığı ise teknik liyakat olarak yeniden tanımlayan bu yeni anlayışla birlikte Kızıl Mühendisler, ÇKP'yi bir köylü isyancılar partisinden esnek bir teknokratlar partisine dönüştürmüştür. 2002 yılındaki XVI. ÇKP Kongresi'nde göreve gelen dördüncü kuşak liderlikte (Hu Jintao dâhil), Politbüro Daimi Komitesi'nin dokuz üyesinin dördünün Tsinghua kökenli ve tamamının mühendis olması bu dönüşümün nihai bir zaferi olarak okunabilir (Andreas, 2009, s. 41-42, 207, 215-216).

Bu kimlik dönüşümünün gerçekleştiği kurumsal zemini anlayabilmek için ÇKP'nin kuruluşundan itibaren bürokratik aygıtın nicel büyüklüğüne de bakmak gerekmektedir. 1949'da yeni bir devlet olarak ortaya çıkan ÇHC'de, kuruluşuyla birlikte güçlü bir bürokrasi inşa edilmiştir. XIX. yüzyılda (İmparatorluk döneminde) 40.000 devlet dairesinden oluşan ve 1948'de Kuomintang yönetiminde 2.000.000 memurdan meydana gelen Çin bürokrasisi; 1952'de 3.310.000, 1958'de yaklaşık 8.000.000, 1967'de 17.000.000 kişinin istihdam edildiği devasa bir mekanizmaya dönüşmüştür. Verilerin gösterdiği gibi yeni Çin devleti, resmî uzuvlarını köy düzeyine kadar genişletmiştir. Ekonomik üretim, eğitim ve toplum hizmetlerinin alanlarına doğru genişleyen bürokrasi aygıtı, güçlü bir merkezi hükümet kurmanın aracı olmuştur. 1960'larda en küçük üretim birimi köydeki ''takım''lardır. Takım liderleri, devlet memuru değil, köy halkından seçimle gelmiş kişilerden oluşmaktadır. ''Tugay'' kadroları ise takımların eşgüdümünden sorumludur. Parti, ''Komün'' birimleri üzerinden tugaylara erişmektedir. Kırsalda kamu yönetimi aygıtının planlamasında ademimerkeziyetçi ve esnek yapı ön plana çıkarken, elde edilen artı değerin yeniden yatırıma yönlendirilmesi dikkat çekici bir nokta olmuştur. Mao'nun ''kitle çizgisi'' olarak bilinen kolektif yöntemleri esas alması, toplumsal ve ekonomik kalkınmanın daha hızlı ilerlemesine olanak sağlamıştır. Özellikle BPKD ile birlikte fabrikalarda ve köylerde üretim projeleri için oluşturulan komite yönetimleri ekonomik gelişmede pay sahibi olmuştur (Skocpol, 2023, s. 457-458, 469-472).

Şangay Ders Kitabı (2012, s. 99-100), BPKD döneminin içinden yazılan bir eğitim kitabı olarak önemli bir perspektif barındırmaktadır. Bu açıdan kadro kimliğinin teknik uzmanlıktan çok kitlelerle kurulan doğrudan bağ üzerinden tanımlandığı bir dönemi belgelemektedir. Mao Zedong'a atfen aktarılan pasajda parti ve devlet kadrolarının ayrıcalıklı bir kesim değil, kolektif üretici faaliyete düzenli katılan sıradan emekçiler olarak konumlandırılması gerektiği belirtilmiş; bu uygulamanın bürokrasiyi geriletebileceği öne sürülmüştür. Bu yaklaşımın kurumsal karşılığı 1960'larda ortaya çıkar. Liaoning'deki Anshan Demir-Çelik Kombinası'nın yönetim pratiklerinden hareketle oluşturulan ve Mao tarafından onaylanan Anshan Tüzüğü, Sovyet tipi tek yönetici otoritesine ve katı iş bölümüne dayalı fabrika modeline (Magnitogorsk Tüzüğü) karşı geliştirilmiş bir alternatiftir. Tüzük; proleter politikanın kumandada olması, parti önderliğinin güçlendirilmesi, kitle hareketlerinin başlatılması ve kadroların kol emeğine katılımı ilkelerini birleştirir. Ayrıca işçinin

yönetime katılmasını, akılcı olmayan kuralların gözden geçirilmesini ve işçi-kadro-teknisyen birleşimini kapsayan ‘‘iki katılım, bir reform, üçlü kombinasyon’’ formülü uygulamaya konulmuştur. Metinde aktarılan bir tekstil işçisi anlatısı, bu modelin günlük işleyişte nasıl bir karşılık bulduğunu tasvir eder. Üretim sahasından uzak bir yönetici, zamanla işçilerle günlük temas kuran bir figüre dönüşür. Anshan Tüzüğü’nün BPKD’den altı yıl önce, 1960’ta resmîleşmiş olması, kadroların kitlelerle iç içe konumlandığı bu modelin BPKD’nin bir icadı değil, öncesinde de var olan bir eğilimin BPKD tarafından yeniden yaygınlaştırılan bir pratiği olduğuna işaret etmektedir.

Şangay Ders Kitabı’nda yansıtılan bu kitle merkezli kadro anlayışı, dönemin resmî personel rejimine de yansımıştır. Wu Yiching’e (2014, s. 23-24) göre, Çin’de BPKD öncesinde kamu personel rejimi, maaş ile ayrıcalık farklarına göre yirmi altı ile otuz basamaklı bir yapıya ayıran katı bir hiyerarşik rütbe sistemi üzerinden kurulmuştur. Yeni rejimin ilk yıllarında Sovyet tarzı örgütlenme teknikleri ve iç savaş deneyiminden gelen askeri nitelikli bürokratik yapılar ve komuta pratikleri, gündelik siyasal yaşamda belirgin bir yer tutmuştur. Bu model devrimci bir savaşı yönetmeye uygundu. Bir süre boyunca rejimin pekişmesi, ekonomik kalkınma ve radikal toplumsal dönüşüm hedeflerinin bir arada yürütülmesi son derece merkezi bir bürokrasinin kurulmasını meşrulaştırmış görünmektedir.

Kadro sayılarına ilişkin veriler bu dönüşümün ölçeğine işaret etmektedir. KMT rejimi 1948 yılında iki milyon devlet görevlisi istihdam ederken, ÇKP 1949’da 720 bin kadroyla işe başlamış ve bu sayı ilk üç yılda dört kat artarak 3 milyon 310 bine ulaşmıştır. Artış burada durmamıştır. Kadro sayısı 1949-1957 arasında hem mutlak sayı hem de nüfusa oran bakımından on kat büyüyerek 8,09 milyona çıkmış, nüfus içindeki payı ise yüzde 0,13’ten yüzde 1,2’ye yükselmiştir. BPKD’nin başlangıcında ise toplam parti ve devlet görevlisi sayısının 11,6 milyona ulaştığı aktarılmaktadır. BPKD’nin bürokrasiye etkisi bu bağlamda çarpıcıdır. Yazar, hareketi Çin Halk Cumhuriyeti tarihinde bürokrasiye yöneltilmiş belki de en radikal meydan okuma olarak nitelendirmekte ve kadro sayısının 1969’da 9,2 milyona gerilediğini kaydetmektedir. Fakat bu küçülme kısa ömürlü olmuştur. İronik biçimde parti-devletin BPKD saldırısından sonra yeniden doğuşu, Çin memuriyet tarihindeki en büyük ve en hızlı genişlemeyi doğurmuştur. Kadro sayısı 1969’da 9 milyonken 1973’te 17 milyona çıkarak neredeyse ikiye katlanmıştır (Wu, 2014, s. 23-24).

BPKD döneminde kadro rejimi köklü bir sarsıntı geçirmiştir. Bu süreçte bürokratik hiyerarşi ile uzmanlık bilgisine dayalı yönetim anlayışı doğrudan hedef tahtasına yerleştirilmiştir. Bakanlık personelinin %70 ile %90 arasındaki bölümünün bedensel çalışma ve ideolojik eğitim amacıyla kırsaldaki ‘‘Yedi Mayıs Kadro Okulları’’na gönderildiği aktarılmaktadır. Bu okulların devlet organlarını devrimcileştirmeyi amaçladığı aktarılmaktadır (MacFarquhar veSchoenhals, 2008, s. 160).

BPKD’nin eski personel düzenini fonksiyonsuz bıraktığı anlaşılmaktadır. Reform döneminde Deng Xiaoping’in, sınıfsal köken ve siyasi geçmişe dayalı atama pratiğini terk ederek giriş sınavları ile mesleki yeterliliği esas alan bir liyakat sistemi kurduğu görülmektedir. Böylece kadro profili de eski döneme göre hızla değişmiştir. Eğitim düzeyi düşük yaşlı devrimci kuşağın yerini üniversite mezunu genç teknokratların aldığı, ayrıca kamu yöneticileri için ilk kez zorunlu emeklilik uygulamasına geçildiği belirtilmektedir. Ancak parti içindeki ‘‘deneyimli kadrolar’’ gençleşmeye direnmiştir. Genç yönetici adaylarının yaşlı kadrolar tarafından; ‘‘sadece uzman, ama Kızıl değil’’, ‘‘kibirli’’, ‘‘kitlelerden kopuk’’, ‘‘burjuva yaşam tarzını arayan’’ ve ‘‘olgunlaşmamış’’ olarak yaftalandığı iddia edilmektedir. Ancak bir parti kampanyasıyla bu sorun çözülebilmiştir. 1982 ile 1988 arasındaki altı yılda; 1949’dan önce Komünist harekete katılan 1.630.000 kadro emekli edildi. Aynı süreçte, 1949’dan sonra kadroya dâhil olan 3.120.000 kişi daha emekli oldu. (Andreas, 2009, s. 213-216). Böylece terfi, tenzil ve ödüllendirme süreçlerinin iş performansına bağlandığı, özlük haklarının ise yasal güvenceye kavuşturulduğu rasyonel bir personel rejiminin şekillendiği düşünülmektedir. Tabii, devlet yönetimine gelen yeni kuşağın önemli bir kısmının BPKD dönemindeki Kızıl Muhafızlar olduğu hatırda tutulmalıdır. Kültür Devrimi’nin Kızıl Muhafızları, Reform döneminin Kızıl Mühendisleri olmuşlardır.

Kadro politikasındaki değerlendirme ölçütleri somut çıktılara endekslidir. Merkez Organizasyon Departmanı yönergelerinde yönetici performansının; büyüme hızı başta olmak üzere toplumsal istikrar, nüfus kontrolü, eğitim, bilim, teknoloji ve çevre alanlarındaki sonuçlar üzerinden ölçüldüğü aktarılmaktadır. Ölçüm masa başında kalmamaktadır. Üst kademe organizasyon biriminden gelen uzman ekipler yüz yüze görüşmeler yürütmekte, sahada inceleme yapmakta ve halk nezdinde anket uygulayarak dosyadaki verileri sınamaktadır. Sürecin disiplin boyutu da ihmal

edilmemiş görünmektedir. Atamaların önceden kamuoyuna duyurulması, seçim çalışmalarının gözetime tabi tutulması ve parti içi yolsuzluğun önlenmesi gibi ilkelerin bu denetim halkasını tamamladığı belirtilmektedir. Kadro eğitimi ayrı bir yatırım alanıdır. Sayısı üç bini bulan Parti Okulları ağının yanında ulusal ve yabancı üniversitelerle kurulan iş birlikleri, organizasyon departmanlarının yürüttüğü eğitim işlevinin kapsamını genişletmiştir. 2000'li yılların başından itibaren yüzlerce yöneticinin *Harvard Üniversitesi* ve *London School of Economics* gibi üst düzey kurumlara liderlik ve kamu yönetimi eğitimi için gönderildiği kaydedilmektedir (Oktay, 2022, s. 139-143). Bu tercih, Çin bürokrasisinin meritokratik dönüşümünü küresel bir vizyonla beslediğini göstermektedir. Yerel yöneticilerin ekonomik performans üzerinden terfi ettirildiği teşvik yapısı, merkezin stratejik denetimi elinde tuttuğu ve yerel birimlerin sonuç üretme serbestisiyle donatıldığı M-Form işleyişin personel rejimi ayağını yansıtmaktadır.

BPKD'nin neden olduğu kurumsal felç, Deng'i; Parti içi disiplini, yetkin kadro yönetimini ve merkezi kontrolü merkeze alan (*örneğin, Organizasyon Departmanının güçlendirilmesi*) yeni bir yönetim sistemi kurmaya zorlamıştır. Böylece Parti, ideolojik militanlar partisinden ziyade bir meritokratlar partisine dönüşmüştür. Bu dönüşümün, Çin'in ekonomik yükselişi için gerekli olan siyasi istikrarı ve idari esnekliği sağladığı öngörülebilir (Roskin, 2011, s. 530).

4.3.2. Köylülerden Öğrenmek'ten Yerelleşmeye: Ademimerkeziyetçilik

İdari esnekleşme eğilimlerinin kökenine inildiğinde, sürecin BPKD ile başlamadığı, daha erken bir tarihe uzandığı görülmektedir. Kökleri Büyük İleri Atılım'da bulunan merkezkaç eğilimler, BPKD döneminde bizzat Mao'nun temsil ettiği merkezi otorite tarafından teşvik edilmiştir. 1969 yılında Mao'nun isteğiyle 20 milyon genç ''köylülerden öğrenmek'' (kırsal bölgeye gitmek anlamında shangshan xiaxiang kampanyası) üzere kırsal bölgelere gönderilmiştir. Genel olarak kırsal bölgelere verilen önem arttığından dolayı kent ve köyler arasındaki eşitsizlikler görece azalmıştır. 1965'te kırsaldaki çocukların üçte biri okula giderken, 1970'lerde bu oran %100'e yaklaşmıştı (Oktay, Çin, 2020, s. 53-54). BPKD sürecinde, kentsel alanları merkeze alan sağlık politikalarının Mao tarafından eleştirilmesiyle birlikte, kamu sağlığı hizmetlerinin odağı stratejik olarak kırsal bölgelere kaydırılmıştır. Bu dönüşüm

kapsamında, uzman hekimlerin gözetiminde kısa süreli tıp eğitimi alan ve ‘‘yalınayak doktorlar’’ olarak adlandırılan yerel köylüler aracılığıyla, kırsalda kesintisiz ve erişilebilir bir sağlık ağı kurulmuştur. Ayrıca bu sistem, BM tarafından başarı öyküsü olarak nitelendirilmiştir. Yerel komün sistemi içerisinde finanse edilen bu entegre model sayesinde 1976 yılına gelindiğinde tüm köylerin ücretsiz temel sağlık hizmetlerine kavuştuğu ve ülke genelinde ortalama yaşam beklentisinin önemli ölçüde arttığı vurgulanmaktadır (Han, 2018, s. 29, 87-88).

Ademimerkeziyetçi yönetim arayışı, Şangay Ders Kitabı’nda (2012, s. 139-140) öncelikle planlama yöntemi düzeyinde somutlaşır. Metne göre ulusal ekonomik plan üzerine yürütülen çalışmada temel yöntem genel denge olarak tanımlanmakta, bu yöntemin sektörler arası ve bölgeler arası dengeyi aynı anda gözetmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Liu Shaoqi’nin savunduğu pasif denge yaklaşımı bu noktada eleştiri konusudur. Çünkü yüksek hedefler koyup sonradan toptan geri çekilmeyle sonuçlandığı belirtilir. Buna karşın savunulan aktif denge anlayışı, merkezi planlamayı korurken yerel birimlerin kendi üretim potansiyellerini seferber etmelerinin teşvik edilmesi gerektiğini öne sürer. Bu ikili yapının merkezi koordinasyonla yerel inisiyatifi bir arada tuttuğu ileri sürülebilir.

Yerel yönetim kapasitesine ilişkin tartışma sadece planlama yöntemiyle sınırlı kalmaz. Aynı metin (Şangay Ders Kitabı, 2012, s. 134), 1949 sonrası dönemde üretim kapasitelerinin coğrafi dağılımını da ele alır. Kıyı bölgelerinde yoğunlaşan sanayi kapasitesinin ülke geneline yayılması, ulusal savunmayı güçlendirme ve kent-kır farkını azaltma gerekçeleriyle bir görev olarak tanımlanmıştır. Mao’nun kıyı ile iç bölge sanayisi arasındaki ilişkiye dair yaklaşımının rehberliğinde, iç bölge sanayisinin yirmi yılı aşkın bir sürede hızla geliştiği belirtilir. Bu anlatının, mekânsal ademimerkeziyetçiliğin idari ademimerkeziyetçilikle eşzamanlı ilerlediğine dair bir gösterge sayılabileceği düşünülmektedir. Yine de metnin resmî/ideolojik niteliği göz önünde bulundurulduğunda bu iddianın bağımsız verilerle sınanması gerekir.

Bu genel denge yaklaşımının sahadaki karşılığı, BPKD sürecinde ademimerkeziyetçi uygulamaların fiilen ortaya koyulmasında görülmektedir. BPKD sürecinde tesis edilen idari ademimerkeziyetçilik, kırsal sanayinin temellerinin atılmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Merkezî planlamanın aksine yerel pratiklere

dayanan bu yapı, Kasaba ve Köy İşletmeleri[3] gibi ihracat odaklı birimler üzerinden deneme esnekliği sağlamış ve 1978 sonrası hızlı ekonomik büyümenin koşullarını hazırlamış gözükmektedir (Oktay, 2020, s. 74).

Ademimerkeziyetçilik düzeyini gösteren kamu harcaması verileri incelendiğinde (Tablo 6), Çin yönetiminin merkeziyetçi bir yapıya sahip olmadığı görülecektir. Çin, yerel yönetimlerin toplam kamu harcamaları içindeki yüksek payıyla biçimsel olarak üniter bir yapıya sahip olmasına rağmen uygulamada birçok federal devletten daha ademimerkeziyetçi bir yapıya sahiptir. BPKD döneminde yönetim alanlarında merkezi otoritenin zayıflaması, yerel birimlerin (komün) kendi kaynaklarını yönetme ve karar alma süreçlerinde daha fazla inisiyatif kullanmalarına yol açmıştır. Bu durum, piyasa odaklı reformların gerektirdiği yerel esnekliğe zemin hazırlamıştır (Pepper, 1991, s. 564-565). Örneğin, Çin'de yerel yönetimlerin kamu harcamaları içindeki payı yüzde 85 iken, federal bir yapıya sahip olan ABD'de bu oran yüzde 48'dir. Üniter devlet örneklerinden Fransa ve İngiltere'de bu oranlar sırasıyla yüzde 20 ve yüzde 25'tir. Çin'de merkezi hükümetin temel olarak savunma, dış ilişkiler ve bilim-teknoloji gibi stratejik alanlara odaklandığını; buna karşın eğitim, sağlık, ulaşım gibi vatandaşlara doğrudan hizmet sunan alanlarda sorumluluğu büyük ölçüde yerel yönetimlere devrettiği görülmektedir.

Tablo 6. Kamu Harcamalarında Yerel Yönetimlerin Payı (2013)

Ülke	Yerel Yönetimlerin Payı (%)	Yönetsel Yapı
Çin	85	Üniter
Kanada	68	Federal
ABD	48	Federal
İngiltere	25	Üniter
Fransa	20	Üniter

Kaynak: Oktay, 2020, s. 131'deki bilgilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

[3] KKİ: Komün ya da Danwei gibi idari veya toplumsal örgütlenme birimlerinden farklı olarak, kolektif mülkiyete dayalı, doğrudan üretim faaliyeti yürüten yerel düzey işletmeleri ifade etmektedir.

1966-1976 döneminde, ‘‘kendi kendine yetme’’ politikası çerçevesinde kırsal alanlarda küçük ölçekli endüstrilerin (çimento, gübre, tarım aletleri) kurulması teşvik edilmiştir. Bu dönemde kurulan ve yerel yönetimlerce çalıştırılan işletmeler, daha sonraki dönemde gerçekleşecek olan kırsal sanayi patlamasının altyapısını oluşturmuştur (Perkins, 1991, s. 523-524).

Dışa açılma ve reform dönemiyle birlikte merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişki yeni bir hâl almıştır. Merkezi yönetimin gelirleri büyük ölçüde kendisine bağlı kamu ekonomik kuruluşlarının (KEK: tezin diğer bölümlerinde genel olarak KİT şemsiyesi altında ele alınan merkezi düzeydeki kamu işletmeleri) kâr ve vergi ödemeleri ile gümrük vergisi gibi bazı vergi türlerinden oluşurken, yerel yönetimlerin gelirleri ise bağlı oldukları KEK ve KKİ (kolektif ekonomik kuruluşları), kâr ve vergi ödemeleri ile tarım vergisi gibi diğer bazı vergilerden sağlanmıştır. Bu düzenlemeyle birlikte, sosyal hizmetlerin finansmanı öncelikli olarak yerel yönetimlerin sorumluluğuna devredilmiştir (Oktay, 2020, s. 93-94).

BPKD döneminde giderek derinleşen ve sonraki dönemlerde oturan bir sistem hâline gelen Çin’in yerelleşme pratiğinin XXI. yüzyıldaki uygulamalar bakımından gözlemlenebilmesi için kırsal bölgeden bir örnek vermek anlamlı olacaktır. Aşağıda Anhui eyaletine bağlı Xiaogang köyünde yaşanan bir olay kısaca aktarılmıştır.

Xiaogang, 1970’lerin sonunda Anhui eyaletinin en yoksul köylerinden biriydi. Aralık 1978’de, Fengyang ilçesine bağlı bu üretim biriminde aralarında iki yerel kadronun da bulunduğu yirmi köylü, kolektif arazi düzenini fiilen sona erdiren gizli bir sözleşme imzalamıştır. Sözleşmenin içeriği son derece risklidir. Köylüler araziyi kendi aralarında hanelere bölmüş ve devlete karşı üretim yükümlülüğünü yerine getirmeyi taahhüt etmiştir. Başarısızlık hâlinde kadroların hapsi göze aldığı bu anlaşma, dönemin resmî tarım politikasına doğrudan aykırıydı. Girişim, merkezin bilgisi dışında kalmamıştır. Fengyang’ın parti sekreteri Chen Tingyuan köylüleri korumuş ve girişimi üst makamlara bildirmiş; Anhui eyaletinin birinci sekreteri Wan Li ise bir süre sonra köyü bizzat ziyaret ederek uygulamaya resmî bir süre tanımıştır. Bu onay, deneyin ölçeğini değiştirmiştir. Yerel düzeyde doğan uygulama sırasıyla ilçe, eyalet ve merkezi hükümet kademelerinde tanınarak daha sonra ulusal bir kurum hâline gelmiştir. Bu seyrin ne salt yukarıdan aşağıya ne de salt aşağıdan yukarıya bir süreç olarak değil; köylüler, yerel yetkililer ve merkezi otorite arasında karşılıklı bir

etkileşim biçiminde okunması gerektiği düşünülmektedir. Sonuçlar da bu seyri doğrulamaktadır. Kolektif üretimden bireysel hane sözleşmesine geçişin ardından kırsal net gelir 1979-1984 döneminde yıllık yaklaşık %11 oranında artmıştır. Dönüşümün, dönemin tarımsal verimlilik artışının önemli bir bölümünü açıklayabileceği değerlendirilmektedir (Deakin ve Meng, 2022, s. 524-527). Xiaogang örneği, merkezin baskısından çok yerel bir riskin onaylanıp ölçeklendirildiği bu yönüyle esnek bir yönetişim biçimini yansıtmaktadır. Bu nitelik, çalışmanın M-Form tartışmasıyla doğrudan örtüşmektedir.

Shangshan xiaxiang (kırsala bölgelere gitmek) kampanyası, kısa vadede kentsel uzmanlığı dağıtarak katı merkeziyetçi (U-Formu) bürokraside anarşi doğursa da paradoksal biçimde Çin'in ademimerkeziyetçi bir kamu yönetimi yapısına (M-Formu) kavuşmasının stratejik zemin hazırlamıştır. Milyonlarca okuryazar gencin, mühendisin ve idari kadronun kırsal komünlere gönderilmesi, merkezin bilgi ve yönetim tekelini parçalayarak kırsal alanda büyük bir insan sermayesi yaratmıştır.

4.3.3. Karizmatik Otoriteden Kurumsal Sürekliliğe

Yerel düzeydeki bu esneklik salt ekonomik değil, aynı zamanda siyasi bir meşruiyet sorununu da beraberinde getirmiştir. Merkezi otoritenin dayandığı otorite biçiminin kendisi de bu süreçte dönüşmekteydi. Devletin fiziki şiddet tekelini elinde tutması yalnızca şiddeti önlemeye hizmet etmemektedir. Anbarlı'ya (2007, s. 80) göre, bu tekel zamanla kontrolün bizzat şiddetle sağlanması çabasına dönüşmüş, siyasi iktidarların topluma yönelik baskıları ise tarih boyunca direnme ve itaatsizlik pratiklerini beraberinde getirmiştir.

BPKD bu tespitin sıra dışı bir güzergâhı sayılabilir. Mao, 1966 sonrasında toplumsal enerjiyi bastırmak yerine yönlendirmiş, Kızıl Muhafızları bizzat seferber ederek parti bürokrasisine karşı harekete geçirmiştir. Kontrol burada da kısmen şiddetle sağlanmıştır. Fakat şiddet, devletten topluma değil toplumdan devlete yönelmiştir. Weber'in (2012, s. 334-335) geleneksel, yasal-ussal ve karizmatik olmak üzere üç ideal tip önerdiği otorite tipolojisi bu tabloya açıklayıcı bir katman eklemektedir. Karizmatik otoritenin kural temelli yasal-ussal yapılarla gerilim içinde olduğu ve Mao'nun kişi kültüne dayanan konumu bu tipolojiyle örtüşmektedir.

Karizmatik önderliğin kurumsallaşmış bürokrasiyi devre dışı bırakarak doğrudan kitlelere seslenmesi, karizmanın rutine karşı ayaklanması biçiminde yorumlanabilir.

Dolayısıyla BPKD döneminde Mao'nun konumu, karizmatik otoritenin bürokratik aygıta karşı seferber edilişinin çarpıcı bir örneği olarak değerlendirilebilir. *Dazibao* (duvara asılan poster) uygulaması da aynı doğrultuda bir örnek sayılabilir (Lu, 2020, s. 77). Bu sürecin, U-Form bürokrasinin çözülmesine giden yolda koşulları hazırlamış olabileceği düşünülmektedir.

Mao Zedong, Çin devriminin lideri olarak gücünü yalnızca yasal konumunun sınırlarına hapsetmek yerine kitlelerin onun devrimci vizyonuna ve kurtarıcı niteliklerine duyduğu karizmatik inanç üzerinden inşa ediyordu. Devrimden sonra Çin Komünist Partisi kaçınılmaz olarak devletleşmiş, kurumsallaşmış ve hızla büyüyen bürokratik aygıt hâline gelmişti. Weberci anlamda, Mao'nun karizması bir süre sonra ''rutinleşme'' evresine girmiş ve yasal-rasyonel bürokratik düzene dönüşmeye başlamıştı. BPKD, bu açıdan karizmatik bir liderin devrimin bürokratikleşerek rijitleşmesine karşı açtığı bir savaş olarak yorumlanabilir. Mao, parti içindeki hiyerarşiyi yıkmak için saf karizmatik otoritesine başvurmuş; Kızıl Muhafızları harekete geçirirken yasal kuralları ve parti disiplinini esas almamış, devrimci coşkuyu ve kendisine duyulan kişisel bağlılığı kullanmıştır. BPKD bu açıdan karizmanın rutinleşmeye son isyanıydı. Mao'nun ölümüyle isyan bitti ve rutinleşme bu kez bilinçli kurumsal tasarımla (rotasyon, prosedürel personel rejimi) tamamlandı.

Çin'in yeni bürokrasisi, eskisine göre gayrişahsi olarak tanımlanabilir. Monarşik rejimin hüküm sürdüğü dönemde yöneticiler hanedanın hizmetkârı, toplum ise tebaası konumundadır. Patrimonyal devletin memurları, monarkın yanaşmalarından oluşmaktadır. Modern dönemde ise memurlar, üstlerine yasal görevlerinden kaynaklı gayrişahsi sorumluluklarla bağlıdır. Hiyerarşi içinde konumlar ve yetkiler bellidir. Bireysel çekincelerin yerini, görevini doğru bir şekilde yapma anlayışı almıştır. (Weber, 2024, s. 46-49). Eski Konfüçyüsçü sistem yerine belirli gelişme hedefleri konmuştur. Memurlar, artık devlet gelirleriyle kendi gelirlerini ve aile işleriyle devlet işlerini birbirine karıştıramayacaktır. Dönemin normları bunlardır.

Personel rejiminin işleyişi de Çin'e özgüdür. Personel yetkisi Parti tekelindedir. Çin kamu yönetiminde atama ve değerlendirme işlevlerinin, kapsamlı bir insan kaynakları ağı niteliğindeki organizasyon departmanları eliyle yürütüldüğü

belirtilmektedir. İlçe düzeyinin üstündeki her idari birimde, ilgili parti komitesine bağlı bir organizasyon departmanı faaliyet göstermektedir. Yapı, dikey biçimde örgütlenmiştir. En üstte Merkez Komiteye bağlı Merkez Organizasyon Departmanı yer almakta; eyalet, il ve bölge parti komitelerine bağlı birimler, bu merkezin altında kademeli olarak sıralanmaktadır. Departmanların sistem içindeki ağırlığı dikkat çekicidir. Merkez Organizasyon Departmanı başkanının Politbüro üyesi sıfatıyla ülkenin en üst düzey karar vericileri arasında bulunduğu, yerel departman başkanlarının ise ilgili Parti Komitelerinin doğal üyesi sayıldığı aktarılmaktadır. Sayıları 500 bin ile 600 bin aralığındaki ülkenin lider kadroları, departmanın odak noktası sayılmaktadır. Batılı devletlerde insan kaynakları birimleri çoğunlukla ikincil bir işlev üstlenirken, Çin'de bu birimlerin kamu görevlilerince ''Göğün altındaki bir numaralı departman'' biçiminde anıldığı ifade edilmektedir (Oktay, 2022, s. 134-135).

Rotasyon uygulaması, yeni bürokratik yapının denetim aracıdır. Eyalet düzeyindeki kıdemli kadroların (parti sekreterleri, valiler ve yardımcıları) Merkez Organizasyon Departmanı eliyle eyaletler arasında düzenli olarak yer değiştirdiği, uygulamanın yerel yöneticilerin kendi destek tabanlarını kurmasını önlemeye yönelik olduğu düşünülmektedir. Yerel özerkliğin genişlediği koşullarda güç kazanabilecek bölgeselciliğin siyasi ağırlığını sınırlamada rotasyonun temel mekanizma işlevi gördüğü savunulmaktadır (Bogusz ve Jakóbowski, 2020, s. 59). Her kademedeki organizasyon biriminin parti üyeleri hakkında düzenli dosyalar tuttuğu, eğitim programları yürüttüğü ve üst düzey görevler için uygun aday havuzlarına ilişkin belgeleri merkeze sunduğu belirtilmektedir (Vogel, 2017, s. 356).

BPKD dönemiyle birlikte Çin bürokrasisinde derinleşmeye başlayan M-Form eğilimler; gerek gayri-şahsilikte gerek personel rejimi uygulamalarında kendini göstermektedir ve ilerleyen bölümlerde görüleceği gibi kamu yönetimi yapısının esnekleşmesiyle birlikte Çin'in küresel bir güce evrilmesi arasında derin bağlar bulunmaktadır.

4.4. Reform Dönemi ve Toplumsal Yeniden Yapılanma

BPKD'nin geride bıraktığı kurumsal enkaz, Deng döneminde birbirini besleyen dört ayrı cepheden onarılmıştır. Piyasa, üretici güçlerin gelişmesi amacıyla bir güç olarak yeniden sahneye çıkarken; bürokrasi, militan bir aygıttan liyakate dayalı

meritokratik bir mekanizmaya evrilmiştir. Aynı dönemde devletin halkla kurduğu ilişki, doğrudan temastan dijital arayüzlere kaymış; kır ile kent arasındaki tarihsel uçurum ise hem derinleşmiş hem de yeni araçlarla köprülenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde söz konusu dört cephe -piyasa yönelimi, idari yapının M-Form'a dönüşümü, dijital yönetişim ve kentleşme dinamikleri- sırasıyla ele alınmakta ve her biri, BPKD'nin açtığı beyaz sayfanın (*tabula rasa*) reform döneminde nasıl yazıldığını farklı bir açıdan göstermektedir.

4.4.1. Kedinin Fareyi Yakalaması: Piyasa Yönelimi ve Tepkiler

BPKD sonrasının en belirleyici kırılma noktalarından biri, ekonomik yönetim anlayışındaki dönüşümdür. Bu dönemde merkezi planlamadan sosyalist piyasa ekonomisine geçilmeye başlanmıştır. 1978'de iktidara gelen Deng Xiaoping amaçlarını şu veciz ifadeyle anlatmıştır: *''Bir kedinin siyah ya da beyaz olması fark etmez. Fareyi yakalaması yeterli.''* (Jaivin, 2023, s. 222). 1980'li yıllara temelinde planlamanın yattığı, piyasa ekonomisinin tamamlayıcı olduğu karma model egemen olmuştur. Bakanlık ve komisyonların sayısı azalmış, kamu personeli sayısında azalmaya gidilmiştir (Sezen, 2016, s. 335). Çin'in bu yıllarda piyasacılığa yönelimi SSCB'den farklıdır. Çin kendini Batı kapitalizmine teslim etmemiş, kendisinin izin verdiği ölçülerde küresel sermayeyle işbirliği yoluna gitmiştir. Çin'de yatırım yapan şirketlerin teknoloji paylaşımı yapması sağlanmıştır. Dışa açılma ve reformun nedeni, sosyalist ideolojinin teorik planda fakirliği değil zenginliği paylaştıran bir sistemi öngörmesidir. Elbette bu dönemin kendine özgü ilerleyişinde çeşitli engebeler meydana gelmiştir.

Bu engebelerin en kritik eşiği Tiananmen ayaklanmasıdır. Reform ve dışa açılma döneminin en büyük halk ayaklanması olarak kayıtlara geçen bu olay, tüm dünyada farklı şekillerde yorumlanmıştır. Çin'de BPKD'nin tasfiye ettiği katı hiyerarşinin (U-Formu) yerini alan esnek ve ademimerkeziyetçi piyasa mekanizmalarının (M-Formu) sahaya yansıması, pürüzsüz bir süreç olmadı. 1989 yılında patlak veren Tiananmen Olayları, bu radikal ekonomik dönüşümün yarattığı toplumsal maliyetlerin ve Çin'in uyarlanabilir otoriter *(adaptive authoritarian)* yapısının karşılaştığı en büyük tarihsel stres testi olarak okunabilir (Wasserstrom, 2015, s. 178). Liberal-ortodoks tezler, Tiananmen'i Batılı anlamda bir liberal

demokrasi çağrısı olarak okuma ve eylemlerin şiddetle bastırılmasını, ÇKP'nin otoriter yönetiminin kesin kanıtı olarak sunma eğilimindedir.

Protestocuların temel talebi, biçimsel bir serbest seçim demokrasisiyle sınırlı kalmayıp, ekonomik ve toplumsal adaleti güvence altına alacak özsel (substantive) bir demokrasiydi. Batı'nın hâkim literatürünün aksine Tiananmen protestoları sadece bir öğrenci başkaldırısı olarak nitelendirilmemektedir. Bu protestolar, 1980'lerde hızla uygulanan neoliberal politikalara, artan enflasyona, yolsuzluklara ve deregülasyon uygulamalarının yol açtığı güvencesizliğe karşı kentli işçi sınıfının da milyonlarca kişiyle dâhil olduğu kapsamlı bir ayaklanma hareketi olarak ortaya çıkmıştır (Demir, 2021, s. 860).

ÇKP yönetimi için büyük bir deprem niteliği taşıyan bu kriz, paradoksal biçimde Çin kamu yönetiminin esneklik kapasitesini perçinlemiş görünmektedir. Toplumsal muhalefetin bastırılması, 1990'lı yıllarda devletin ekonomiyi topyekûn piyasalaştırmasına ve küresel kapitalist sisteme entegre etmesine de bir bakıma yön vermiştir. Deng'e göre bu dönemde önceliği ekonomik reform belirler. Siyasal reform ise gerekli görüldüğü ölçüde, ikincil bir konumda tutulmuştur. Bu yaklaşım, 1990'lar boyunca afişlerde yer alan ve ekonomik gelişimi tek demir kanun olarak niteleyen sözle de örtüşür. Deng'in izlediği yol, bu bakımdan Gorbaçov'unkinden belirgin biçimde ayrılır. Gorbaçov, ekonomik gelişimin önündeki bürokratik engelleri kaldıracağını umduğu siyasal reformla işe başlamıştı. Çin'deki tercih ise tam tersi yönde, ekonomiyi merkeze alarak ilerlemiş görünmektedir (Kroeber, 2017, s. 24).

Aradan geçen 35 yıllık süreçte, gelir dağılımında eşitsizliklerin arttığı görülse de ekonominin ülke genelinde hızlı büyümesi sayesinde işçi sınıfı ve köylüler de bu büyümeden payını almıştır. ÇKP'nin krizden çıkardığı bir diğer ders ise propaganda alanındadır. Parti, gerçekleri saklamanın ve salt ideolojik telkine dayalı geleneksel Sovyet tarzı propagandanın işe yaramadığını kavramıştır. Kitleleri ikna etmek için medya, iletişim ve propaganda aygıtlarını kökten modernize etme ihtiyacı duymuştur. Yeni propaganda tarzı, yasaklar yerine gündem belirleme ve yönlendirme üzerine kurgulanmıştır (Oktay, 2020, s. 465-468).

Deng Xiaoping döneminin deneme yanılmaya dayalı ''*nehri taşları yoklayarak geçmek*'' sloganı doğrultusunda 1980'lerdeki piyasa reformlarının başlangıcında, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki mali ilişkiler kademeli bir adımla *''mutfakları*

ayırmak'' stratejisi üzerinden yeniden yapılandırılmıştır. Bu çerçevede kamu gelirleri merkezi ve yerel düzeyde paylaşılmış, yerel yönetimlerin sosyal hizmet alanındaki yükümlülüklerini kendi gelir kaynaklarıyla karşılamaları öngörülmüştür. Esas olarak ademimerkeziyetçi bir ekonomik rekabet üzerine kurulan reform süreci, ilerleyen yıllardaki KİT politikalarına da yansımıştır. KİT'lerin özelleştirilmesinde, *''büyükleri yakalamak, küçükleri bırakmak''* olarak anılan politika kararı, ÇKP Merkez Komitesi'nde 1995 yılında alınmıştır (Oktay, 2020, s. 59, 90, 93). Yerel yönetimlere ekonomik özerklik tanıyan ve kamu işletmelerini piyasa rasyonalitesiyle düzenleyen bu adımlarla ekonomide verimlilik yükselmiş ve Çin, dünyanın yeni ekonomik güçlerinden biri hâline gelmiştir.

4.4.2. U-Form'dan M Form'a: İdari Yapının Dönüşümü

Bu piyasa yönelimli reformların idari altyapısını kavrayabilmek için öncesinde kadro ve sosyal politika alanında hangi zeminden hareket edildiğine bakmak gerekmektedir. Yeni Çin'in ilk yıllarında halkın yaşam koşulları ağırdı. Ülke, uzun yıllar hem emperyalizmle savaşmış hem de içeride şiddetli bir iç savaştan çıkmıştı. Kuruluş yıllarından itibaren Çin Komünist Partisi önderliğinde ekonomi toparlanmış, üretim artmış, fiyatlar istikrara kavuşmuş ve yaşam standartları yükselmiştir. Ekonomik büyümeye koşut olarak çeşitli sosyal inşa faaliyetlerinin de geliştiği aktarılmaktadır. Reform ve dışa açılmadan önce Danwei örgütlenmesi üzerinden tam istihdamın sağlandığı; sanayileşmeye hizmet edecek bir sosyal güvenlik sisteminin, ulusal eğitim ve sağlık sistemlerinin kurulduğu belirtilmektedir. Bu kazanımlara karşın, BPKD sırasında sosyal girişimlerin zarar gördüğü ve gıda, giyim ile yoksulluk sorunlarının temelden çözülemediği ifade edilmektedir. 1978'deki reform ve açılmanın ardından ülkenin odağının sınıf mücadelesinden ekonomik kalkınmaya kaydığı, hızlı büyümeyle birlikte sosyal inşanın da görülmemiş bir ivme kazandığı dile getirilmektedir. Sosyal inşaya yönelik politikalar içinde teze doğrudan dokunan üç alan öne çıkar. Gelir dağılımı politikası; düşük gelirlileri yükseltmeyi, orta gelir grubunu kademeli genişletmeyi ve dağılımdaki açılmayı tersine çevirmeyi içerir. Sosyal güvenlik politikası, emeklilik ile temel sağlık ve asgari geçim güvencesini merkeze alan, kentsel ve kırsal sakinleri kapsayan bir sistemin hızla kurulmasını öngörür. Kentsel ve kırsal yönetim politikası ise ikili yapının kaldırılmasını ve hane

halkı kaydı, istihdam, sağlık ile konut alanlarında kent-kır uçurumunun daraltılmasını esas alır (Li, 2024, s. 277, 280-281).

Çin'in sosyal inşa sürecinin belki de en önemli parametresi yoksulluk sorunudur. Öyle ki Çin'in yoksullukla mücadelesi, kırk yıllık reform döneminin en belirgin sonuçlarından biri sayılmaktadır. 1978 ile 2019 arasında, ülkenin ulusal yoksulluk sınırına göre yaklaşık 770 milyon kişinin sefaletten kurtulduğunu, bunun da aynı dönemdeki küresel aşırı yoksulluk azalmasının yaklaşık dörtte üçüne karşılık geldiği belirtilmektedir (Dünya Bankası ve Devlet Konseyi Kalkınma Araştırma Merkezi, 2022, s. 6). Tablo 7'ye göre hedefe yönelik yoksulluk politikalarının uygulandığı son evrede kırsal yoksul nüfus, 2012'deki 98,99 milyondan 2019'da 5,51 milyona gerilemiştir. 2020'de mutlak kırsal yoksulluğun, geçerli ulusal standart temelinde tasfiye edildiği açıklanmıştır (Çin Ulusal İstatistik Bürosu [ÇUİB], 2020).

Tablo 7. Çin'de Kırsal Yoksullukla Mücadelede Kilometre Taşları (2012-2020)

Yıl	Kırsal Yoksul Nüfus	Yoksulluk Oranı (%)
2012	98,99 milyon	10,2
2019	5,51 milyon	0,6
2020	Mutlak yoksulluk tasfiye edildi	0

Kaynak: Çin Ulusal İstatistik Bürosu [ÇUİB], 2020; Dünya Bankası ve Devlet Konseyi Kalkınma Araştırma Merkezi, 2022.

Tablo 7'deki veriler, 2010 ulusal yoksulluk standardına (kişi başı yıllık 2.300 yuan) göredir. Tabloda sunulan 2012-2020 dönemi, Çin'in kırk yılı aşkın (1978-2020) reform sürecinin son evresini temsil etmektedir. Bu geniş perspektiften bakıldığında, 1978-2020 arasında yaklaşık 770 milyon kırsal sakin yoksulluktan çıkmıştır. Bu, aynı dönemdeki küresel yoksulluk azalmasının yaklaşık yüzde 70'ine karşılık gelmektedir.

Nüfus politikalarına bakıldığında demografik dönüşümlerin muazzam büyüklüklerde olduğu görülür. Mao döneminde nüfus artışı teşvik edilirken, Deng

zamanından itibaren ekonomik büyümeyi hızlandırmak gayesiyle şehirlerde tek çocuk politikası zorunlu kılınmıştır (Vogel, 2017, s. 434-435). Fakat günümüzde nüfusun yaşlanmaya başlaması üzerine tek çocuk politikası serbestleştirilmiş durumdadır.

İstihdam rejiminde güvenceler tamamen esnetilmiştir. Reform döneminde kitlesel işten çıkarmalar yaşanmış, KKİ girişimleri milyonlarca yeni tarım dışı istihdam yaratarak büyümeyi sağlamıştır (Arrighi, 2009, s. 363-364). ‘‘Demir pirinç kâsesi’’nin kırılmasıyla ömür boyu istihdam sistemi ortadan kalkmış, sendikalar ise bağımsızlıklarını yitirmiştir. Eşitsizliklerin artmasıyla fabrikalarda ve köylerde sayısız grev patlak vermiş, rejim bağımsız işçi sendikalarına asla izin vermeyerek düzeni polis gücüyle korumuştur (Meisner, 1999, s. 469-479, 511). Kırsal komünlerin yıkılması köylüleri güvencesiz bırakmıştır. Geçmişte yaşlılara sağlanan beş güvence sistemi çökünce çiftçiler yaşlılıkları için tek dayanak olarak kendi çocuklarını görmeye başlamışlardır (Hart-Landsherg ve Burkett, 2006, s. 101).

Sağlık hizmetleri piyasalaşma süreciyle dönüşümler geçirmiştir. Geçmişte *‘‘çıplak ayaklı doktorlar’’* kırsal kesimde ücretsiz temel tıp hizmeti sunarken, komünlerin dağıtılmasıyla köy klinikleri hızla ücretli özel muayenehanelere dönüşmüştür. Eskiden sağlanan beş garanti (yiyecek, giyecek, yakıt, eğitim ve cenaze töreni) uygulaması ortadan kalkmıştır (Han, 2008, s. 168-170).

Tablo 8, dört dönemi karşılaştırır. Çin kamu yönetiminin Sovyet tipi U-Form yapıdan, yerinden ve esnek M-Form yönelime geçişi; merkezîlik, denetim, karar hızı ve kadro istikrarı gibi boyutlar üzerinden izlenmektedir. Kırılma evresi yıkıcıdır. Bu yıkımın uzun vadede bir esneklik zemini hazırlamış olabileceği, sonuçlara geriye dönük bakıldığında ileri sürülebilir. Bu kırılma yalnızca BPKD döneminde gerçekleşmemiştir. Büyük İleri Atılım kampanyası döneminde yerel pratiklerin öne çıkmaya başlaması, esnek M-Form yapısının inşasına başladığı evre olarak ele alınabilir. Deng dönemi ve sonrasında ise bu derinleşme sistematik şekilde devam etmiştir. U-Form’dan M-Form’a geçiş süreci, sadece katılıktan esnekliğe veya dikey hiyerarşiden yatay hiyerarşiye geçmek anlamına gelmez. Bu süreçte Kızıl Muhafızlar birer Kızıl Mühendise dönüşmektedir. Tablonun son sütunu güncel durumu yansıtır. 2012 sonrasında belirginleşen yeniden merkezîleşme eğilimi, dönüşümün tek yönlü ve tamamlanmış bir süreç olmadığına işaret etmektedir. Böylece sarkaç, yeniden merkeze kaymaktadır.

Tablo 8. U-Form'dan M-Form'a Dönüşüm (1957 Öncesi – Bugün)

Boyut	1957 Öncesi (U-Form)	1966–1976 (Kırılma)	1978–2012 (M-Form Derinleşmesi)	2012 Sonrası / Bugün (Yeniden Merkezîleşme)
Merkezîlik derecesi	Dikey ve merkezî; kararlar Pekin'de toplanır.	Merkezî hiyerarşi işlevsizleşir; otorite parçalanır.	Merkez stratejik çerçeveyi korur; uygulama yerele bırakılır.	Üst düzey tasarım öne çıkar; stratejik merkezîleşme güçlenir (Büyükakıncı, 2022, s. 69).
Denetim mekanizması	Kurallara dayalı, biçimsel hiyerarşik denetim.	Biçimsel denetim yerine kitlesel-siyasal denetim öne çıkar.	Sonuç ve performans odaklı denetime yönelim görülür (Oktay, 2020, s. 139).	Dijital ve veri temelli merkezî denetim belirginleşir.
Karar alma hızı	Yavaş; her karar üst onayını bekler.	Yerel birimler kendiliğinden karar üretir.	Yerinden ve daha hızlı karar yapısı kurumsallaşır.	Merkezî koordinasyon artar; yerel deney alanı daralır ama korunur.
Kadro istikrarı	Sürekli ve uzmanlaşmış bürokratik kadro.	Kadrolar dağıtılır; uzmanlar kırsala gönderilir	Teknik kadro yeniden inşa edilir; ''Kızıl Mühendisler'' yükselir.	Teknokratik kadro kurumsallaşır; parti denetimi öne çıkar.
Yerel inisiyatif	Sınırlı; yerel birim merkezin uzantısıdır.	Zorunlu özerklik; birimler kendi kaynağına yaslanır.	Yerel deneyciliğe alan açılır; ''nehri taşları hissederek geçme''.	''Nehri taşları hissederek geçme''den ''üst düzey tasarım''a kayış görülür.

Kaynak: Yazar tarafından belirtilen kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

4.4.3. Merkezî Yönetimden Dijital Yönetişime

Bu kısımda Çin'in yakın tarihinde devlet-toplum ilişkilerine önemli etkiler yapmış bazı yapılar incelenecektir. Bunlar Danwei, Dibao, Shequ ve Sosyal Kredi Sistemi ile Mahalle Komiteleridir. Mao dönemine özgü Danwei sistemi bireyi işyeri ve mahalle komitesi aracılığıyla sıkı bir denetim ağına bağlarken, reform sonrası dönemde bu denetimin dibao ve sosyal kredi sistemi gibi görece esnek mekanizmalara evrildiği görülmektedir. Dönüşüm, U-Form'dan M-Form'a geçişin toplumsal düzeydeki bir yansımasıdır. Bu kurumların aralarındaki süreklilik ve kopuş noktaları aşağıda tartışılacaktır.

Danwei sisteminde işçi, kapitalist üretimin soyutluğundan koparılarak yeni toplumsal düzenin merkezine yerleştirilmiştir. İşçi sınıfının anayasada tanımlanan önder rolü ve sistemin bir ‘‘işçi devleti’’ olarak kurgulanması son derece doğaldır (Hui, 2017, s. 278). Bu dönemde kitlelere ‘‘demir pirinç kasesi’’ diye anılan ömür boyu istihdam güvencesi sunulmuştur (Coase ve Wang, 2015, s. 253). Bu güvence, somut bir sosyal adalet politikası olarak öne çıkmaktaydı. Liberal-ortodoks bakış açısı ise aynı yapının seyahatten otelde konaklamaya, iş değiştirmekten evliliğe kadar her kararı birimin iznine bağlayan katı bir denetim mekanizması ürettiğini ileri sürmektedir (Spence, 1990, s. 693). Danwei birimleri, BPKD döneminde kitle seferberliğinin başlıca uygulama alanıydı. Dikey ve katı merkeziyetçi U-Formu bürokrasinin toplumsal uzantısı olarak Danwei'nin, işgücü hareketliliğini fiilen durduran hantal bir prangaya dönüştüğü ve BPKD döneminin kaosuyla birlikte çözülme sürecine girdiği iddia edilebilir.

Mao sonrası dönemde Deng ve Kızıl Mühendisler önderliğindeki reformlar, bu tabloyu kademeli olarak çözmüştür. Piyasa verimliliği gerekçesiyle Danwei'nin geleneksel sosyal işlevleri tırpanlanmış, birimler kâr odaklı işletmelere dönüştürülmüştür. Fakat Danwei'nin baskın rolünü yitirmesi toplumsal maliyetleri de beraberinde getirmiştir. Yüz milyonlarca çalışan ‘‘demir pirinç kasesinden’’ yoksun kalmıştır. İş kazası, emeklilik ve sağlık gibi alanlarda devletin doldurmakta zorlandığı geniş bir güvence boşluğu doğmuştur. Yapısal çöküş karşısında devletin kurumsal bir iflasa sürüklenmek yerine, pragmatik bir refleksle yeni bir işsizlik ve emeklilik sigortası ağı kurmaya yöneldiği gözlenmektedir (Rocca, 2011, s. 59).

Danwei; istihdam, konut, refah, sağlık, toplumsal denetim ve parti örgütlenmesini aynı çatı altında topluyordu. Fakat sonraki dönemlerde Danwei'nin işlevleri farklı kurumlara dağıtıldı. Sosyal refah ayağında *''Dibao''* (Kentsel Asgari Geçim Güvencesi Sistemi), toplumsal denetim ve yönetişim ayağında ''Sosyal Kredi Sistemi'' ve ''Mahalle Komiteleri'' adı verilen birbirine entegre modern bir mekanizmalar ağı ile Danwei sistemi ikâme edilmiştir. Kapsamı son derece geniş olan ve deyim yerindeyse beşikten mezara bir sistem olarak kurgulanan Danwei'nin yerini topluluk inşasının en önemli kolu olan *''Shequ''* kentsel yönetim birimi almıştır. Mahalle Komiteleri ise Shequ sisteminin yürütücü koludur (Rocca, 2011, s. 90-92).

Mahalle komiteleri, Çin'in kuruluşundan bu yana varlığını sürdüren ancak BPKD sonrası geçiş döneminde işlevselliği dönüşmüş olan örgütsel bir kuruluştu. Keay'a göre (2020, s. 507) imparatorluk döneminin karşılıklı gözetim mekanizması olan *baojia* sistemini andıran bu yapı, Çin'in kentsel tabanının katı bir merkeziyetçi (U-Formu) bürokratik vesayet altına alındığı dönemi temsil etmektedir. ÇHC'nin kuruluşunun hemen ardından, özellikle Şangay gibi büyük kentlerde halkın hırsızlığı önleme, anlaşmazlıkları çözme ve dayanışma amacıyla kurduğu mahalle komiteleri tabandan gelen bir refleks olarak hızla yaygınlaşmıştır. 1952 yılına gelindiğinde yalnızca Şangay'da 50.000 civarında üyeye sahip 3.891 komite, kentsel alanların %90'ını kapsar hale gelmiştir (Sun, 2005, s. 373). Mao sonrası reform döneminde, mahalle komiteleri çağdaş bir kentsel yönetişim aygıtı olarak yeniden inşa edilmiştir. 1982 Anayasası ile şehir ve kır komiteleri, resmî olarak ''taban düzeyinde kitlesel özyönetim örgütleri'' statüsüne kavuşturulmuştur (Boer, 2021, s. 200). Böylece ÇKP, mahalle, sokak ve site düzeyindeki parti örgütlerini toplumsal hizmetlerin sunumunda ve kentsel işlerin yönetiminde yeniden konumlandırmıştır (Wu, 2012, s. 171).

Toplumsal denetim, gözetim ve idari organizasyon bağlamında ise Danwei sisteminin bıraktığı boşluk, dijitalleşme alanında Sosyal Kredi Sistemi ile doldurulmuştur. Eski dönemin sokağa inen kaotik kitle seferberliklerinin bıraktığı kurumsal boşluk, günümüzde yapay zeka destekli sosyal kredi sistemlerinin anlık veri analizleriyle toplumu izlemesine imkân tanımıştır. Yepyeni denetim ağı, esnek algoritmalar üzerinden bireylerin siyasal sadakatini anında ölçmektedir. Yapay zekâ, büyük veri ve nesnelerin interneti (IoT) ile desteklenen Sosyal Kredi Sistemi, günümüzde analog denetimin yerini almıştır. Bireylerin ve şirketlerin finansal, ahlaki,

hukuki ve sosyal davranışlarını algoritmik olarak puanlayan bu sistem, esasen Danwei dönemindeki fiziksel denetim mekanizmalarının XXI. yüzyıldaki etkin ve önleyici karşılığıdır. Batılı tezlerin diktatörlük olarak gördüğü bu yapı, toplumu krizsiz yönetebilmek için tasarlanmış uyarlanabilir otoriterliğin üst düzey teknolojik ürünü konumundadır. Nitekim bu alanda Çin'de gerçekleştirilen kamuoyu araştırmaları dikkat çekicidir. Araştırmalar, toplumun kayda değer çoğunluğunun sosyal kredi sistemine olumlu yaklaştığına işaret etmektedir. *Stanford Üniversitesi* bünyesinde 2020'li yıllarda yürütülen bir çalışmaya göre, halkın sisteme verdiği desteğin genel olarak yüksek seyrettiği görülmektedir. Bu desteğin arkasında, sistemin düzeni koruyan ve toplumsal güveni pekiştiren bir araç olarak algılanması yatıyor olabilir. Sistemi destekleyen kesim, gündelik hayatta maruz kaldığı dolandırıcılık, niteliksiz ürün ya da finansal sahtekârlık türünden sorunların bu sistem aracılığıyla gerileyeceği kanısındadır. Desteğin düzeyi yeknesak değildir. Sonuçların demografik ve sosyoekonomik gruplara göre farklılaştığı, özellikle eğitim düzeyi yüksek kentli kesimlerde mahremiyete ilişkin kaygının daha belirgin biçimde öne çıktığı ileri sürülmektedir (Alıcıoğlu, 2025, s. 26, 35).

Sosyal refah ve kamu hizmetleri bağlamında Danwei sisteminin yerini alan en belirgin kurumsal yapı, Dibao (Asgari Geçim Güvencesi) sistemi ve modern sosyal sigorta ağlarıdır. BPKD sürecinde, günümüzdeki anlamıyla bir ‘‘sosyal yardım’’ veya ‘‘asgari geçim’’ sistemine ihtiyaç duyulmamaktaydı. Çünkü istihdam, merkeziyetçi bürokrasinin (U-Formu) temel hücresi olan Danwei üzerinden şekilleniyordu. Bu yapı, kitlelere ‘‘demir pirinç kasesi’’ (ömür boyu istihdam) sunarak barınma, sağlık, eğitim ve emeklilik gibi tüm yaşamsal hakları bedelsiz olarak doğrudan fabrika/işletme üzerinden garanti altına alıyordu (Gökten ve Şahin, 2017, s. 124). Ancak 1990'ların ortasından itibaren hız kazanan piyasa reformları kapsamında zarar eden işletmelerin kapatılması neticesinde, 40 ila 60 milyon işçinin işini kaybettiği bir istihdam krizi ortaya çıkmıştır (Rocca, 2011, s. 49). Çin yönetimi, Hu Jintao döneminden (2003-2013) itibaren Danwei tabanlı refahın yerine, devlet bütçesinden finanse edilen ve düşük gelirli kentlilere asgari bir yaşam standardı sunan Dibao sistemini geliştirmiş ve kırsal kooperatif sağlık sigortalarını devreye sokmuştur.

Eğer Çin devleti, BPKD'nin ‘‘kaba kuvvetiyle’’ iki bin yıllık merkeziyetçi katılığı parçalamamış olsaydı, yenilikleri yerel yönetimlerin esnekliğiyle test edip

hızla ulusal bir sosyal güvenlik ağına dönüştürmesi pek mümkün olmayabilirdi. Netice itibarıyla tekil bir kurum olan Danwei'den; mekânsal yönetişim, sosyal yardım ve toplumsal denetim alanlarında ayrışmış kurumlara bölünen bir yapıya geçişin, kamu yönetiminde sertlikten esnekliğe doğru bir yönelime karşılık gelebileceği savunulmaktadır.

4.4.4. Kentleşme ve Kır-Kent Ekseni

Devletin vatandaşla kurduğu ilişkinin dijitalleşmesi, ülkenin farklı bölgelerinde eşit hızda gerçekleşmemiştir. Bu eşitsizliğin en belirgin biçimde görüldüğü eksen, kent ve kır arasındaki ayrımdır. Reform sonrası kentleşme genel olarak üç aşamada ele alınabilir. İlk aşamada (1978-1985) hane halkı sorumluluğu (hukou) sisteminin yaygınlaşması kırsal ekonomiyi canlandırmış; kasaba ve köy işletmeleri ortaya çıkmıştır. Küçük kasabalara dayanan bu model, bir dönem Çin'e özgü kentleşme yolu olarak adlandırılmıştır. İkinci aşamada (1986-2000) kırsal nüfusun kentlere yönelişi belirginleşmiş, topraklarından ayrılan göçmen işçiler temel geçiş kanalını oluşturmuştur. Üçüncü aşamada (2001 sonrası) şehirlerin hızla genişlediği, konut reformuyla birlikte emlak sektörünün öne çıktığı bir döneme geçildiği görülmektedir. Çin'in kentleşme tarihinde uzun bir durağanlık evresi göze çarpar. 1949'da kentleşme oranı yüzde 10,65 düzeyindeydi ve nüfusun neredeyse yüzde 90'ı köylüydü. 1950'lerde hızlı bir yükseliş yaşanmış, 1960'ların başında oran yüzde 17'ye ulaşmıştır. Büyük İleri Atılım'ın aşırı hedefleri, doğal afetler ve BPKD sırasında gençlerin kırsala gönderilmesi gibi etkenlerle sürecin uzun süre durakladığı belirtilmektedir. 1962'den 1978'e dek on altı yıl boyunca kentleşme oranının yüzde 17'de sabit kaldığı aktarılmaktadır (Li, 2024, s. 307-308).

Çin'in gelişmesi Tablo 9'da farklı parametrelerle ele alınmaktadır. Kişi başı reel GSYİH, 1978'de 609 dolarken 2018'de 15.243 dolara çıkarak yaklaşık 25 kat artmıştır. Dönüşüm gelirle sınırlı kalmamıştır. Günde 1,90 dolar eşiğinin altındaki nüfusun oranı 1978'de %96 iken 2018'de %1'e gerilemiştir. Aynı dönemde, okuryazarlık %66'dan %97'ye, kentleşme %18'den %59'a yükselmektedir. Ortalama eğitim süresi 4,4 yıldan 7,9 yıla çıkmıştır. Veriler, reform sonrası dönemde hızlı bir yapısal dönüşüme işaret etmektedir. Bu tablo yükselişin yalnızca ekonomik olmadığını, çok boyutlu bir gelişime karşılık geldiğini göstermektedir.

Tablo 9. Çin'in 1949 ve 1978'den Bu Yana Gelişimi

Gösterge	1949	1978	2018	1949'dan Bu Yana Değişim	1978'den Bu Yana Değişim
Kişi Başı Reel GSYİH*	348	609	15.243	44 kat	25 kat
Dünya GSYİH'sindeki Pay	%2	%2	%22	12 kat	11 kat
Yoksulluk Sınırı Altı Nüfus (Günde 1,90 $)**	—	%96	%1	en az -96 p	-96 p
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	41	66	77	+36 yıl	+11 yıl
Bebek Ölüm Hızı (1.000 Doğumda)	200	53	7	-96%	-86%
Kentleşme	%18	%18	%59	+41 p	+41 p
Okuryazarlık	%47	%66	%97	+50 p	+31 p
Ortalama Eğitim Süresi (Yıl)	1,7	4,4	7,9	+6,2 yıl	+3,5 yıl

Kaynak: (Dalio, 2021, s. 82)**.**

***** 2017 ABD doları, satın alma gücü paritesine göre düzeltilmiştir. ****** Dünya Bankası yoksulluk verisi yalnızca 1981'e kadar geriye gitmektedir.

Not: p = yüzde puan farkını; kat ifadesi ise kaç katına çıktığını göstermektedir.

1949'da nüfusun çok büyük çoğunluğunun köylerde yaşıyor olması, toplumsal düzenlemelerin başlangıcını da kırsal bölgeler hâline getirmiştir. Bunların başında sınıflandırma ve hane kayıt sistemi gelmektedir. *Chengfen* (sınıflandırma) sistemi, devletin toplumu okunabilir kılma çabasının bir aracı sayılabilir. Mao dönemi boyunca her Çinli aileye, hane reisinin sınıf konumuna göre bir etiket atanmıştır. Bu pratiğin kökeni, toprak reformuna dayanır. ÇHC'nin ilk yıllarında kırk kategoriyi aşan ayrıntılı bir sistem geliştirilmiş, kapitalist ve büyük toprak sahibi gibi damgalanmış konumlardan işçi ve köylüye uzanan bir yelpaze tüm nüfusa uygulanmıştır (Wu Y. , 2014, s. 39). Tablo 9'da sistemin tam yapısı görülebilir.

Tablo 10. Sınıflandırma Sistemi

Ana Sınıf Kategorileri	**Alt Kategoriler**
Ekonomik Olmayan	**Gayrimeşru bir otoritenin subayı**
	Karşı-devrimci; KMT özel ajanı; Kötü unsur; Sağcı; Kapitalist yolcu
	Devrim şehidi yakını; Devrimci asker; Devrimci kadro
Kentsel	**Kapitalist**
	Komprador kapitalist; Ticari kapitalist; Sınai kapitalist
	Küçük burjuva
	Serbest meslek sahibi; Büro personeli; Küçük fabrika sahibi; Küçük dükkân sahibi; Seyyar satıcı; Kentsel yoksul; Aylak
	İşçi
	Çekçek işçisi; Gemici; El zanaatı işçisi; Nakliye işçisi; İşletme işçisi
Kırsal	**Büyük toprak sahibi**
	Zorba büyük toprak sahibi; İflas etmiş büyük toprak sahibi
	Yönetici büyük toprak sahibi; Sanayici ya da tüccar büyük toprak sahibi; Denizaşırı Çinli büyük toprak sahibi; Aydınlanmış büyük toprak sahibi
	Küçük toprak kiralayıcısı
	Zengin köylü; Orta köylü
	Hâli vakti yerinde orta köylü; Yeni orta köylü; Eski orta köylü
	Yoksul köylü; Ücretli tarım işçisi

Kaynak: Wu (2014, s. 40). Wu, tabloyu Kraus'un *Class Conflict in Chinese Socialism* (1981, s. 185-187) adlı eserinden uyarlamıştır. Aynı satırda noktalı virgülle ayrılan etiketler, kaynakta belirtilen sıralamayla verilmiştir.

ÇHC, Chengfen sisteminin yanı sıra toplumsal denetim ile kır ve kent arasında geçişi önlemenin yasal yolunu *Hukou*, yani hane halkı kayıt sisteminde bulmuştur. Bu sistem, Çin kamu yönetimi mimarisinin en temel kurumsal aygıtlarından biridir. Çin'de her ailenin geçmişini kayıt altına alan bu hane defterinin bir nüshası aile reisinde, diğeri yerel karakolda durur; isim, adres, doğum tarihi, milliyet, medeni durum, eğitim, köken yeri ve sınıf statüsü gibi bilgileri barındırır. Doğum, evlilik, boşanma ve ölüm gibi onaylı kayıtlar da bu deftere işlenir. Sistem, 1958'den beri bir iç pasaport gibi işler. Göç hareketlerinin denetlenmesinde ve tek çocuk politikasının uygulanmasında bu düzenin kilit bir rol üstlendiği belirtilmektedir. Sistemin kalbinde ikili bir ayrım yatar. Nüfus ''tarımsal'' ve ''tarım dışı'' olmak üzere iki kategoriye bölünmüş, kentlerde ve kasabalarda yaşayıp çalışmak isteyenlerin kentsel Hukou belgesine sahip olması zorunlu kılınmıştır. Buna bağlı olarak kentsel kayıttan yoksun olanların ağır bir dışlanmayla yüz yüze kaldığı görülmektedir. Barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yardımın yanı sıra kıtlık dönemlerindeki gıda karnesine erişim de büyük ölçüde kentsel Hukou'ya bağlanmış, bu belgeden mahrum kalan kesim temel hizmetlerin dışında bırakılmıştır (Dillon, 2009, s. 33-34, 63).

Hukou'ya yönelik en sert tepkilerin BPKD yıllarında patlak verdiği aktarılmaktadır. Kırsala sürülen eğitimli gençler ve işçiler, kentsel haklarını yitirmenin öfkesiyle sistemin kendilerini toplumun en alt kademesine ittiğini savunmuştur. Ayaklanan gruplar, ''Hukou için isyan etmek haklıdır'' sloganını dilden dile dolaştırmıştır. Bu grupların amaçları, yitirdikleri kentsel statüyü yeniden elde etmekti (Wu Y. , 2014, s. 166).

Sistemin katılığı zaman içinde gevşemeye başlamıştır. 1998'de Devlet Konseyi, Hukou sisteminin kentleşmeyi ve işgücü hareketliliğini frenlediğini görerek dışarıdan gelenlerin evlilik yoluyla kentsel kayıt edinmesine ve çocukların bu statüyü miras almasına kapı aralayan düzenlemeler yapmıştır. 2000 yılında merkezî kentsel ve kırsal kotalar aşamalı olarak kaldırılmıştır. Bir yıl sonra, kentsel Hukou verme yetkisi bütünüyle yerel yönetimlere bırakılmıştır. Güncel uygulamalarda sistem büsbütün ortadan kalkmış değildir. Göçmenlerin orta büyüklükteki kentlerde ikamet değiştirmesi kolaylaştırılırken, aşırı kalabalık metropollerde kayıt dışı göçmenlerin sınır dışı edilmesini öngören yeni kuralların getirildiği görülmektedir (Dillon, 2009, s. 64-65).

4.5.XXI. Yüzyılda Siyasi ve Yönetsel Durum

Anayasa'da, Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasal sistemi ''*çalışan sınıfın önderlik ettiği, işçi ve köylülerin ittifakına dayanan halkın demokratik diktatörlüğü altında sosyalist bir devlet*'' olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemin temel felsefesi ''*Çin Komünist Partisi'nin önderliğinde çok partili işbirliği ve siyasi danışma*'' modelidir. ÇKP, siyasal sistemin omurgası ve tartışmasız lideridir. 1949'dan bu yana iktidar tekeline sahip olan parti, devletin tüm kurumlarına yön verir. ÇKP yöneticileri bu yapıyı Batı yazınında tanımlandığı gibi ''tek parti rejimi'' kavramı yerine, diğer partilerin iktidar yarışına giremediği ama iktidarın ortağı olduğu ''tek iktidar partisi'' (*one ruling party*) sistemi olarak adlandırmaktadır. Bunun nedeni, ÇHC'de ÇKP dışında 8 partinin daha faaliyette olmasıdır. Fakat bu partiler, ÇKP'nin rakibi olamazlar. İşlevleri, danışma organlarında bulunmak ve bazen bakanlıklarda temsil edilmekle sınırlıdır. Devlet yönetiminin en yetkili ve nihai karar organı, ÇKP Merkez Komitesi'ne bağlı olan ve hükümetin de üzerinde yer alan Politbüro Daimi Komitesi'dir (Sezen, 2021, s. 2-3).

Bu kurumsal çerçevenin XXI. yüzyıldaki somut işleyişini kavrayabilmek için anayasal tanımın ötesine geçerek merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkisi, ekonominin gidişatı ve uluslararası jeopolitik güç dengeleri birlikte ele alınarak değerlendirilmelidir.

4.5.1. Merkezi Yönetim

Hindistan'dan sonra Dünya'nın en büyük nüfusuna (1,4 milyar) sahip olan ve yükselen bir ekonomi konumundaki Çin, hakkında yapılan çalışmaların giderek arttığı bir ülke hâline gelmiştir. Kentsel nüfus ülkenin %67'sini (943 milyon), kırsal nüfus %33'ünü (465 milyon) oluşturmaktadır (Aytekin, 2025). Sezen'e göre (2016, s. 333), ÇHC'de çoğunluğunu Han'ların oluşturduğu 55 etnik unsur yaşar. Çin günümüzde; Merkez, Eyalet, İl, Bölge, İlçe ve Köy olarak toplam altı katmandan oluşan bir idari yapı ile yönetilmektedir. 22 eyalet, 5 özerk bölge, 5 doğrudan yönetilen şehir ve 2 özel idari bölge (Eski İngiliz sömürgesi Hong Kong ve Eski Portekiz Sömürgesi Makao) bulunur. Tayvan da ÇHC yönetimi tarafından kendi ülkesinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Nüfus dinamikleri, artan kentleşme ve bölgesel farklılıklar ise kamu yönetiminin planlamasında önemli bir rol oynamaktadır.

ÇHC, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) bazında dünyanın ikinci büyük ekonomisidir. Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) bazında 2016'dan bu yana dünya birincisidir. Dünyanın en büyük ihracatçısıdır. 3,2 trilyon dolar rezerve sahiptir (Bloomberg HT, 2025).

Selçuk'un (2021, s. 376)'un verdiği bilgilere göre; 1982 yılında onaylanan mevcut Anayasa'da, devletin merkezi organları arasında ÇHC Devlet Başkanlığı, Devlet Konseyi, Merkezi Askeri Komisyon, Ulusal Halk Kongresi (UHK), Çin Halkının Siyasi Danışma Konferansı (ÇHSDK), Yüksek Mahkeme ve Başsavcılık yer almaktadır. İdari mevzuata ilişkin yasama işlemlerini gerçekleştirmeye yetkili olan Devlet Konseyi, ekonomiyi ve diplomatik ilişkileri yönetmekte, toplumsal konuları da ele almaktadır. Devlet Başkanı tarafından atanan ve gerek görüldüğünde görevinden alınabilen Başbakan, bu organın başında yer almaktadır. Ülkenin önde gelen askeri organı olan Merkezi Askeri Komisyon; Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO), Çin Halk Silahlı Polis Gücü ve Milislerden oluşan silahlı kuvvetleri yönetmektedir ve devletin daimî ordusu niteliğindedir. En yüksek devlet kurumu ve yasama organı olarak kabul edilen Ulusal Halk Kongresi (UHK), geniş tabanlı temsile dayanan ve esasen temsili bir işleve sahiptir. Üyeleri genel seçim uygulaması bulunmaksızın ÇKP tarafından seçilen ve eyaletlerden, özerk bölgelerden, doğrudan merkeze bağlı şehirlerden, özel idari bölgelerden ve silahlı kuvvetlerden gelen temsilcilerden oluşmaktadır. ÇKP liderliğinde siyasi danışma ve istişarelerin yürütüldüğü Çin Halkının Siyasi Danışma Konferansı (ÇHSDK) adlı bir mekanizma da bulunmaktadır. Devlet yönetiminin en yetkili organı, ÇKP Merkez Komitesi'ne bağlı olan Politbüro Daimî Komitesidir. Hükümetin üzerinde bir konuma sahip olan ve ülkeyi ilgilendiren önemli konularda nihai karar mercii niteliği taşıyan Daimî Komite, yedi üyeden oluşmakta olup başkanlığını Devlet Başkanı Xi Jinping yürütmektedir. Başbakan da Komite üyeleri arasında yer almakta, tüm üyeler devlet lideri statüsünde kabul edilmektedir. Mart 2013'te göreve başlayan Xi'nin, 2018 yılındaki seçimlerin ardından ömür boyu Başkan olarak kalması kararlaştırılmıştır.

Merkezi Askeri Komisyon, Deng Xiaoping örneğinde görüldüğü gibi resmî unvan hiyerarşisinde en üstte yer alamasa da fiilî iktidarın toplandığı asıl merkezdir. Deng'in parti genel sekreteri olmadan bu komisyonun başına geçerek ülkeyi yönetmesi kamu yönetimi literatürü açısından da ilginç bir örnektir. Deng, hiçbir

zaman Komünist Parti'nin başkanı ya da başbakanı (prömiyer) olmamıştır. Otoritesini yalnızca partinin yardımcı başkanı, yardımcı başbakanı ve Merkezi Ordu Komisyonu'nun başkanı sıfatlarını taşıyarak sürdürmüş ve önemli güç merkezlerini bu yolla etkili bir şekilde kontrol etmiştir (Vogel, 2017, s. 377). Bu durum, Çin kamu yönetiminde liderlerin resmî ve en üst hiyerarşik unvanlar (devlet başkanı/başbakan) yerine en stratejik kurul olan Merkezi Askeri Komisyon'un başkanı sıfatıyla fiili (*de facto*) iktidarı nasıl koruduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

ÇHC'de seçimler, halk kongreleri aracılığıyla yürütülmektedir. Buna göre köylerden ve mahallelerden başlayan delege seçimleri ilçe kongrelerine, il kongrelerine, eyalet kongrelerine ve UHK'ye kadar silsile hâlinde devam etmektedir. UHK, 3.000'e kadar delegeye sahip olabilmektedir. Yerel delegelikte adaylık şartı bulunmamaktadır (Oktay, 2020, s. 424-427).

Çin'in siyasal sistemine dair en kritik içgörü, son kırk yılda yaşanan büyük dönüşümün doğasında yatmaktadır. Çin, ekonomide görece liberalleşmeyi kucaklayarak ''sosyalist piyasa ekonomisine'' geçmiş, ancak SSCB veya Doğu Avrupa ülkelerinin aksine siyasal liberalleşmeyi titizlikle dışlayarak ÇKP'nin iktidar tekelini ve otoriter siyasal rejimi kesintiye uğratmadan korumuştur. Bu yapı, ekonomik pragmatizmin ve katı siyasi kontrolün harmanlandığı, kendine özgü bir Çin modeli olarak varlığını sürdürmektedir.

4.5.2. Ekonomi: Dünya'yla Yarışan KİT'ler

Siyasi meşruiyetini bu tekil-parti yapısından alan ÇKP'nin, ekonomik alanda izlediği yol da benzer biçimde diğer modellerden ayrışmıştır. Bu ayrışmayı görebilmek için öncelikle Batı kapitalizminin XX. yüzyılın son çeyreğinde geçirdiği dönüşüme kısaca değinmek gerekmektedir.

Batı kapitalizminde finans ve reel ekonomi arasındaki ilişkinin reel ekonomi aleyhine bozulması, özellikle 1970'lerdeki petrol krizi ve ardından *Bretton Woods* para anlaşmasının çökmesiyle ivme kazanmıştır. Bu tarihsel kırılma, büyük bir yatırım sermayesinin küresel ölçekte serbest kalarak sınır ötesi fırsatlar aramasına zemin hazırlamıştır. Richard Sennett'in de işaret ettiği üzere bu süreç, Batı'da yönetici iktidarından ziyade gücü elinde toplayan hissedar iktidarına doğru bir geçişi, yani hisse

senetlerinin kısa vadeli getirilerini önceleyen ‘‘sabırsız sermaye’’nin yükselişini beraberinde getirmiştir. Kurumlar, finans piyasalarının ve yatırım bankacılarının uyguladığı anlık kâr baskısı altında kalmış; yatırımlar, uzun vadeli ve kestirilebilir getiriler sağlayan reel üretim ya da altyapı projeleri yerine hızlı alınıp satılan spekülatif alanlara kaymıştır. Şirketlerin başarısı artık ürettikleri mal veya hizmetin kalitesinden ziyade, hisse bedellerinin günlük borsa hareketleriyle ölçülür hale gelmiş; finansal araçların karmaşıklığı yatırımcılara dev şirketleri bir anda var edip aynı hızla parçalayabilme gücü vermiştir (Sennett, 2011, s. 12-14, 31-33).

Batı’da finansın reel ekonomiyi kendi spekülatif çıkarları uğruna tahrip etmesine karşılık Çin’in küresel sisteme entegrasyonu ve uyguladığı politikalar farklı bir dinamik sunmaktadır. Çin’in dünya piyasasına dâhil olmasıyla, Asya’da endüstriyel kapitalizmin yayılmasına ve küresel işçi sınıfının büyümesine yol açtığı düşünülmektedir. Ancak Çin devletinin Batı’daki finansallaşma krizinin aksine, ekonominin belirli kollarını devlet kapitalizmi formlarında yönlendirmeyi ve planlamayı sürdürerek finans sektörünü reel ekonominin hizmetinde tuttuğu anlaşılmaktadır.

Finansallaşmanın ve tekelci kapitalizmin yarattığı bu basınç, kapitalist devletin güncel krizini ve kurumsal dönüşümünü de derinden etkilemiştir. Kapitalist devlet geçmişte ‘‘görece özerkliğini’’ kullanarak ‘‘Refah Devleti’’ gibi kurumları inşa etmiş ve sınıflar arası geçici bir uzlaşma dengesi yaratmıştır (Poulantzas, 2014, s. 54). Ancak sabırsız sermayenin dayattığı kısa vadeli mantığın, bu kurumların uzun vadeli istikrarını ve sosyal politika kapasitesini giderek çöküşe sürüklediği görülmektedir.

Batı’da yaşanan bu yapısal gerilime karşılık Çin, aynı dönemde farklı bir ekonomik rotaya girmiştir. Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üye olmasının ardından ülkenin ihracatında hızlı bir artış yaşanmış, 2008 küresel krizine kadar ihracat yıllık ortalama %25 oranında büyümüştür. Aynı dönemde ithalat bu hızda artmadığı için Çin’in bugünkü büyük dış ticaret fazlaları oluşmaya başlamıştır. DTÖ üyeliği, doğrudan yabancı yatırımlarda da önemli bir artışa yol açmıştır. Bu gelişme, yalnızca iç piyasayı yabancı sermayeye açmakla ve yatırım koşullarını iyileştirmekle kalmamıştır. Aynı zamanda Çin’de üretilen mallara kota ve ek vergi uygulanması ihtimalinin büyük ölçüde ortadan kalkması, yabancı yatırımcıların Çin’i dış pazarlara yönelik bir üretim üssü olarak görmesini sağlamıştır. Başta ABD olmak üzere Batılı

ülkeler, bu süreçle birlikte Çin'in ithalatının artmasını ve Çin'in 1990'lı yıllardan itibaren büyüyen dış ticaret fazlasının azalmasını beklemişlerdir. Ancak bu beklentinin aksine, DTÖ üyeliği Çin'e ihracat yapmaktan ziyade, Çin'de üretim yapmayı teşvik etmiş ve anlaşmanın en büyük kazananı Çin olmuştur. 2013 yılı itibarıyla Çin'in altyapı ve üretim alanlarına yönelik toplam yatırımı 4,5 trilyon ABD doları düzeyindeyken, aynı dönemde ABD'de gerçekleştirilen toplam yatırım 3,5 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak, Çin'deki fiyat düzeylerinin görece düşük olması nedeniyle, eşdeğer bir finansal kaynakla daha fazla fiziksel yatırım yapılabilmektedir. Bu durum satın alma gücü paritesi temelinde değerlendirildiğinde, Çin'in gerçekleştirdiği yatırım hacminin reel olarak ABD'nin yaklaşık iki buçuk katına ulaştığı görülmektedir. Bu ölçekteki yatırım kapasitesinin temel dayanağı ise, Çin'in son derece yüksek seyreden ulusal tasarruf oranıdır (Oktay, 2020, s. 99-103).

Bu dışa açılma süreciyle eşzamanlı olarak iç ekonomik yapıda da köklü bir dönüşüm yaşanmış, KİT'lerin yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Özelleştirme çoğu ülkede mülkiyetin bütünüyle özel sektöre devri biçiminde işlerken, Çin'de farklı bir mantığa oturmuştur. *''Büyükleri yakalamak, küçükleri bırakmak''* sloganıyla küçük KİT'lerin özelleştirilmesi ve büyük KİT'lerin geliştirilerek dünya piyasalarıyla rekabete sokulması stratejisi izlenmiştir. Çin örneği, özelleştirmenin tek bir kalıpla yürümediğini, yerel koşullara ve siyasi tercihlere göre yeniden biçimlendiğini düşündürmektedir. Enerji, finans ve telekomünikasyon gibi kilit alanlarda denetim merkezde tutulmuştur. Piyasa üzerindeki yönlendirici gücünü koruyan Çin'in, yüksek tasarruf ve yatırım oranlarıyla sanayileşme sürecini hızlandırdığı ve küresel ekonomiye kendi lehine sonuçlar üreten bir biçimde eklemlendiği savunulmaktadır (Albayrak ve Anbarlı Bozatay, 2026, s. 9-10).

Tablo 11'de yer alan veriler, merkezi yönetime bağlı işletme sayısının 1997'den 2013'e uzanan dönemde belirgin biçimde azaldığını göstermektedir. 6.599 olan işletme sayısının 2003 yılına gelindiğinde 189'a düşmesi, küçük ölçekli KİT'lerin tasfiyesinin kısa sürede gerçekleştiğine işaret etmektedir. 2010 sonrası ise geriye kalan işletmelerin stratejik öneme sahip büyük ölçekli kuruluşlar olduğu değerlendirilmektedir. Bu eğilimin, daha önce vurgulanmış olan *''Büyükleri yakalamak, küçükleri bırakmak''* stratejisinin sayısal karşılığı olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 11. Merkezi Yönetimin Mülkiyetindeki İşletmeler (1997–2013)

Yıl	İşletme Sayısı
1997	6.599
2000	2.208
2003	189
2010	120
2013	117

Kaynak: Tsai, 2010, s. 27.

1978'de Deng önderliğinde reform ve dışa açılma dönemi başlarken Çin'de devlet girişimlerinin payı, ülke ekonomisinin %70'ine tekabül ediyordu. 2005'e kadar bu oran %30'lara düşse de bu yıldan sonra kamu ve özel mülkiyet arasındaki oran dengede kalmıştır. 1970'li yılların sonunda kapitalist ülkelerde kamu mülkiyeti oranı %15 ile %30 arasında değişiyordu. Bu oran 2010'ların sonunda neredeyse %0'lara gerilemiştir (Piketty, 2023, s. 539-540). Kamu mülkiyeti oranının diğer ülkelere göre yüksek olması, dünyanın en büyük ikinci nüfusuna sahip Çin'in, kendi halkını özel sermayenin insafına bırakmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Xi dönemi öncesi 1990'lı yıllarda özellikle KİT'lerde etkinlik ve verimliliğin artırılması amacıyla kamu işletmeleri özerkleştirilmiştir. Kamu personel sayısı ile bakanlık sayısı yeniden azaltılmıştır. 2001 yılındaki DTÖ üyeliğinin ardından endüstri, ulaşım, sosyal güvenlik, iskân ve çevre alanlarında beş üstün bakanlık kurulmuştur. 2003 yılında ise KİT'lerin yönetimi için SASAC (Devlet Varlıkları Yönetim ve Denetim Komisyonu) oluşturulmuş ve bu komisyon demir çelik, petrol, petro-kimya, elektrik, kömür, nükleer enerji, ulaşım gibi stratejik sektörleri denetimi altına almıştır (Sezen, 2016, s. 329).

Çin'in kendi özgün yapısıyla küresel ekonomideki yükselişinin en somut göstergesi, büyük ölçekli işletmelerin içindeki KİT sayısının dünya sıralamasındaki konumudur. 2021 yılında *Fortune Global 500* listesinde Hong Kong merkezli şirketler dâhil olmak üzere 135 Çin şirketi yer almış, bu sayı Amerika Birleşik Devletleri'nin 122 şirketiyle kıyaslandığında Çin'i listede birinci sıraya taşımıştır (Fortune, 2021). Bu 135 şirketin 95'ini devlet işletmeleri (KİT) oluşturmakta olup; yüksek hızlı tren, nükleer enerji ve ultra yüksek gerilim gibi alanlarda bağımsız fikri mülkiyet haklarına

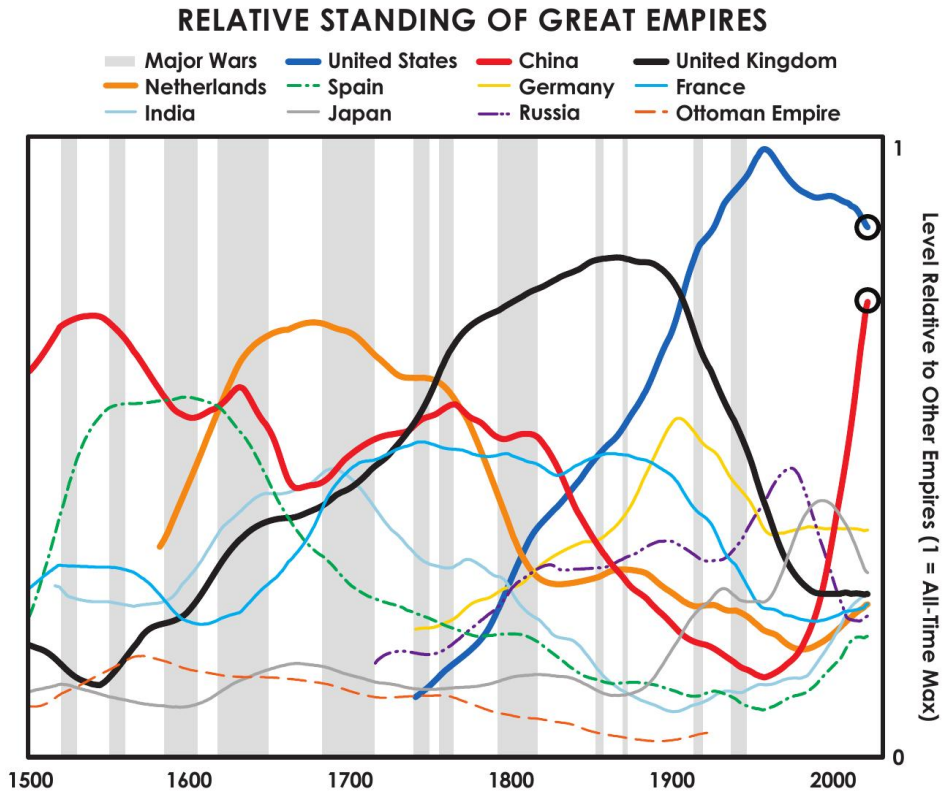
sahip millî markalar yaratılmıştır (Hu, 2023, s. 105). Bu veriler, merkezi yönetimin desteklediği KİT'lerin yalnızca iç piyasada değil, küresel ölçekte de rekabet gücüne sahip aktörler hâline geldiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Çin, XXI. yüzyılın ikinci çeyreğinde ABD'nin başı çektiği tek kutuplu düzene alternatif arayışı içindedir. Bu arayış, Çin'in BM, DTÖ gibi uluslararası kuruluşlara üye olduktan sonra kaydettiği hızlı ekonomik gelişmeyle beraber mümkün olabilmiştir. Bu kapsamda kurucu üyesi olan ülkelerin baş harflerinden oluşan BRICS seçeneği öne çıkmaktadır. Bu kuruluş; Yeni Kalkınma Bankası üzerinden, ABD bağımlılığından kurtulmaya çalışan Afrika ve Güney Amerika ülkelerine kredi olanakları sağlamaya başlamıştır (Al ve Kaya, 2022, s. 1380-1381). BRICS'in, tıpkı G7 gibi formel bir yapıya sahip olmayıp informel yapıda olduğu görülmektedir.

4.5.3. Jeopolitik Güç Mücadelesi

XXI. yüzyılda rekabetin ağırlık merkezi, geleneksel sınır savaşlarından ve fosil yakıt kavgasından koparak nadir metallerin, dijital altyapıların, yüksek teknolojinin denetimi üzerine kaydığı iddia edilmektedir. Çin; ucuz işgücü ve çevresel damping ile stratejik planlama avantajlarını sistemli hale getirerek Batı'nın teknolojik ve ekonomik hegemonyasını kırma yolunda ciddi mesafe kat ettiği değerlendirilmektedir.

BRICS ve benzeri girişimlerin işaret ettiği bu alternatif arayışı konjonktürel bir tepkiden ziyade, çok daha uzun bir tarihsel döngünün parçası olarak da okunabilir. ''Büyük Döngü'' kavramını kullanan Dalio (2021, s. 78, 79), Şekil 1'de 1500-2020 arasındaki 500 yılı aşkın süreci nicel verilerle açıklamaktadır. Hollanda, İngiltere ve ABD'nin ardışık tepe noktaları izlenirken, Çin'in eğrisi son dönemde belirgin biçimde yükselmektedir. Grafikte Çin'in göreli konumu ABD'ye yaklaşmaktadır. Bu durum, küresel güç dengelerinde yeniden yapılanma süreci olarak yorumlanabilir. Keza günümüzde Çin ve ABD arasında yaşanan ticaret savaşları ve güvenlik politikalarında yaşanan gerilimler bu iddiaları güçlendirmektedir. Bu gerilimlerin somutlaştığı başlıca alanlardan biri ise teknoloji ve hammadde tedarik zincirlerindeki rekabettir. Çinli teknoloji devlerinin küresel pazarda büyümesi, bu rekabetin yalnızca hammadde eksenli değil, dijital ve endüstriyel altyapı alanlarında da sürdüğünü göstermektedir.



Şekil 1. Büyük Devletlerin Göreli Konumu (1500-2020)

Kaynak: Dalio, 2021, s. 78.

Rekabet alanlarından ilki ve belki de en kritiği hammadde zeminidir. Enerji geçişi tamamen nadir metallere yaslanmaktadır. Güneş panellerinden rüzgar türbinlerine, elektrikli araçlardan enerji depolama sistemlerine uzanan bu dönüşümün tamamının Çin'in fiilî kontrolündeki hammaddelere bağımlı olduğu görülmektedir. Çin, 1990'lardan itibaren bilinçli bir ekonomik ve çevresel damping politikası izleyerek Batılı nadir metal şirketlerini -ABD'deki Mountain Pass, Fransa'daki Rhône-Poulenc başta olmak üzere- iflasa sürüklemiş ya da arıtma tesislerini kendi topraklarına taşımaya mecbur bırakmıştır (Pitron, 2024, s. 52). Deng Xiaoping'in ülkesinin bu alandaki avantajına vurgu yaparak 1992'de ''*Ortadoğu'nun petrolü, Çin'in de nadir toprak elementleri var*'' dediği aktarılmaktadır (Pitron, 2024, s. 78). Rakamlar çarpıcıdır: dünya antimon üretiminin %54'ü, indiyumun %58'i, florun %66'sı, doğal grafitin %73'ü, tungstenin %86'sı ve nadir toprak elementlerinin %85'ten fazlasının Çin kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir (Pitron, 2024, s. 75-80).

Üstelik 2030'a gelindiğinde Çin'in elektrikli araç bataryası üretiminde dünyanın geri kalanının iki katına ulaşabileceği öngörülmektedir (Pitron, 2024, s. 125).

Dijital cephede tablo benzer biçimde şekillenmektedir. Çin, Batı'nın siber hegemonyasına karşı devlet dairelerindeki Dell, HP, Microsoft ürünlerini yerli alternatifleriyle değiştirmeye başlamış; bu süreç bir tür elektronik tasfiye niteliği kazanmıştır. ''Dijital İpek Yolu'' çerçevesinde BATX şirketlerinin (Çin'in en büyük dört teknoloji devinin baş harflerinden oluşan bir kısaltma: Baidu, Alibaba, Tencent, Xiaomi) hizmetleri ve otoriter siber-gözetim sistemleri Malezya, Zimbabve, Uganda gibi ülkelere ihraç edilmekte olup bu sürecin uzun vadeli jeopolitik sonuçlar doğurabileceği değerlendirilebilir. Huawei'nin İngiliz Global Marine şirketiyle kurduğu ortaklık üzerinden teknoloji transferi sağlayarak Batı'nın denizaltı kablo tekelini kırdığı ve kendi küresel ağını inşa etme yoluna girdiği öne sürülmektedir. Dijital İpek Yolu kapsamında 76 ülkeye yaklaşık 79 milyar dolarlık yatırım yapılmasının planlandığı belirtilmektedir. BATX şirketlerinin toplam ticari değerinin 1,885 trilyon dolara ulaştığı tahmin edilmektedir (Pitron, 2023, s. 47, 208).

Çin'in hammadde tekelini salt bir ekonomik araç olmaktan öte Batı'nın askeri ve teknolojik üstünlüğünü aşındırmak ve jeopolitik baskı unsuru olarak kullanılmak üzere devreye sokulduğu ortaya atılmaktadır. 5G, 6G ve elektrik bataryaları dâhil 44 ileri teknoloji sektörünün 37'sinde Çin'in küresel liderliği elinde bulundurduğu ifade edilmektedir. 2022'de dünya genelinde gerçekleştirilen 1,5 milyar patent başvurusunun yarısının -750.000 adet- tek başına Çin'den geldiği aktarılmaktadır. Savunma bütçesinin aynı yıl 292 milyar dolara ulaşarak küresel sıralamada ikinci konuma yerleştiği görülmektedir. Bu verilerin bütünü, XXI. yüzyılın güç dengesinin yeniden şekillendiğine işaret etmektedir (Pitron, 2024, s. 124-142).

Son olarak, (Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Enformasyon Ofisi, 2026) tarafından yayımlanan ''*Beyaz Kitap*'', ülkenin gelecekteki jeopolitik pozisyonunu resmî düzeyde nasıl kurguladığını göstermektedir. Küresel Yönetişim İnisiyatifi'nin egemen eşitlik, uluslararası hukukun üstünlüğü, çok taraflılık, halk merkezli yaklaşım ve somut eylem olmak üzere beş kavram üzerine inşa edildiği aktarılmaktadır. Bu söylemsel çerçeve dikkat çekicidir. BM bütçesine yapılan katkının 2000 yılında %1'in altındayken 2025'te %20'nin üzerine çıktığı belirtilmektedir. Söz konusu veriler, BPKD sonrasında derinleştiği ileri sürülebilecek esnek yönetsel kapasitenin dış

politika alanına taşındığına işaret etmektedir. Yine de bu ilişki doğrudan nedensel bir bağ olarak değil, geriye dönük bir okuma çerçevesinde ele alınmalıdır. Belgede kamu yönetimi yazını açısından dikkat çeken husus, Çin'in uluslararası alanda gösterdiği kurum inşa kapasitesidir. Bu kapasite çok boyutludur. Yeni Kalkınma Bankası'nın 2015 yılında kurulduğu ve Mart 2026 itibarıyla 139 kalkınma projesine 42,9 milyar dolar kredi onayladığı aktarılmaktadır. Benzer bir örüntü ŞİÖ'de görülmektedir. Örgütün 27 ülkeyi kapsayan bir yapıya ulaştığı, dört güvenlik merkezi ile bir kalkınma bankası kurulmasının kararlaştırıldığı belirtilmektedir. Uyuşmazlık çözümü alanında ise Uluslararası Arabuluculuk Örgütü'nün 2025 yılında faaliyete geçirildiği ifade edilmektedir. Bu kurumsal girişimler tek merkezden yürütülen katı bir yapıdan çok, alan bazlı ve görece özerk birimlerle işleyen bir örgütlenme mantığına denk gelmektedir.

4.5.4. Kültür Devrimi'nden Küresel Güce: Mao ve Xi Dönemleri

Günümüzde gözlemlenen bu esnek örgütlenme biçiminin tarihsel kökenlerini anlayabilmek için, çalışmanın başında ortaya konan döneme, yani BPKD'nin yaşandığı Mao dönemine yeniden dönmek ve bunu Xi döneminin güncel pratikleriyle karşılaştırmak gerekmektedir.

Yönetim çevresi bakımından iki dönem büyük ölçüde farklı dinamiklerden oluşmaktadır. İktidarın devralındığı 1949 yılında halkın %80'inin okuryazar olmadığı, ortalama ömrün ancak 40 yılı bulduğu ve küresel ekonomideki payı yalnızca %3,8 olan yaklaşık 500 milyon kişinin yaşadığı yoksul bir ülke söz konusuyken, günümüzde yükseköğrenim mezunlarının bir yılda milyonlarla ifade edildiği, yaşam süresinin 80 yıla yaklaştığı ve küresel ekonominin %15'inden fazlasını temsil eden 1,4 milyarlık dijitalleşmiş bir toplum yönetilmektedir. Süreklilik de göz ardı edilemez. Her iki liderin de partiyi güçlendirmeye ve kolektif sosyalist değerleri yerleştirmeye öncelik verdiği, meşruiyeti pekiştirmek amacıyla iç ve dış tehdit söylemine başvurduğu, kişi kültünü teşvik ettiği ve muhalefete sert bir tutum sergilediği iddia edilmektedir. Xi Jinping'in, kendi ideolojisini henüz görevdeyken anayasaya yazdıran Mao sonrası dönemin ilk lideri olması, bu paralelliğin kurumsal düzeyde de sürdüğüne işaret edebilir. Rejim çöküşlerinin köylü isyanlarından çok rejim içi elit gruplardan kaynaklandığı yönündeki tarihsel okumanın, liderin en büyük tehdidi kendi parti

yöneticilerinde görmesine zemin hazırladığı düşünülmektedir (Stenslie ve Galtung, 2023, s. 43, 143-145, 151).

Bu tarihsel tehdit algısı, Xi'nin 2013'te göreve gelmesiyle birlikte hem parti içi denetim mekanizmalarında hem de kamu yönetimi pratiklerinde somut adımlara dönüşmüştür. 2013'te ÇKP'nin beşinci kuşak liderleri yönetimi devralmıştır. Xi Jinping Devlet Başkanlığına getirilmiştir. *''Küçük yönetim, büyük toplum''* sloganı, Xi döneminde yapılan kamu yönetimi reformlarını etkili biçimde özetlemektedir. Ancak yönetim aygıtının küçültülmesi hedefine karşılık, parti içi iktidar yapısında tam tersi yönde bir merkezileşme eğiliminin de gözlemlendiği belirtilmektedir. Tek çocuk politikasının esnetilmesi, çiftçilerin toprak üzerindeki haklarının genişletilmesi, göçmen işçilerin kent hizmetlerinden yararlanması, yargı bağımsızlığı ve adalet hizmetlerinde saydamlığın sağlanması, çalışma kamplarının kaldırılması, ölüm cezası gerektiren suçların azaltılması gibi politikalar uygulamaya konulmuştur. Bürokratik işlemlerin sadeleştirilmesi, işlevleri çakışan örgütlerin birleştirilmesi, temsil-ağırlama harcamalarının kısılması, yolsuzlukla ve israfla mücadele, ÇKP Merkez Komitesi'nin kamu yönetimi alanındaki hedefleri olmuştur (Mülazımoğlu ve Günal, s. 10-11). Mao dönemi sonrasında ÇKP'nin esnetilen ideolojik vizyonu doğrultusunda Xi Jinping; Marksizm-Leninizm ile harmanlanan *Çin'e Özgü Sosyalizmi* devletin çağdaş ruhu, *Konfüçyüsçülüğü* ise Çin halkını besleyen kültürel toprak ve manevi dünyalarının tarihsel kökü olarak betimleyerek resmi bir söylem hâline getirmiştir (Xi, 2017, s. 207-209).

Kişisel ve ideolojik meşruiyet inşası, geleneksel otoriter sistemlere özgü yapısal bir zafiyeti de beraberinde getirmektedir. Yürütmeyi sınırlayan bağımsız yargı, özgür medya veya seçilmiş yasama gibi mekanizmaların bulunmadığı geleneksel otoriter sistemde ''kötü yönetici'' olgusunun her zaman onarılması güç hasarlara yol açabileceği belirtilmektedir. Kolektif liderlik burada devreye girmektedir. Farklı görüşlerin dile getirilmesine imkân tanıyan bu yapının, uygulanabilir olmayan ya da tehlikeli fikirlerin elenmesini sağlayan bir risk yönetimi mekanizması işlevi gördüğü aktarılmaktadır. Kilit görevler üzerinden güç dengesi, Politbüro üyelerinin dokunulmazlığı, zorunlu emeklilik ve görev süresi sınırları gibi normların sistemi istikrara kavuşturduğu, düzenli liderlik dolaşımının ise yeni yönetimlere önceki dönemin rotasını düzeltme ve halkın taleplerine yanıt verme olanağı tanıyan hayati bir

idari ayarlama mekanizması sunduğu ifade edilmektedir. Bu normların ilk on yılda tasfiye edilmesi ve bir halefin yetiştirilmemesi, kolektif yapının yerini tek adam yönetimine bırakmasıyla birleşince, liderin çevresinin yalnızca duymak istediklerini aktaran kişilerle dolması ve hatalı karar alma riskinin artması gibi sonuçlar doğurabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim Çin devlet geleneğinde eleştiri ve ikaz kültürünün önemli bir yere sahip olduğu unutulmamalıdır. Xi döneminde bürokratik elitizmin gittikçe arttığı şu örnekten anlaşılabilir: ÇKP disiplin kurallarının 46. paragrafında ‘‘partinin merkezi hakkında düşüncesizce konuşmak’’ olarak adlandırılan bir ‘‘suç’’ var ve cezası partiden ihraç edilmek (Stenslie ve Galtung, 2023, s. 145, 148-150).

Mao ve Xi dönemleri arasındaki bu farklılıklar, tek tek olaylar veya liderlik tercihleri üzerinden değil, ancak 1949’dan günümüze uzanan yüzyıllık dönüşüm sürecinin bütünlüğü içinde anlamlandırılabilmektedir (Tablo 2). Karizmatik seferberlikten kurumsal yönetime, U-Form mirasından M-Form derinleşmesine ve yeniden merkezîleşme eğilimine uzanan bu hat, kısa vadeli kesintilerin uzun vadeli yapısal dönüşüm içindeki yerine işaret etmektedir. İzleyen bölümdeki karşılaştırmalı analiz ile sonuç bölümündeki değerlendirme, bu yüzyıllık ölçek üzerinden yürütülmektedir.

4.6.Kültür Devrimi’nin Dünya Örnekleriyle Karşılaştırılması

Karşılaştırma dört ölçütle sınırlandırılmıştır. Seçilmiş vakalar; devrim öncesi bürokratik miras, bürokratikleşmenin teşhis biçimi, mücadelede başvurulan araçlar ve ortaya çıkan örgütsel sonuçlar bakımından ele alınmaktadır.

Kapitalizmin ilk döneminde Avrupa’da yapılan devrimlerle, Çin’de ve diğer az gelişmiş ülkelerde yapılan devrimler nitelik bakımından aynı sınıflandırmada yer alamazlar. Henüz kapitalizmin emperyalist aşamaya geçmediği dönemlerde yapılan burjuva devrimleri ulusal devletler çağını açmıştır. Emperyalizm aşamasıyla birlikte sömürüldüğü için kendi ulusal devletini kuramayan ülkeler, ulusal kurtuluş mücadeleleriyle başarı kazanarak yeni tipte devrimlere imza atmışlardır. Çin Devrimi bu yeni tipteki devrimlerle uyumlu görünmektedir (Skocpol, 2023, s. 88).

Çin İmparatorluğu'nun son dönemleri ile Batı Avrupa'da modern çağın başlangıcındaki tarımsal mutlakiyetçi devletlerin arasında sosyal, ekonomik ve siyasal olarak benzerlikler olması olağan görülmektedir. Avrupa'da daha çok köle emeği üzerinden, Çin'de ise köylülüğün denetim altına alınması yoluyla artı değere el konması derin farklılıklar olarak görülmemelidir. Bu devletleri, modern devletlerin öncülü olan ön-bürokratik monarşiler olarak tanımlamak mümkündür. *Bourbon* (Fransa), *Romanov* (Rusya), *Hohenzollern* (Prusya), *Tokugawa* (Japonya) sülaleleriyle *Mançu* (Çin) sülalelerinin ortak yanı; bir yandan sanayileşerek ön alan devletlerin tehditleriyle uğraşmaları, diğer yandan da kendi ülkelerinde tarımsal ekonominin sınıflar arasında yarattığı çelişkilerle başa çıkmaya çalışmaları olmuştur. Aradaki fark ise Fransa, Rusya ve Çin'de büyük toplumsal altüst oluşlar yaşanırken; Japonya ve Prusya'da monarşik otoritelerin uyguladığı reformlarla çağa uygun yönetimler kurulabilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken birinci mesele, devrimlerin tabandan gelen kitle hareketleriyle gerçekleştiğini, reformların ise yönetici elitler eliyle yapıldığını kavramaktır. İkinci mesele ise bürokratik mekanizmaların, sınıflar arasındaki güç dengesinde belirleyici oluşudur. Toplumsal devrimler yoluyla çağa ayak uyduran devletlerde (Fransa, Çin, Rusya), toprak sahiplerinin hanedanlarla işbirliği hâlinde siyasal ve idari alanda merkezi olarak güçlü örgütlenmeleri olduğu aşikardır. Öte yandan yeni çağa devrimsiz geçiş yapan ülkelerde (Prusya, Japonya) toprak sahibi sınıfların örgütsel olarak görece güçsüz kalması, bu ülkelerin yönetici elitlerinin niçin reformlar yapmak zorunda kaldığını gösterir niteliktedir. Bu bağlamda dış baskıların ve rekabette yaşanan güçlüklerin siyasi ve idari restorasyonların önünü açtığı rahatlıkla ileri sürülebilmektedir. Devletlerdeki siyasal-askeri kurum yapıları ile sosyo-ekonomik gelişimin toplumsal alanda sınıf mücadelesi olarak cereyan etmesi arasındaki karşılıklı ilişkiyi çözümlemek, sağlıklı bir kıyaslama yapmamızı sağlayacaktır (Skocpol, 2023, s. 99, 204). Nitekim aşağıdan yukarıya bir toplumsal devrimin yaşanmadığı ve elit tabakanın öncülüğünde yukarıdan aşağıya reformlarla modern çağı yakalayabilen Almanya ve Japonya gibi ülkelerde faşizmin ortaya çıkışının bu yapısal örüntüyle ilişki olabileceği düşünülmektedir.

Bu girizgâhla birlikte ilerleyen bölümde; yeni kurulan devletlerde bürokrasinin yükselişi, yozlaşması, bürokratizme karşı mücadeleler, seçilmiş ülkeler bazında kısaca tahlil edilmektedir. Böylece BPKD'nin devrimler tarihindeki özgün yerinin daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

4.6.1. SSCB: Kesintisiz Bürokratikleşme

İki devrim de tarım toplumlarında gerçekleşmiştir. Marx ve Engels'in gelişmiş kapitalist ülkelere ilişkin öngörüsünün aksine her iki devrimci iktidarın da geri kalmış bir toplumsal yapıyı emperyalist baskı altında hızla dönüştürme sorunuyla yüzleştiği görülmektedir. Temel amaç, önce gelişmiş kapitalist Batı ile arayı kapatmak ve sonra geçmekti (Bianco, 2018, s. 24). Rus Devrimi, I. Dünya Savaşı'nın Çarlık rejimini zaaflara düşürdüğü bir ortamda nüfusun küçük bir bölümünü oluşturan şehirli işçi sınıfının öncülüğünde ani bir ayaklanmayla gerçekleşmiştir. Çin Devrimi ise farklı bir yol izlemiştir. On yıllara yayılan köylü gerilla savaşı, anti-emperyalist bir ulusal kurtuluş mücadelesiyle iç içe geçerek, devrimci kadrolara Sovyet deneyiminde bulunmayan bir kitle çalışması birikimi kazandırmıştır. Çin Devrimi'ni Rus Devrimi'nden ayıran şey, uzun zaman diliminde (*longue durée*) olgunlaşmış olmasıdır (Losurdo, 2018, s. 131). Bu farkın sonraki bürokrasi tartışmalarını da biçimlendirdiği ileri sürülebilir.

Rus Devrimi'nin bu ani ve dar tabanlı niteliği, iktidara gelişin hemen ardından devlet aygıtının nasıl hızla ve denetimsizce büyüdüğünü anlamak açısından önemli bir çıkış noktası sunmaktadır. Devrimin ardından devlet görevlerinin genişlemesiyle parti-devlet aygıtında çalışanların sayısının 1920 yılına gelindiğinde en az 5,8 milyona ulaştığı, büyümenin iç savaş koşullarında denetim mekanizmalarını fazlasıyla aştığı aktarılmaktadır. Lenin ömrünün son yıllarında durumdan yakınmıştır: ‘‘Bürokratik bataklığa çekilme’’ biçimindeki bu şikâyetin bireysel kusurlara odaklandığı, sorunun kurumsal denetim eksikliğinden ve kişisel yetkeye dayalı yapıdan kaynaklanan sistemsel niteliğinin ise yeterince fark edilemediği değerlendirilmektedir. Lenin'in yaşamının son yıllarında Stalin, bulunduğu görevler dolayısıyla atamaları tekeline almış bulunuyordu. Parti üzerinden kurulan denetimin devlet kadrolarının merkezden belirlendiği 1920'lerde kurulan *nomenklatura* sisteminin kökleşmesiyle sonuçlandığı düşünülmektedir (Smith, 2010, s. 92-95, 156-158). Troçki, bu dönemde erken bir teşhis koymuştu. Fakat bürokratik yozlaşmaya ilişkin bu eleştiri, parti içi güç dengeleri karşısında etkisiz kalmış görünmektedir (Getty ve Naumov, 1999, s. 38).

Bürokrasi, bu dönemde olağanüstü hızla büyümüştür. İdari personel sayısının 1928-1939 arasında 1.451.564'ten 7.505.010'a, toplam beyaz yakalı çalışan sayısının ise 3.974.836'dan 13.821.452'ye yükseldiği, beyaz yakalıların toplam iş gücüne oranı

ise aynı tarihler arasında %4,8'den %15,5'e çıkmıştır (Yılmaz, 2006, s. 342). Nicel genişlemeye nitel bir dönüşüm eşlik etti. Başlangıçta işçi ve köylü kökenlilerin hızla eğitilmesiyle oluşturulan bu kadroların zamanla apolitikleştiği, liyakatten çok sadakat üzerinden yükselen bir kariyerizme yöneldiği anlaşılmaktadır. Ayrıcalıklar kast benzeri bir düzen doğurmuş, özel mağazalar, lüks konutlar, seçkin sağlık kuruluşları ve çocuklara ayrılan özel okullar, yönetici zümreyi toplumun geri kalanından fiilen ayırmıştır. Bu düzenleme *''Büyük Uzlaşma''* olarak kavramsallaştırılmıştır (Bianco, 2018, s. 71). Siyasi itaat karşılığında maddi refah ve prestij sunan bu örtük sözleşmenin, bürokrasiyi rejimin sadık taşıyıcısı hâline getirdiği değerlendirilmektedir.

Bu zümre *''Yeni Sınıf''* olarak adlandırılmıştır. Kolektif mülkiyeti ulus adına yöneten ve buradan güç ile ayrıcalık devşiren bu kesimin gücünün, kapitalist sınıflardan farklı olarak özel mülkiyetten değil makamın imtiyazından kaynaklandığı iddia edilmektedir. Yani, bürokratik hiyerarşideki konum servetin yerini almıştır (Djilas, 1982, s. 62).

Bürokratik yozlaşma resmî söylemde görünmezdi. Stalin'in 1936'da eski sömürücü sınıfların tasfiye edildiğini ve Sovyetler Birliği'nde uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin büyük ölçüde çözüldüğünü ilan etmesi, bürokrasinin bir sınıf sorunu olarak tartışılmasının önünü kapatmış görünmektedir. Sınıfların ortadan kalktığı bir toplumda imtiyazlı bir zümrenin varlığı, ideolojik düzlemde adlandırılamaz hâle gelmiş, *Yeni Sınıf* böylece eleştirel denetimin dışına çıkmıştır (Djilas, 1982, s. 52-53). Sovyet ve Çin deneyimleri arasındaki temel ayrım bu noktada düğümlenmektedir. Bir tarafta, parti-devlet içinde giderek bürokratikleşen yeni bir sınıfın ortaya çıktığı SSCB gerilemeye başlamıştır. Diğer yanda, parti-devlet içinde henüz yeni filizlenmeye başlayan bürokrasiye karşı amansız ve acımasız olarak nitelenebilecek bir hareketlilik içine giren Çin, bu olayların sonunda hızlı bir yükselişe geçmiş görünmektedir. Belki de sona giden başlangıç bu tespitin arkasında yatmaktadır.

Stalin'in SSCB'si, ağır sanayi yoluyla kalkınmaya verdiği önemle beraber kırsal kesimi ihmal eden bir ekonomik gelişme stratejisini takip etmiştir. Fakat ÇHC, ''iki bacak üzerinde yürüme'' stratejisiyle köylünün daha verimli üretim yapabilmesi için destekler vermiş, kentleşme oranları kontrollü şekilde arttırılmıştır. ÇKP, ilk başta Sovyet güdümünde işçi sınıfı temelli bir parti olmak amacı gütmüştü. Fakat devrim

öncesi dönemde şehirlerden sürüldükleri için kırsal kesimlerde toplumsal bir taban elde etme şansı bulmuşlardır. İktidarı ele geçirdikten sonra Stalin'in ağır sanayi modeli doğrultusunda devletçi bir ekonomi düzeni kurmak amacıyla kamu yönetimi içinde sürece kumanda etmişlerdir. Dahası, kırsal bölgelerde edindikleri kitle tabanı sayesinde tarımda kolektifleştirmeyi pratik biçimde yoluna koymuşlardır. SSCB'de ise kırsal kesimde örgütlülük seviyesi son derece yetersizdir ve liderlik kültünün yarattığı bürokratik seçkinci yönelim, yozlaşma ve yabancılaşmayı beraberinde getirirken Çin'in ideolojik/siyasi seferberliği esas alan bir kamu yönetimi yapısını tercih etmesi aradaki farkı ortaya koymuştur. Bu durum gelir dağılımı istatistiklerine de yansımıştır. Ücret ve maaş aralıkları Çin'de 10'a 1 iken, Rusya'da 30'a 1'dir. Öte yandan BPKD öncesinde ÇKP içinde yaşanan iktidar mücadelesi (siyasi tasfiye), SBKP içinde (dışlayarak ve öldürerek tasfiye) farklı ilerlemiştir (Skocpol, 2023, s. 462-470).

Tablonun tek yönlü okunması analitik bakış açısına aykırı ve yanıltıcı olur. Aynı merkezî aygıtın kayda değer başarılar ürettiği de kabul edilmektedir. Lenin'in iç savaş sonrasında köylülükle ittifakı korumak amacıyla NEP ile geri adım atabilmesi, devrimci iktidarın erken döneminde pragmatik bir esneklik kapasitesine işaret edebileceği biçiminde yorumlanmaktadır. Ayrıca SSCB'deki sanayileşme hamlesi sonuç vermiştir (Carr, 2015, s. 41, 223). Kurulan ağır sanayi altyapısının, Nazi Almanya'sının yenilgisinde belirleyici katkı sağladığı ve ülkeyi savaş sonrasında süper güç konumuna taşıdığı anlaşılmaktadır. Bürokratik merkezileşmenin bu iki yüzü birlikte düşünülmelidir. Aynı aygıtın hem olağanüstü seferberlik kapasitesinin hem de sonraki durgunluğun kaynağı sayılabileceği görünmektedir.

Bürokrasi üzerindeki denetimsizlik zamanla yolsuzluğu sıradanlaştırmıştır. Stalin sonrası dönemde, özellikle Brejnev yıllarında rejimin liberalleşme eğilimleri göstermesiyle birlikte makamların alınıp satılabildiği bir düzenin ortaya çıktığı aktarılmaktadır. Örnek çarpıcıdır. 1969'da Azerbaycan'da bir kolhoz müdürlüğünün 80.000, bir bölge komitesi ikinci sekreterliğinin ise 100.000 rubleye satın alınabildiği, aynı dönemde ortalama işçi ücretinin 150 ruble düzeyinde olduğu belirtilmektedir (Bianco, 2018, s. 196).

SSCB'nin son dönemindeki reform çabaları çözülüşü hızlandırmıştır. *Glasnost ve Perestroyka*'nın Batıcılığı özendirmesi, partinin otoritesini ve ideolojik tekelini

aşındırdığı, geçmişin toptan inkârının ise sistemi bir arada tutan harcı erittiği değerlendirilmektedir (Küçük, 2010, s. 437). Uçurum artık görünür hale gelmiştir. Sıradan halk ile ayrıcalıklı *nomenklatura* arasındaki mesafenin ve bu zümrenin dar çıkarlarını koruma güdüsünün, çöküşü hazırlayan içsel çelişkiler olduğu ileri sürülebilir.

Çin deneyimi tam bu düğüm noktasında ayrışmaktadır. Mao'nun, yozlaşma ve kapitalizmin restorasyonu tehlikesinin dışarıda değil bizzat partinin kalbinde yattığına, üretim araçlarının millîleştirilmesi tamamlandıktan sonra bile sınıf mücadelesinin sürdüğüne inandığı aktarılmaktadır. Bürokrasinin mülkiyet ilişkileri üzerinden değil; ayrıcalıkları, davranış biçimleri, zihniyeti ve güç kullanımı üzerinden tanımlanması mücadelenin hedefini genişletmiş görünmektedir. Stalin itaat karşılığı refah sunmuştu. Mao ise bu kesimin çalışma tarzını ve kibrini kırmak amacıyla aralıksız kampanyalar yürütmüş, sürecin zirvesini kitlelerin bürokrasinin üzerine seferber edildiği BPKD oluşturmuştur. Deng döneminde ise çizginin yönü değişmiştir. ''Sınıf mücadelesi esastır'' tezinin yerini ''üretici güçlerin geliştirilmesi'' hedefinin aldığı, buna karşın Mao'nun devrimci mirasının ve partinin tarihsel meşruiyetinin korunduğu belirtilmektedir. Bu tutum Sovyet deneyiminden ayrışır. Kruşçev ve Gorbaçov dönemlerinde geçmişin sert biçimde mahkûm edilmesinin yol açtığı türden bir tarihsel boşluk ve kimlik krizinin Çin'de yaşanmadığı değerlendirilmektedir.

Bulgular birlikte okunduğunda bir örüntü belirmektedir. Sınıf çelişkisinin çözüldüğünü ilan eden Sovyet yaklaşımının bürokrasiyi eleştirel denetimden muaf tutarak durgunluğa zemin hazırlamış olabileceği, sınıf mücadelesinin sürekliliğini esas alan Çin yaklaşımının ise bürokratik katılaşmayı kesintiye uğratan bir dinamizm üretmiş olabileceği düşünülmektedir. Yine de ihtiyat gereklidir. Bu ilişkinin tek nedenli bir açıklama olarak değil, coğrafya, devrim tipi ve uluslararası konjonktür gibi etkenlerle birlikte işleyen katmanlı bir etkileşim olarak okunması gerektiği açıktır. BPKD'nin özgünlüğü bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Bürokratizme karşı kitle seferberliğine dayanan aşağıdan müdahale biçiminin, devrimler tarihinde Sovyet tipi yukarıdan tasfiyelerden ayrışan istisnai bir deneyim sayılabileceği savunulmaktadır.

Sovyet deneyimiyle kurulacak bir karşılaştırma, argümanı güçlendirici bir fonksiyon görebilir. SSCB, benzer bir yıkıcı yenilenme evresinden geçmeksizin bürokratik aygıtını yeniden üretmeye devam etmiş, Michels'in *''oligarşinin tunç*

yasası'' olarak formüle ettiği eğilime paralel biçimde parti-devlet hiyerarşisi zamanla kendi çıkarını yeniden üreten kapalı bir yapıya dönüşmüştür. Bu bağlamda ileri sürülebilir ki, Çin'in BPKD yoluyla yaşadığı travmatik kopuş, ne kadar yıkıcı olursa olsun sistemin yeniden esnekleşmesi ve dolayısıyla hayatta kalması için işlevsel bir önkoşul oluşturmuştur. Buna karşılık SSCB'nin böyle bir kopuşu yaşamamış olması, bürokratik rijitleşmeyi ve nihayetinde sistemin çöküşünü hızlandıran bir etken olarak değerlendirilebilir.

4.6.2. Türkiye'de Bürokrasi: Devrimci Enerjiden Donuklaşmaya

Çin ile kıyaslanabilecek bir başka örnek de devrimci kökenden doğmuş olan Türkiye'dir. Bu alt başlıkta Türk bürokrasisinin kuruluş dönemindeki dönüştürücü karakterinin zaman içinde nasıl bir seyir izlediği ele alınacaktır. Türk Devrimi, şahısların devleti olan geçmişin feodal kurumlarının yerine, halk devleti olan yeni Türkiye devletini tesis etmiştir. Sadece Osmanlı İmparatorluğu değil; Avusturya, Almanya, Rusya ve Çin İmparatorlukları ortaya çıkan yeni ideolojik rüzgâra teslim olarak dağılmıştır. Yeni fikirler, bu imparatorluklardan yeni tipte devletler meydana getirmiştir (Atatürk, 2005, s. 80).

Şahsi çıkar ve saltanat namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükümet teorisi yerine; milletin refahını temin eden, zihniyeti ve kültürü çağdaş bir halk hâline getirebilecek bir hükümet teorisine ve iktidar uygulamalarına ihtiyaç hasıl olmuştur (Atatürk, 2006, s. 87). Bu yeni hükümet anlayışının inşa sürecini karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirmek, dönemin diğer devrimci deneyimleriyle ortak ve ayrışan yönlerini görünür kılacaktır.

Emperyalist devletlerin ‘‘Doğu Sorunu’’ olarak aktardığı sözde sorunun ‘‘Yakındoğu’’ bölgesinde Türkiye, ‘‘Uzakdoğu’’ tarafında Çin vardır. Türk Devrimi ile Çin Devrimi, bu karşılaştırmada farklı bir kategoride yer alır. Bu yüzyılda iki ülkenin paylaştığı zemin, ‘‘Doğu'nun hasta adamları’’ olarak nitelenen azgelişmiş toplumsal yapı, yarı-sömürge konum ve emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşıdır (Fidan, 2019, s. Vll, 3, 5). Fakat iki ülkede de öncü sınıf yoktu. Gelişkin bir burjuvazinin ve sanayi proletaryasının yokluğunda her iki devrimin de merkeziyetçi bir bürokrasi ya da tabanı köylülerden oluşan parti aygıtı etrafında şekillenmek ve sınıfsal tabanın oluşacağı bir geçiş dönemi yaşamak zorunda kaldığı

değerlendirilmektedir. Atatürk'ün Doğu halklarının uyanışını açıkça selamlaması, bu ortak anti-emperyalist zeminin dönemin liderleri tarafından da algılandığına işaret edebilir. Türk Devrimi'nin, gelişkin bir altyapıdan yoksun bir toplumda sivil-asker bürokrasinin devlet aygıtını kullanarak üstyapısal zorlamalarla kapitalist bir altyapı inşa etme çabası olarak tanımlanabileceği ileri sürülmektedir (İlhan, 2008, s. 24). Bu çabanın somut idari karşılığı, dönemin bürokratik aygıtının büyüklüğünde ve toplumsal ağırlığında açıkça görülmektedir.

Modernleşme dönemi bürokrasiyi devasa büyüttü. XVIII. yüzyıl sonunda yaklaşık 2.000 kişilik *Kalemiye* kadrosunun, 1890'lara gelindiğinde 35.000'i aşan bir orduya dönüştüğü görülmektedir (Findley, 2019, s. 264). İflas eden maliyenin 5.472 memuruna karşılık yalnızca *Düyun-u Umumiye* bünyesinde 8.931 memurun çalıştığı belirtilmektedir (Akşin, 1980, s. 12). Bu yüzyılda kapıkulu geleneği, batıcı bürokrasiye evrilmiştir. Kendini devletin sahibi ve aydınlanmanın öncüsü olarak gören, halktan kopuk bu seçkinci zümrenin dünya görüşünü topluma medeniyet adına dayattığı ileri sürülmektedir. Bu dönemde oluşan bürokratik mutlakiyete ilk itiraz da içeriden geldi. *Yeni Osmanlılar*, bu Batıcı bürokrasiye karşı verdikleri mücadelede anayasacılık ve parlamento fikirlerini savunmuşlardır. Buna karşın toplumsal bir sınıf tabanından yoksun kaldıkları için elitist konumu aşamadıkları, sürgünle (Namık Kemal) ve idamla (Mithat Paşa) bastırıldıkları değerlendirilmektedir. Miras Batı'dakinden yapısal olarak farklıydı. Osmanlı'da Avrupa tipinde, hukuken yerleşik ve merkezî iktidar karşısında özerkleşmiş bir aristokrasi oluşmamıştır. Emperyalist baskının yanı sıra mutlakiyetçi rejimin mülkiyet üzerindeki tekeli, sınıfların bağımsız gelişimini engellemiştir (Yücekök, 1984, s. 15, 24-25).

Büyük toprak sahipliği taşrada fiilî bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür. Bu kesim Cumhuriyet döneminde yönetici bloka, eşraf olarak eklemlenmiştir (Avcıoğlu, 2003, s. 96-97). İş bölümünün ise etnik hatlarda örgütlendiği bilinmektedir. Ticaret büyük ölçüde gayrimüslim kesimlerin elindeyken Müslüman-Türk unsurlar tarım, askerlik ve memuriyetle sınırlı kalmıştır.

Jön Türk evresi, Yeni Osmanlılar'ın Tanzimatçılığa karşı mücadelesini başarıya ulaştırarak bir köprü işlevi gördü. 1908 sonrasının laikleşme adımlarının ve *Millî İktisat* politikalarıyla Türk-Müslüman burjuvazi yaratma girişiminin, Cumhuriyet'e kurumsal ve ideolojik zemini hazırladığı düşünülmektedir (Tanör, 2018,

s. 66). Ayrıca, I. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu, Çarlık Rusya'sının işgal tehdidi altındaki bir ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar dikkate alındığında, milletleşme sürecini hızlandıran ve ilerleyen dönemdeki Kurtuluş Savaşı öncesinde Doğu cephesinde bir dayanak noktası oluşturarak tarihsel kırılmayı etkileyen kritik bir hamle olarak değerlendirilebilir (Goloğlu, 2010, s. 297-300). Böylelikle gerek halk içinde gerekse de bürokrasi içinde Türk ve Müslüman ağırlığın artmaya başladığı ve ulus devlet olma yolunda bir aşamadan geçildiği ileri sürülebilir.

Türk Devrimi'nin sınıfsal karakteri Çin'den ayrışır. Çin Devrimi köylü-işçi ittifakına dayanan sosyalist bir dönüşüme yönelirken, Türk Devrimi'nin sivil-asker bürokratlar ile yerel eşrafın tarihsel bloğuna dayanan ve ulusal bir burjuvazi yaratmayı hedefleyen ulusal demokratik devrim olarak nitelendirilebileceği savunulmaktadır. Kitle katılımı yönünden ise tablo katmanlıdır. Merkezi otoritenin çöktüğü koşullarda *Müdafaa-i Hukuk* cemiyetleri ve otuza yakın yerel kongreyle tabandan Millî Mücadele'nin örgütlendiği, *Kuvayımilliye*'nin silahlanmış halkın kendisi olduğu ve *Tekalif-i Milliye* yükümlülüklerine yoksul bir toplumun geniş ölçüde rıza gösterdiği aktarılmaktadır (Shaw, 2008, s. 403-404). Bu veriler tepeden inme nitelemesini sorunlu kılmaktadır. Kurtuluş evresindeki kitle seferberliğinin varlığı karşısında, sürecin salt bürokratik bir hareket olarak okunmasının dönemin halk dinamiklerini gözden kaçıran eksik bir yaklaşım sayılabileceği düşünülmektedir. Türkiye'de kitleler işgale karşı inşa edilmekte olan otoriteyle birlikte harekete geçmiş, dönüşüm evresine gelindiğinde ise inisiyatif bütünüyle devlet aygıtına geçmiş görünmektedir.

Kitle seferberliği anlamında Türkiye ve Çin arasında söylemsel benzerlikler bulunsa da tarihsel koşullar ve uygulamalar bakımından derin farklılıklar bulunmaktadır. Bir defa, Çin'deki Kültür Devrimi'nin kitle seferberliği marifetiyle gerçekleşebilmesinin ardında, Çin köylülüğünün tarihsel hareketliliği ve devrimci potansiyeli yatmaktadır. Çin'de daha XIX. yüzyılda ''Taiping Ayaklanması'' gibi hareketlerle toprağın eşit dağıtılmasını savunan ve sömürgecilerle işbirliği yapan büyük toprak sahiplerini hedef alan büyük köylü isyanları yaşanmıştı (Avcıoğlu, 2003, s. 94). Bu hareketli zemin, Çin devrimine köklü bir kitle tabanı sağlamıştır.

Türkiye'de *Celali* isyanlarından beri can güvenliği endişesiyle dağlara ve ücra köşelere çekilen, son derece örgütsüz ve hareketsiz bir köylü kitlesi bulunmaktaydı. Türk köylüsü, kaderini değiştirmek için isyan etmek yerine geleneksel düzenin

egemen sınıflarına (ağa, eşraf ve şeyhlere) sığınmaya mecbur kalmıştı. Genç Cumhuriyet, Orta Çağ'dan kalma bu ''eşraf demirperdesini'' yıkıp doğrudan halk kitlelerine ulaşmayı denemiştir. Çıkan sayısız isyanı bastırmayı başaran devlet, bunun devamını getirecek siyasi hamleleri yapamamış, halkın kendisini ''devrimci bir özne'' hâline getirememiştir. Devrimci kadro, toplumsal bir tabandan yoksun olduğu için mecburen yerel eşraf ve toprak ağalarıyla ittifak kurmak ve otoriter bir devlet bürokrasisine dayanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de devrim, radikal bir toprak reformuyla kitleleri ekonomik olarak özgürleştiremediği için onları siyasal olarak da seferber edememiştir (Avcıoğlu, 2003, s. 94-97).

Bu yapısal farklılıkların ötesinde, Atatürk'ün bürokratik-devrimci modernleşmeyi kendi söyleminde nasıl çerçevelediğine bakmak, resmî ideolojinin bu sürece nasıl bir anlam yüklediğini görmek açısından önemlidir. 1933 yılında Bursa'da gerici bir grubun ayaklanma girişimi üzerine Atatürk'ün söylediği ünlü Bursa Nutku, devrimin korunmasında devlet aygıtının devre dışı bırakılarak doğrudan kitlelere/gençliğe inisiyatif verilmesinin en çarpıcı örneğidir: *''Türk gençliği devrimin ve rejimin sahibi ve bekçisidir... Bunları güçsüz düşürecek en küçük ya da büyük bir kıpırtı ya da davranış duydu mu, bu ülkenin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adalet örgütü vardır demeyecektir; hemen araya girecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla, nesi varsa onunla kendi eserini koruyacaktır.''* (Avcıoğlu, 2003, s. 120).

Mao, Çin'de partisinin ve devlet aygıtının (polis, mahkeme, bürokrasi) zamanla yozlaşıp devrime ihanet edebileceğini -kapitalist yolculara dönüşebileceğini- gördüğünde, resmî devlet kurumlarını atlayarak doğrudan Kızıl Muhafızları yani gençliği sokağa dökmüş ve ''Karargâhları Bombalayın'' diyerek kitle seferberliği ilan etmiştir. Atatürk'ün Bursa Nutku'ndaki mantığı da benzerdir. Atatürk, devrimi korumak için polise, jandarmaya veya adalet örgütüne, bilcümle resmî devlet bürokrasisine güvenilmemesi gerektiğini söyler. Çünkü bürokrasi yavaş işleyebilir, kanunların arkasına sığınabilir, kariyerizme saplanabilir veya bizzat karşıdevrimcilerle işbirliği içinde olabilir. Bu yüzden devrimin yegâne garantisi, resmî bir yetkisi olmasa bile gerektiğinde taşıyla, sopasıyla, silahıyla sokağa çıkıp devrime sahip çıkacak olan gençliktir. Üstelik bahsi geçen Bursa Nutku, 1950'li ve 1960'lı yıllarda tartışma konusu olmuş ve 1969'da verilen bir mahkeme kararıyla Atatürk tarafından söylendiği açıklığa kavuşmuştur (Turan, 2017, s. 518-520).

Atatürk'ün Adalet Bakanı ve dönemin baş ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt da bu *ekstra-legal* (hukuk dışı gibi görünen ama meşruiyetini devrimden alan) kitle seferberliği mantığını teorize etmiştir. Bozkurt'un, *Atatürk İhtilali* adlı eserinde ''milletin dediği yapılmadığında, millet kendi istediğini yapmak için her vasıtaya baş vurmak, iradesini ve hükmünü yürütmek hakkına'' sahip olduğu aktarılmaktadır (Turan, 2023, s. 155). Bozkurt'un soyut olarak tarif ettiği durumu, Atatürk doğrudan ifade etmiştir. Bursa Nutku'nda gençliğe verdiği ''devrimi resmî devlet aygıtına (polise, jandarmaya, adliyeye) rağmen koruma'' görevi, kitlelerin devrime sahip çıkmasını öngören diyalektik bir devrimci şiddet çağrısıydı. Zira Atatürk'ün Gençliğe Hitabesinin içeriği de Bursa Nutku ile benzer meyandadır (Karpat, 2010, s. 341).

Bursa Nutku bürokrasiye yönelikken, Gençliğe Hitabe doğrudan siyasi iktidara yöneliktir. Atatürk bu söylevinde, iktidara sahip olanların gaflet, dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabileceğini ifade ettikten sonra daha da dikkat çeken bir anlatımda bulunarak siyasi iktidarların işgal kuvvetleriyle işbirliği dahi yapma ihtimalinden söz etmiştir. Bu iki konuşmanın da içeriğinden bağımsız olarak karşı devrim tehlikesine dikkat çektiği ve gençliği/kitleleri göreve çağırdığı açıktır. Ancak bu çağrılar, devrimin kendi bürokratik yapısı içinde boğulmuştur. Tam da bu nedenle, Türkiye'de devrimin kitlelere mâl edilememesi (kitle seferberliğinin eksikliği) ve altyapısal bir devrim (toprak reformu, ağır sanayi) yapılamaması, çözülmeyi bekleyen sorunları içeren bir dizi mirası XXI. yüzyıla bırakmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, 9 Mayıs 1935 tarihindeki parti kurultayını açarken devrimin hedefini şu sözlerle açıklamıştır: *''Uçurum kenarında yıkık bir ülke. Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar. Yıllarca süren savaş. Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet. Ve bunları başarmak için aralıksız devrimler…''* (Toprak, 2023, s. 298).

Attilâ İlhan (2008, s. 135, 397-400), Atatürk'teki bu arasız devrimler vurgusunun Marksist literatürdeki ''sürekli devrim'' kavramına denk düştüğünü belirtir. Çünkü Atatürk'ün hedef koyduğu ''çağdaş uygarlık düzeyi'' dogmatik (sabit) değil, diyalektik (sürekli gelişen ve değişen) bir kavramdır. Medeniyet sürekli ileriye gittiği için devrimin de tek bir noktada donup kalmaması, kendini sürekli yenilemesi yani arasız olması zorunludur. Sosyalist devrimlerde iktidarın ele geçirilmesi devrimin bittiği anlamına gelmez, sonrasında eski sınıfların direnişini kırmak ve yeni bir toplum

yaratmak için uzun bir ‘‘geçiş dönemi’’ yaşanır. BPKD’nin bu geçiş dönemi ilkelerine uygun olarak yapıldığı ve Türk Devrimi’nin de aynen bu şekilde uzun bir geçiş evresi yaşamak zorunda olduğunu vurgulanmaktadır.

Çin, hızla endüstrileşirken bir yandan da ülkeyi ‘‘mandarin’’ üstyapısından arındırmak için bir Kültür Devrimi yapmıştır. Mustafa Kemal benzer şekilde gelişkin bir burjuvazisi olmayan Türkiye’de de siyasal iktidarı ele geçirdikten sonra devrimi dondurmamış; aksine kültürel ortamı feodal/ümmet üstyapısından arındırmak için arasız bir biçimde ‘‘Atatürk Devrimleri’’ adı verilen kendi Kültür Devrimi’ni hayata geçirmiştir (İlhan, 2008, s. 24).

Hem Çin’in sürekli devrim anlayışında hem de Atatürk’ün arasız devrimler ve Bursa Nutku söyleminde yatan temel gerçek şudur: Siyasal iktidarı almakla devrim bitmez. Yeni devletin bürokrasisi zamanla statükocu hale gelip devrimi dondurabilir. Devrimin donup geriye gitmemesi için durmaksızın üstyapısal dönüşümler yapılmalıdır (Yücekök, 1984, s. 6-7). Bu arada bir tehlike belirdiği anda, hantallaşma riski taşıyan devlet aygıtları (polis/yargı) kenara itilerek bizzat tabanın (gençliğin/halkın) kitle seferberliği göreve çağrılmalıdır. Bu meyanda Bursa Nutku, Türk Devrimi’nin içindeki ‘‘arasız devrimci’’ çekirdeğin en radikal dışavurumudur.

Atatürk’ün ‘‘*İnkılâbın kanunu, mevcut kanunların fevkindedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça başladığımız inkılâp ve teceddüt bir an bile durmayacaktır.*’’ ve ‘‘*idare-i maslahatçılar esaslı inkılâp yapamaz*’’ sözleri, devrimci eylemin meşruiyetine ve sürekli devrime dair temel bir siyaset felsefesini yansıtmaktadır (Avcıoğlu, 1996, s. 1224). Devrimin meşruiyeti, yıkılmakta olan düzenin yasalarından değil ulusun iradesinden gelmektedir. Ayrıca, devrimin köklü ve kalıcı olabilmesi için cesur ve tavizsiz olmak gerekmektedir. Atatürk, 1925’te Ankara Hukuk Mektebi’nin açılışında yaptığı konuşmada bu düşünceyi somutlaştırmıştır. Devrimci ivme yavaşladığı anda eski yasalara bağlı bağnaz hukukçuların canlanacağını belirtmiştir (Ateş, 2010, s. 291-293). Bu ifadelerle devrimci iradenin hiçbir eski kurala veya bürokratik engele kurban edilemeyeceğini açık bir devlet politikası olarak ortaya koymuştur. Atatürk’ün hem genç hukukçulara hem de ulusun geneline yönelik çok yönlü uyarıları, devrimci iradenin sürdürülebilmesi için hem kurumsal hem toplumsal düzeyde topyekûn bir seferberlik arayışının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Tablo 12. Türk Devrimi'nin Kültürel Atılımları

Alan	Uygulama	Kaynak
Siyasi/Hukuki	Medeni Kanun'un kabulü, çok eşliliğin ve geleneksel kısıtlamaların reddi.	(Atatürk, 2006, s. 104).
İdari/Mali	İş Bankası'nın kurulması, ekonomik bağımsızlık ve dürüstlüğün (iffet) öncelenmesi.	(Atatürk, 2005, s. 279).
Sosyal/Kültürel	Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, tarikat unvanlarının yasaklanması.	(Atatürk, 2007, s. 353).
Eğitim/Dil	Harf Devrimi'nin üç ay gibi kısa bir sürede kararlı şekilde uygulanması.	(Atatürk, 2007, s. 148).
Eğitim/Dil	Dil Devrimi. Geometri terimlerinin sadeleştirilmesi (müselles-i mütesaviyül yerine eşkenar üçgen).	(Atatürk, 2011, s. 31).
Kadın Hakları	Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi.	(Atatürk, 2010, s. 96).
Sanat/Yaşam	Müzik devrimi, kişiyi iç dünyasını unutturup yeni bir dünyaya yönelmeyi gerektirdiği için en güç devrim olarak görülmüştür. Örneğin, ilkel sayılması gereken sazların (geleneksel müzik aletlerinin) artık meşk edilebilecek bir çalgı olmadığı vurgulanmıştır.	(Atatürk, 2011, s. 128).

Belirtilen iradenin taşıyıcısı, toplumsal bir sınıf hareketi değil bizzat devlet kadrolarının kendisi olmuştur. Bu açıdan Türkiye deneyimi, burjuva devrimlerinin

klasik modelinden ayrışmaktadır. Burjuva devrimlerinde kural tersinedir. Klasik modelde, altyapıdaki dönüşümün üstyapıyı zorlaması beklenirken Türkiye'de devrimci bürokrasinin altyapısı olmayan bir toplumu üstyapı devrimleriyle dönüştürmeye giriştiği değerlendirilmektedir. Hilafetin kaldırılması, hukuk ve eğitim devrimleri ile kültürel atılımlar bu cebri inşanın araçlarıydı. Tablo 12'de örneklenen uygulamaların ortak özelliği, taşıyıcısının toplumsal bir sınıf değil bizzat devlet kadroları olmasıdır. Dönüşüm bürokrasiye karşı değil, bürokrasi eliyle gerçekleştirilmiştir (Yücekök, 1984, s. 133-134).

Bu kültürel dönüşüm çabalarının yanı sıra rejimin toplumsal yapıyı tanımlama biçimi de kendine özgü bir ideolojik çerçeve geliştirmiştir. Cumhuriyetin mesleki (solidarist) anlamda bir mantıkla toplumu biçimlendirme çabası, sınıfsızlık söylemini de beraberinde getirmiştir (Toprak, 2023, s. 69). ''İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış kitle'' ideolojisinin post festum bir okumayla, işçi hareketlerini bastırmaya ve palazlanan burjuvazinin birikim sürecini dikensiz bir ortamda tamamlamasına hizmet eden ideolojik bir kılıf işlevi gördüğü değerlendirilmektedir (Turan Ö. , 2023, s. 166-167).

Bu çerçevenin arkasındaki fiili iktidar dağılımı ise nicel verilerle daha somut biçimde ortaya konabilir. Bürokrasinin iktidardaki ağırlığı ölçülebilir niteliktedir. Erken Cumhuriyet meclislerinde bürokrat kökenli vekillerin oranının %60-%66 bandında seyrettiği aktarılmaktadır (Frey, 2024, s. 268). İçişleri Bakanı'nın aynı zamanda parti genel sekreteri, valilerin ise il parti başkanı olduğu, parti ile devletin iç içe geçtiği bilinmektedir. Bu asimetriyi bir tür memur aristokrasisine işaret edebileceği biçiminde yorumlamak mümkündür.

XX. yüzyılın ilk yarısında cereyan eden Asya Devrimleri (Türk Devrimleri 1908 ve 1923 / Çin Devrimleri 1911 ve 1949 / Rus Devrimleri 1905 ve 1917), anti-emperyalist ve halkçı nitelikteydi. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ABD'nin liberal bir hegemonya düzeni kurmasıyla beraber bu devrimler sarsılmalar geçirmiştir. Zamanla Türk Devrimi'nin niteliğinde oluşan bozulmalar bunu göstermektedir. Türkiye'deki dönüşümün bilançosu çift yönlüdür. Orta Çağ kalıntılarının tasfiyesi ve modern ulus devletin kurumsal çatısının inşası, bürokrasinin tarihsel işlevi olarak kaydedilmektedir. Ne var ki model kendi sınırını da üretmiştir. Devlet eliyle beslenen burjuvazinin üretici sanayi kapitalizmine yönelmek yerine ticarete, spekülasyona ve

komprador ilişkilere kaydığı, 1980 sonrası dışa açılmanın ise bu yapıyı ucuz emek ve montaj sanayisi üzerinden dünya piyasalarına bağladığı öne sürülmektedir. Siyasal kırılma 1945'lerden sonra yaşanmıştır. 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun toprak sahibi vekillerin direnişiyle etkisizleşmesi ve bu muhalefetin içinden Demokrat Parti'nin doğması, bürokrasi-eşraf gerilimini görünür kılan somut bir uğrak sayılabilir (Karpat, 2010, s. 52). Demokrat Parti iktidarının bürokrasinin iktidar tekelini kırarak memurları sivil iktidara bağımlı kıldığı ve bürokrasinin altın çağını sona erdirdiği dönem böylece başlamıştır. Uzun vadeli sonuç ise kurumsal nitelikte görünmektedir. Kamu yönetiminin rasyonel-hukuksal bir temele oturtulamayıp klientalist (yandaş kayırma) örüntülere açık kalması, patrimonyal mirastan çıkış çabasının tamamlanamamış bir dönüşüm olarak kaldığına işaret edebileceği biçiminde değerlendirilmektedir (Akça, 2025, s. 316).

4.6.3. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Bu tezde, her devrimin kendine özgü bir yapıda cereyan ettiği vurgulanmıştır. Fakat devrimlerin dünya toplu durumundan (konjonktür) bağımsız olamayacağı açık bir gerçektir. Ele alınan kıyaslamaları bütün olarak görmek gerekmektedir.

Üç vaka birlikte okunduğunda iki eksen belirginleşmektedir. Birincisi kitle-bürokrasi ilişkisidir. Sovyet deneyiminde bürokratikleşmeye müdahale yukarıdan tasfiyelerle yürütülmüş, Çin'de kitleler bizzat aygıtın üzerine seferber edilmiş, Türkiye'de ise kitle seferberliği yalnızca kurtuluş evresinde gerçekleşmiştir.

İkinci eksen sınıf söylemidir. Stalin sınıf çelişkilerinin çözüldüğünü ilan etmiş, Mao çelişkinin sürdüğünde ısrar etmiş, Kemalist ideoloji ise sınıfların henüz oluşmadığını varsaymıştır; üç rejimin bürokrasi karşısındaki uzun vadeli kaderinin bu üç söylemle ilişkilendirilebilir göründüğü düşünülmektedir. Bürokratikleşmeyi bir sorun olarak görmeyen Türkiye deneyimi, BPKD'nin özgünlüğünü ters yönden doğrulamaktadır. Bürokratizme karşı aşağıdan kitle müdahalesi, devrimler tarihinde kendiliğinden ortaya çıkan bir olgu değil, ancak sınıf mücadelesinin sürekliliğini esas alan özgül bir siyasal tasavvurun ürünü sayılabilir. Ancak bu tespitin tek nedenli bir açıklamaya dönüştürülmemesi gerektiği açıktır.

Tablo 13. Devrim ve Bürokrasi Çelişkisi: Çin, SSCB ve Türkiye Karşılaştırması

Ölçüt	SSCB	Çin	Türkiye
Ortak zemin	Kırsal yapının toplumsal ağırlığı; devrim öncesinde uluslararası rekabete (sömürüye) yakalanmışlık; devrim sonrasında merkezîleşmiş, kitleleri birleştiren, yeni bürokratik kurumlarını oluşturmuş ve eski sınıfın ayrıcalıklarını tasfiye etmiş modern devletin inşası.		
Eski rejimin sosyoekonomik ve bürokratik mirası	Çarlık mutlakiyetçiliği; büyük merkezlerde gelişmiş sanayi ve görece güçlü işçi sınıfı	Yarı-sömürge yapı; tarım ekonomisi; işgalcilerin kurduğu hafif sanayi bölgeleri; imparatorluk geleneği	Mutlakiyetçi yapı; zayıf sanayi; Batı güdümlü ekonomi; kapıkulu geleneğinden seçkinci bürokrasiye dönüşüm
Dünya-tarihsel şartlar	Devlet odaklı ağır sanayi hamlelerinin sürmesi; iki dünya savaşı konjonktüründe ittifak birikimi yaratma imkânı	Japon işgali; yeni devletin kuruluşu sonrasında devlet güdümlü sanayileşme atılımı	Emperyalist devletlerin paylaşım savaşına girişmesi; işgale karşı doğal sınırlarda modern bir ulus-devlet kurulması
Devrimci devlet inşası ve yeni rejimin doğası	Proletarya örgütlenmesi; köylüler arasında sınırlı etki; zorla kolektifleştirme ve hızlı sanayileşme; kitle inisiyatifi zayıf	Toprak devrimi; endüstri atağı; feodal kültür yerine devrimci kültürün yaygınlaştırılması	Köylü ve kent eşrafının örgütlenmesi; çağdaş kurumların oluşturulması ve arasız devrimler (altı ok)
Bürokratikleşmenin teşhis biçimi	Resmî düzeyde inkâr: sınıf çelişkilerinin çözüldüğünün ilanı	Yozlaşmanın partinin kalbinde görülmesi; sınıf mücadelesinin sürdüğü tezi	‘‘İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış kitle’’ varsayımı
Mücadele araçları	Yukarıdan tasfiyeler; itaat karşılığı refah (örtük uzlaşma)	Kitlelerin aygıtın üzerine seferber edilmesi; kampanyalar; zirve noktası BPKD	Kitle seferberliği yalnızca kurtuluş evresinde; kuruluş sonrası dönüşüm bürokrasi eliyle
Örgütsel ve tarihsel sonuçlar	Nomenklaturanın kast benzeri kapanması; durgunluk; ideolojik çözülme ve dağılma	Merkezî hiyerarşinin sarsılması; mirasın korunmasıyla süreklilik; reform dönemine taşınan esneklik	1950’de bürokratik iktidar tekelinin kırılması; tamamlanmamış rasyonel-hukuksal dönüşüm

Kaynak: İlk üç ölçüt Theda Skocpol’ün tablosundan (2023, s. 486-487) esinle, son üç ölçüt tez kapsamındaki karşılaştırmalı çözümlemeye dayanılarak tez yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 13'te karşılaştırılan üç vakadan yalnızca Çin'de bürokratikleşmenin bizzat partinin içinde teşhis edilmesi önemlidir. Bürokrasiye karşı kitlelerin devlet aygıtının bütün uzuvlarını kapsayacak şekilde kapsamlı bir saldırıya teşvik edilmesi, BPKD'yi SSCB'deki resmî inkâra ve Türkiye'deki sorunun hiç kavramsallaştırılmamasına kıyasla kendine özgü kılmaktadır. SBKP'nin bürokrasiyi palazlandıran tutumu durgunlukla, Türkiye'de Atatürk dışında bürokratik tekele yönelik devrimci fikirlerin eksikliği tamamlanmamış bir dönüşümle sonuçlanmıştır. Çin'de merkezi hiyerarşinin geniş kitlesel hareketlerle sarsılması, paradoksal biçimde kendi enkazından esnek bir idari yapı filizlendirmiş görünmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihte toplumsal dönüşümlerin tamamının büyük toplumsal krizlerden çıktığı bilinen bir gerçektir. Statükonun değişimi, kimi zaman devletlerin başka devletlerle savaşmasından kaynaklanacağı gibi kimi zamanlarda da toplumsal sınıfların çatışmasından doğan gerilimler, iktidarların devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Eğer bu ikisi uygun koşullar altında bir araya geliyorsa orada bir toplumsal devrim yaşanma olasılığının son derece arttığı değerlendirilmelidir. Krizler, her eski rejimin kendine özgü hâliyle gelişmektedir. Dolayısıyla krizlerin zorunlu olmayan sonucu olarak nitelendirebileceğimiz devrimler de o ülkenin kendine özgül (spesifik) koşullarına göre biçimlenmektedir. Devrimlerin ortaya çıkardığı sonuçlar ise iktidardaki siyasi partilerin yeniden inşa süreçlerini, örgütlemelerini, içerisinde bulundukları ülkedeki sosyoekonomik kurumları ve dünyadaki güç dengelerinin ortaya çıkardığı fırsatlarla sınırlanmıştır. Tezin bu kısmında, edinilen bulgulara yönelik değerlendirmeler yapılacak olup, gelecekte yapılacak araştırmalara ilişkin öneriler sunulacaktır.

5.1. Sonuçlar

Ulaşılan ilk sonuç tezin kendisine ilişkindir. Danwei sistemi, chengfen sınıflandırması ve kadro rejimiyle örülen 1950'ler bürokrasisinin, sektörel bakanlıklar üzerinden işleyen katı bir hiyerarşi ürettiği ve Weberci anlamda patrimonyal eğilimler taşıdığı görülmüştür. Bu yapı yerel inisiyatifi daraltan bir nitelik taşımaktaydı. Merkezî planlamanın bilgi yükünün, karar alma süreçlerini yavaşlatan ve yeniliği cezalandıran bir işleyişe yol açtığı düşünülmektedir.

İkinci sonuç antiteze dairdir. BPKD'nin 1966-1976 aralığında kadroların tasfiyesi, dazibao (eleştiri) kampanyaları ve shangshan xiaxiang (kırsala inme-köylülerden öğrenme) uygulamaları yoluyla mevcut idari dokuyu büyük ölçüde çözdüğü aktarılmaktadır. Kısa vadeli bilanço açık biçimde yıkıcıdır. Bu ani çözülme,

Durkheim'ın *anomi* kavramıyla tarif edilmeye elverişli bir toplumsal boşluk yaratmış görünmektedir. Eğitim sisteminin kesintiye uğraması, üretim kayıpları ve kurumsal hafızanın zayıflaması, dönemin insani ve yönetsel maliyetlerinin hafife alınamayacağına işaret etmektedir.

Üçüncü sonuç sentezin niteliğiyle ilgilidir. Araştırma boyunca M-Form eğilimlerin köklerinin 1958'e, kısmen daha erken yerelleşme denemelerine dek uzandığı görülmüş; bu nedenle BPKD'nin ilgili yapıları başlattığı değil, var olan eğilimleri radikalleştirerek derinleştirdiği ileri sürülmüştür. Yıkımın alternatif bir örgütlenmeye alan açtığı söylenebilir. Merkezî bürokrasinin zayıfladığı ortamda il ve bölge düzeyindeki birimlerin görece özerk hareket kabiliyeti kazanması, sonraki reform döneminin deneysel yönetim tarzına zemin hazırlamış olabilir.

Bu tezde, Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin (BPKD) Çin kamu yönetimi üzerindeki uzun vadeli etkileri sorgulanmıştır. Çerçeve diyalektiktir. 1950'li yıllarda Sovyet modelinden devralınan merkeziyetçi U-Form bürokrasi tez, bu yapıyı hedef alan BPKD antitez, Kültür Devrimi sonrasında olgunlaşan esnek ve ademimerkeziyetçi M-Form yönetim düzeni ise sentez olarak konumlandırılmıştır. Kısa vadeli yıkım ile uzun vadeli dönüşüm böylece aynı analitik zeminde birleştirilmiştir.

BPKD'nin yarattığı çöküş yalnızca idari bir felç değildir. Çin kamu yönetiminin BPKD sürecinde yaşadığı kurumsal yıkım, felsefi düzlemde John Locke'un epistemolojisine dayanan *tabula rasa* (beyaz kâğıt) kavramının tarihsel ve yapısal bir izdüşümü olarak okunabilir. Geleneksel direnç mekanizmaları olarak adlandırabileceğimiz Dört Eski ile birlikte kökleşmiş ayrıcalıklar da burada tümüyle sıfırlanır. Ortaya çıkan bu ‘‘beyaz kâğıt’’ durumu, Çin'in dönüşümünde kritik bir eşiği temsil eder. Mao Zedong dönemi geniş kitle seferberliğiyle emperyalizm ve feodalizm dağlarını yıkarken, Kültür Devrimi bizzat devrimin kendi içinde yeni bir dağ hâline gelmiş olan ayrıcalıklı bürokrasi oluşturmasını engelleme girişimi olarak belirir. Böylece yeni Çin devleti, önündeki üç büyük dağı yıkmayı başarabilmiştir. Müdahalenin içerdiği sınıf mücadelesinin şiddeti her ne kadar ilkel (arkaik) olarak değerlendirilmiş olsa bile, yine de parti-devlet bürokrasisindeki kemikleşmiş ayrıcalıklı *mandarin* sınıfını ve Sovyet tipi *nomenklatura* benzeri bir oluşumu sert bir tasfiyeyle dağıtarak kamu yönetiminde kurumsal *tabula rasa* yarattığı ileri sürülebilir.

Bu boşluk kısa vadede ağır bir anarşi getirmiştir. Ancak uzun vadede aynı boşluğun, devletin krizlerden öğrenerek kendini yenileme ve yeni koşullara uyarlanma kapasitesini doğurduğu düşünülebilir. Geçmişin kalıntıları kazındığı için modernleşme daha esnek ilerler. Nitekim Deng dönemindeki reformist teknokratlar, yani Kızıl Mühendisler statükocu bir dirençle karşılaşmadan Çin ekonomisini yeniden tasarlamış ve ‘‘nehri taşları hissederek geçme’’ şiarındaki esnek pragmatizmi hayata geçirmiştir. Bu refleks, büyük ölçüde BPKD'nin sarsıntısından miras kalmış görünmektedir. BPKD'nin U-Form hiyerarşiyi parçalayarak açtığı boşluğun, ÇKP'nin dinamik bir ekonomik federalizme (M-Formu) geçişini sağladığı ve Çin'i Batı tipi bir istikrarsızlığa uğratmadan küresel hiyerarşinin zirvesine taşıyan bir tarihsel motor fonksiyonu gördüğü öne sürülebilir. Gelecekteki bir araştırmacı için Mao'nun parti ve bürokrasiye dönük bu radikal müdahalesi, bugünkü küresel güç statüsünün idari altyapısını kuran bir yaratıcı yıkım operasyonu olarak değerlendirilebilir. Şunu da eklemek gerekir. Tezin temel savının diyalektik bir sonucu olarak bu kurumsal başkalaşımın ve küresel pazara uyumun günümüzdeki toplumsal maliyeti; Çin halkının omuzlarına gelir dengesizliği, çevre tahribatı ve yolsuzluktan oluşan ‘‘yeni üç büyük dağ’’ biçiminde yüklenmiştir.

Örneğin Danwei sisteminin çözülmesi kısa vadede toplumsal güvencesizlik doğurmuş görünmektedir. Uzun vadede ise tablonun farklı okunabileceği düşünülmektedir. Eski yapının çöküşü karşısında devletin esnek, yatay ve ademimerkeziyetçi bir yönetim mekanizmasına yönelmesi, BPKD'nin geride bıraktığı kurumsal esneklikle ilişkilendirilebilir görünmektedir. Bu durum, 2000'li yıllarda kentsel asgari geçim güvencesi (dibao), işsizlik sigortası, köylerde eğitimin ön plana çıkarılması ve yeni kırsal kooperatif sağlık sistemleri gibi ulusal politikaların devreye sokulmasını sağlamıştır. Çin'in küresel üretim zincirine eklemlenmesinde ve dünyanın başlıca ekonomik güçlerinden biri hâline gelmesinde bu uyum refleksinin bir sıçrama tahtası işlevi gördüğü ileri sürülebilir. Çünkü 2020'li yıllarda ekonomik büyümeyle birlikte iç tüketimi artırma adımları ile ekonomik açıdan orta tabakayı genişleterek toplumsal uyumu merkeze alan bir kurumsal telafi süreci hedeflendiği görülmektedir.

BPKD'nin yarattığı tablo, Schumpeterci bir çerçeveyle anlamlandırılmıştır. Yaratıcı yıkım kavramı, tasfiye edilen bürokratik rijitliğin yerine daha esnek biçimlerin geçebilmesini açıklamada bir araç sayılabilir. Yine de bu yorum koşullu ve

kısmidir. Uzun vadeli kazanımların kısa vadeli maliyetleri ahlaken meşrulaştırmadığı, tezin bütününde korunan *post festum* duruşun zorunlu bir gereği olarak burada bir kez daha vurgulanmalıdır. Karşıt uçta bir risk daha vardır. Dönemi yalnız irrasyonel bir kaos olarak damgalayan yaklaşımların oryantalist bir okuma tehlikesi taşıdığı, yıkımın kurumsal işlevini soruşturmanın bu eleştirel mesafe sayesinde meşruiyet kazandığı savunulmaktadır.

Teleolojik yorum bilinçli olarak dışlanmıştır. Buradaki çıkarımlar *a priori* bir tarih felsefesinden değil, *a posteriori* nitelikte görgül bir geriye dönük incelemeden türetilmiştir. Marx'ın *post festum* yöntemine yaslanan bu duruş, tarihsel sürecin geriye dönük bakışla anlaşılır kılınabileceğini, sonucun ise hiçbir aşamada kaçınılmaz olmadığını kabul etmektedir. Braudel'in *longue durée* perspektifi de aynı amaca hizmet etmiştir. Uzun dalgalar içinde izlenen dönüşüm, nedensel bir zorunluluk zinciri olarak değil, koşulların belirli bir tarihsel kesişiminde beliren olumsal bir yörünge biçiminde değerlendirilmektedir.

Tezde ulaşılan sonuçlardan biri de hipotezin en geniş halkasına ilişkindir. BPKD sonrasında derinleşen M-Form esneklik ile Çin'in orta gelir tuzağını aşma kapasitesi ve küresel güç konumuna yükselişi arasında dolaylı bir bağ kurulabilir görünmektedir. Dalio'nun Büyük Döngü yaklaşımı bu bağı destekleyen bir arka plan sunmaktadır. Geriden gelmenin avantajları tezi de bu bağlamda anılmaya değerdir. Nitekim merkezi otoritenin yerel yönetimlere devrettiği idari ve mali takdir yetkisinin, bölgesel kalkınma politikalarında deneme-yanılma temelli bir rekabeti mümkün kıldığı, bunun da orta gelir tuzağına düşen ülkelerin aksine esnek bir sanayi politikası uygulama kapasitesi sağladığı düşünülmektedir. Yıkımın açtığı kurumsal boşluğun, geç sanayileşen bir ülkenin taklit ve sıçrama imkânlarıyla birleşerek dönüşümü hızlandırmış olabileceği düşünülmektedir. İlişki nedensel değil, hazırlayıcıdır. Devrimin yıkıcı evresi, sonraki yükselişin tek nedeni olarak değil, onu mümkün kılan koşullardan biri şeklinde anılabilir. Hipotezin bu sınırlar içinde desteklendiği söylenebilir.

Hipotezin ‘‘küresel güç’’ boyutu, BPKD döneminde atılan stratejik adımlarla doğrudan ilişkilidir. Çin'in tecrit politikasından sıyrılarak küresel sisteme entegre olması, bizzat Mao Zedong ve Zhou Enlai tarafından başlatılan ABD ile yakınlaşma süreciyle (1971-1972) mümkün olmuştur. ABD ile yeni bir ilişki kurulması, ÇHC'nin

dünyanın büyük güçleri arasındaki meşruiyetini tesis etme kararlılığını yansıtmış ve Sovyet tehdidine karşı stratejik bir denge unsuru olarak kullanılmıştır. Bu diplomatik hamle, Çin'in uluslararası izolasyonunu sona erdirmiş ve 1970'ler ile 1980'lerdeki uluslararası yükselişinin temelini atmıştır. Bu ilişkiler kurulmamış olsaydı muhtemel ki Çin'in küresel bir aktör olarak ortaya çıkışı çok daha gecikmeli ve zor olacaktır.

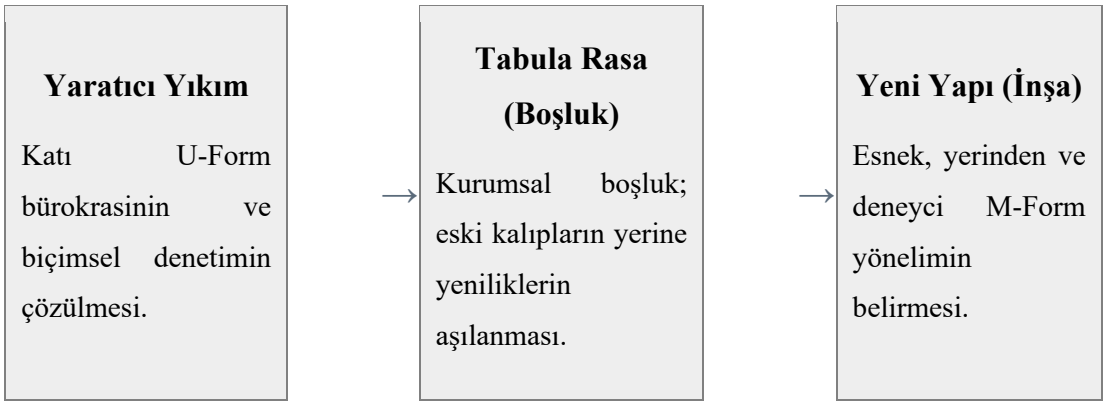
ÇHC'nin 1980'lerde yaşadığı dönüşüm ile 2000 yılı sonrası yaptığı reformları, *Yeni Kamu Yönetimi* ve *Post Yeni Kamu Yönetimi* kalıplarına sokmak yanıltıcı ve eksik bir yaklaşım olur. Özelleştirme, ademimerkeziyetçilik gibi yönetim ilkeleriyle birlikte merkezi yönetimin düzenleyici rolünün kritik bir unsur olduğu ÇHC yönetiminin melez (hibrit) bir sistem olduğu görülmektedir. Çin'in yönetiminde, kapitalist ve sosyalist değerlerin eklektik bir görünümü vardır.

Batı ekonomilerinin finanslaşmasıyla üretim mekanlarının dünyanın doğusuna kaydırılması süreci, kapitalizmin krizine bir süreliğine de olsa çözüm olarak gündeme gelmiştir. Ancak Çin özelinde bu durum tek taraflı değildir. Çin'in yüksek potansiyeli ile çıkarları örtüşen yabancı sermayenin devlet kontrolünde olduğu unutulmamalıdır. 2008 küresel finans krizi ve 2020 Kovid-19 pandemisi karşısında Çin'in sergilediği hızlı ve merkezi kaynak seferber edebilen müdahale kapasitesi, bu çalışmanın öne sürdüğü çerçeveyle örtüşür biçimde *girişimci devlet* modelinin yükselişine işaret etmektedir. Çin'in söz konusu sorunlara verdiği yanıt, güncel bir ekonomi politikası tercihinin ötesinde BPKD döneminde şekillenmeye başlayan krizi fırsata çevirme kapasitesinin bir sonraki tezahürü olarak da değerlendirilebilir.

Ekonomik krizler karşısında sınanan bu müdahale ve uyum kapasitesi, günümüzde Çin yönetiminin kendisini sadece ekonomik büyüme temelli değil, toplumsal talepleri de kapsayan yeni bir aşamaya taşıma iddiasının zeminini oluşturmaktadır. Günümüzde Çin yöneticileri temkinli bir şekilde ‘‘sosyalizmin ilk basamaklarındayız’’ diyerek özelikle 2035 sonrasını işaret ediyorlar. 2017'deki ÇKP XIX. Ulusal Kongresi'nde Çin'in ekonomi temelli hedeflerden insan odaklı bir yapıya geçişi hedeflediği belirtilmiştir. Raporda bunun için demokrasi, hukukun üstünlüğü, adalet ve hakkaniyet, güvenlik ve daha iyi bir çevre gibi toplumsal taleplere yer verilmiştir. Reform ve dışa açılmadan bu yana yüksek ekonomik büyümeyle birlikte güncel 3 ana sorun öne çıkmaktadır: Çevre sorunları, yolsuzluk ve gelir eşitsizliği.

Bir asır önce bağımsızlığını kaybetmiş, toplumunun bir kısmı afyon bağımlısı olmuş ‘‘aşağılanma yüzyılından’’ bir asır sonra dünyayla rekabet eden bir konuma gelen ÇHC’nin geçtiği aşamalar ilgi çekicidir. Dünyada diğer gelişmiş devletlerin yönetim yapısı ve ekonomik düzeni birbirine çok benzerken, Çin’in kendine özgü bir yönetim biçimiyle gelişmeye devam etmesi de ayrıca dikkate değerdir. Şüphesiz kadim Çin medeniyetinin birikimi, gelinen sürecin arka planında yer almaktadır. Batılı devletlerin adı yıllarca savaşlarla ve savaş dışı suçlarla anılırken Çin’in ‘‘savaş ihraç eden bir ülke olmaması’’ (en azından şimdilik) olumlu bir değerlendirmeye neden olmaktadır. Uluslararası örgütlere üye olan, dolayısıyla onların denetimine de açık bir ülke olarak ÇHC’nin diğer ülkelerle karşılıklı eşitlik temelinde bağlar kurması, Dünya’nın geleceği bakımından da önemlidir. Tabii ki burada yapılan değerlendirmenin bir şerhi de bulunmaktadır. O da tıpkı Mao’nun durmadan belirttiği gibi bürokrasinin halktan kopma tehlikesine ilişkindir.

Şekil 2, tezin sentez savını şematik biçimde toplar. Schumpeter’in yaratıcı yıkım kavramı, kırılmanın salt bir tahribat olmadığını, eski yapıların çözülmesiyle yeni bir oluşuma alan açılabileceğini düşündürür. Şema üç uğraktan oluşur. Katı U-Form bürokrasinin çözülmesi ilk halkadır. Bunu, kalıpların askıya alındığı bir boşluk (mecazi anlamda *tabula rasa*) ve ardından esnek bir yapının belirişi izler. Bu sıralamanın zorunlu olduğu ileri sürülmez. İlişki, olsa olsa geriye dönük ve olumsal biçimde kurulabilir.



Şekil 2. BPKD’nin Yaratıcı Yıkımı Çerçevesinde Yapısal Dönüşüm

Kaynak: Schumpeter’in (1974, s. 140-141) yaratıcı yıkım kavramından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Mao ve Xi dönemleri arasındaki karşılaştırma, tezin temel savı açısından öğretici görünmektedir. BPKD’nin ardından kademeli biçimde yerleşen kolektif

liderlik, görev süresi sınırları ve düzenli devir gibi üst düzey yöneticiler arasındaki yerleşik kuralların, tek adam yönetiminin doğurduğu onarılması güç hataların tekrarlanmaması amacına dönük kurumsal bir öğrenme biçimi olarak yorumlanabilir. Bu kurallar sisteme esneklik kazandırmıştır. Söz konusu mekanizmaların yakın dönemde aşınması, üstelik parti merkezine yönelik eleştiri ve ikaz geleneğinin parti içi disiplin araçlarıyla bastırılır hale gelmesi, BPKD sonrası inşa edilen uyarlanabilir yönetim mimarisinin kalıcı bir kazanım olmaktan çok, siyasi iradeye bağlı ve geri döndürülebilir bir denge olduğuna işaret edebilir. Böyle bir değerlendirme, çalışmanın kaçınılmaz bir ilerleme anlatısı kurmayan *post festum* yaklaşımıyla da uyumlu gözükmektedir.

Öte yandan iki farklı ülke üzerinden yapılan vaka karşılaştırmaları, BPKD'nin kendine özgü niteliğini görünür kılmaktadır. SSCB deneyimi, tezin karşılaştırma çerçevesinde bir süreklilik örneği olarak konumlandırılmıştır. Stalin döneminde pekişen parti-devlet aygıtı, anti-bürokratik bir kopuşa uğramadan on yıllar boyunca genişlemeye devam etmiştir. SSCB'nin 1991'deki dağılışı elbette tek bir nedene indirgenemez. Yine de kesintisiz şekilde bürokratikleşmenin kurumsal esneklik kaybıyla ilişkilendirilebilir görünmesi, tezin merkezî iddiasını dolaylı olarak desteklemektedir. BPKD'nin yıkıcı ama aynı zamanda yaratıcı bir ara durak işlevi görmesi, bu karşılaştırmayla güçlenmektedir.

Türkiye örneğinin, SSCB örneğinden farklı olduğunun altı, tezde çizilmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde çeşitli toplumsal kesimlerin seferberliği ile cumhuriyetin erken dönemlerinde devlet aygıtının inşa edilmesi; birbirine karşıt değil, birlikte hareket eden ve birbirini tamamlayan iki süreç olarak okunmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı Devleti'nin bürokrasisinin kalıntıları üzerinde yükseldiği ve kurumsal hiyerarşisini takip ettiği söylenemez. Zira Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktıktan sonra emperyalizm işbirlikçisi Damat Ferit Hükümeti'ne baş kaldırması -bu nedenle hakkında idam fermanı çıkarılması- ve Ankara'da meclis açarak ayrı bürokratik bir yapı oluşturduğu tarihsel bir gerçektir.

Cumhuriyetin kuruluşuyla saltanat ve hilafet kurumlarının tasfiye edilmesi ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu (eğitimin birliği) ile birlikte Devrim Kanunlarının uygulamaya konulmasıyla günümüze uzanan modern ve çağdaş bir devlet inşa edilmiştir. Fakat, Atatürk'ün bürokrasinin yozlaşma ihtimaline karşı özellikle gençliğe

yönelik ısrarlı çağrılarının kendisinden sonraki dönemde bürokrasi tarafından etkisiz hale getirildiği değerlendirilmektedir. Atatürk sonrası dönemde sanayileşme hamlesinin kesintiye uğraması, Köy Enstitüleri'nin kapatılması, tamamlanamayan toprak reformu ve tam olarak tasfiye edilemeyen tarikatlar nedeniyle dönüşüm yarım kalmıştır. Türkiye'de bürokratik donuklaşma kitle seferberlikleriyle değil, siyasi iktidarların hamleleriyle ve yasal düzenlemelerle aşılmaya çalışılmaktadır.

Bu karşılaştırma çerçevesi, diğer iki vakanın aksine kitle seferberlikleri ve eleştirme kampanyaları üzerinden Çin'in XXI. yüzyıldaki konumunu belirlemiş gözükmektedir. Literatürde Çin'in yükselişi çoğunlukla dışa dönük bir süreç olarak, yani ticaret hacminin genişlemesi, Kuşak-Yol girişimi gibi dış politika araçları üzerinden ele alınmaktadır. Bu çalışmanın önerdiği okuma ise farklı bir vurguya işaret etmektedir. Çin'i küresel güç hâline getiren asıl mekanizma, dışa açılmadan önce, sistemin kendi iç krizini -BPKD gibi radikal bir kopuşu dahi- özümseyip yapısal bir kazanıma dönüştürebilme kapasitesidir. Bir başka ifadeyle Çin'in dünya sahnesindeki yükselişi, öncelikle bir ekonomi başarısı değil, siyasal bir bağışıklık kazanma sürecinin sonucu olarak okunabilir. Bu bağlamda Çin'in uluslararası alandaki yükselişi, bir dışa açılma anlatısından önce, bir içe dönük dönüşüm anlatısı olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

5.2.Öneriler

Öneriler iki düzlemde toplanmaktadır. Kuramsal düzlemde, tezde kullanılan U-Form/M-Form ayrımının, perspektifinin ve *post festum* yaklaşımın başka tarihsel kırılma örneklerine uygulanması önerilmektedir. Karşılaştırma zemini geniştir. Fransız Devrimi ve Napolyon bürokrasisi, Japonya'daki Meiji restorasyonu ile 1945 sonrası Almanya'nın kurumsal yeniden inşası gibi radikal dönüşüm deneyimleri, burada geliştirilen diyalektik çerçevenin açıklayıcı gücünün sınanabileceği verimli alanlar olarak düşünülmektedir.

Gelecek araştırmalar için ilk öneri arşive dönüktür. M-Form eğilimlerin 1958 öncesindeki köklerinin birincil kaynaklara dayalı biçimde incelenmesi, bu tezin bilinçli olarak açık bıraktığı köken sorusuna daha kesin yanıtlar üretebilir.

İkinci öneri yöntemsel çeşitlenmedir. Burada nitel ve yorumlayıcı biçimde ortaya konan ilişkilerin, Çin Ulusal İstatistik Bürosu (ÇUİB) serileri ve il düzeyindeki kadro verileri üzerinden nicel tekniklerle sınanması alanyazına katkı sağlayabilir. Danwei ve Hukou sistemlerinin dönüşümü ise mikro düzeyde izlenmeyi beklemektedir. Saha temelli çalışmalar, burada çizilen makro anlatının gündelik yönetim pratiklerindeki karşılığını görünür kılması bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

Üçüncü öneri karşılaştırmalı ekonomi politiktir. Orta gelir tuzağını aşma kapasitesi ile idari esneklik arasındaki bağın, benzer gelişme evrelerinden geçen ülkeler üzerinden karşılaştırmalı olarak test edilmesi önerilmektedir. Böylece Çin deneyiminin özgüllüğü daha sağlıklı belirlenebilecektir.

Dördüncü öneri, kadro dönüşümünün prosopografik (kolektif biyografi – grup biyografisi) yöntemlerle incelenmesidir. BPKD öncesi ve sonrası dönemde görev yapan yerel yöneticilerin eğitim, köken ve kariyer izlerinin sistematik biçimde karşılaştırılması, tezde makro düzeyde ileri sürülen kadro dönüşümü iddiasına mikro düzeyde somut bir dayanak sağlayabilir.

Beşinci önerinin, Türk kamu yönetimi yazınına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Cumhuriyet tarihinde yaşanan kitle hareketlerinin bürokrasiye yönelik niteliği ile bürokrasinin kitle hareketlerine dönük tutumunun analiz edilmesi, XXI. yüzyıl Türkiye'sinin daha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2014). *Ulusların düşüşü.* (Çev: F. Velioğlu). (5. baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

Achcar, G. (2019). *Marksizm, oryantalizm, kozmopolitanizm*. (Çev: E. Abat). (1. baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Akça, İ. (2025). Hegemonya ve devlet krizi bağlamında uzun 1990'lar. İ. Akça (Ed.), *Türkiye siyaseti: Dönemler, aktörler, meseleler* içinde (s. 281-327). (1. baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akşin, S. (1980). *100 soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki.* (1. baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Albayrak, E. ve Anbarlı Bozatay, Ş. (2026). Politika transferi olarak özelleştirme: Türkiye ve dünyadaki yapısal dönüşümün analizi. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7*(1), 1-12.

Alıcıoğlu, K. (2025). *Çin sosyal kredi sistemi: Dijital çağda toplumsal yönetişimin dönüşümü.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları.* (Çev: A. Tümertekin). (4. baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.

Al, A. ve Kaya, H. (2022). Çin-ABD ticaret savaşı. M. Caşın, S. Kısacık ve C. Donduran (Ed.), *21. yüzyılda bütün boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti – Cilt 2* içinde (s. 1365-1406). (1. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Amin, S. (1993). *Maoizmin geleceği.* (Çev: I. Soner). (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Amin, S. (2016). *Modernite, demokrasi ve din.* (Çev: F. Başkaya, U. Günsür, G. Öztürk). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Amin, S. (2018). *Avrupa-Merkezcilik: Bir ideolojinin eleştirisi.* (Çev: M. Sert). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Anbarlı, Ş. (2007). Baskıya karşı direnme biçimi olarak sivil itaatsizlik ve meşruluğu sorunu. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 5*(2), 71-99.

Andreas, J. (2009). *Rise of the red engineers, the Cultural Revolution and the origins of China's new class.* Stanford: Stanford University Press.

Ang, Y. Y. (2016). *How China escaped the poverty trap*. (1. baskı). New York: Cornell University Press.

Ang, Y. Y. (2020). *China's Gilded Age: The Paradox of Economic Boom and Vast Corruption*. (1. baskı). New York: Cambridge University Press.

Arrighi, G. (2009). *Adam Smith Pekin'de: 21. yüzyılın soykütüğü.* (Çev: İ. Yıldız). (2. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Atatürk, M. K. (2005). *Atatürk'ün bütün eserleri 16. Cilt.* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk, M. K. (2006). *Atatürk'ün bütün eserleri 19. Cilt.* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk, M. K. (2006). *Atatürk'ün bütün eserleri 18. Cilt.* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk, M. K. (2007). *Atatürk'ün bütün eserleri 20. Cilt.* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk, M. K. (2007). *Atatürk'ün bütün eserleri 22. Cilt.* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk, M. K. (2010). *Atatürk'ün bütün eserleri 27. Cilt.* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk, M. K. (2011). *Atatürk'ün bütün eserleri 29. Cilt.* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk, M. K. (2011). *Atatürk'ün bütün eserleri 30. Cilt.* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ateş, T. (2010). *Türk devrim tarihi* (6. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Avakian, B. (2011). *Kültür, sanat, bilim ve felsefe üzerine.* (Çev: Ş. Alpagut). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Avcıoğlu, D. (1996). *Türkiye'nin düzeni: (Dün-Bugün-Yarın) 2. kitap.* İstanbul: Tekin Yayınevi.

Avcıoğlu, D. (2003). Kemalizm Karşısında İngiliz Emperyalizmi. D. Avcığlu, N. Berkes, Ş. Aydemir, Y. Karaosmanoğlu, M. Aybar ve U. Mumcu (Ed.), *Atatürkçülük nedir* içinde (s. 42-141). (2. baskı). İstanbul: İleri Yayınları.

Aytekin, E. (17 Ocak 2025). Çin'in nüfusu 2024'te azalma eğilimini sürdürdü. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinin-nufusu-2024te-azalma-egilimini-surdurdu/3453159 (Erişim tarihi: 15.12.2025).

Badiou, A. (2020). *Petrograd'dan Şanghay'a 20. yüzyılın iki Devrimi*. (Çev: M. Erşen). (1. baskı). İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.

Bianco, L. (2018). *Stalin and Mao: A comparison of the russian and Chinese revolutions.* Hong Kong: The Chinese University Press.

Bilgili, M. (2023). Çin Kültür Devrimi: Sol popülizm ve Anti-Entelektüelizm (1966-1969). *Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 21*(82), 10-27.

Bloomberg HT. (08 Şubat 2025). Çin'in döviz rezervleri ocakta 3 trilyon 209 milyar dolara ulaştı. https://www.bloomberght.com/cin-in-doviz-rezervleri-ocakta-3-trilyon-209-milyar-dolara-ulasti-3741234 (Erişim tarihi: 12.12.2025)

Boer, R. (2021). *Socialism with Chinese characteristics.* Singapore: Springer.

Bogusz, M. and Jakóbowski, J. (2020). *The Chinese Communist Party and its state, Xi Jinping's conservative turn.* Warsaw: Centre for Eastern Studies.

Bramall, C. (2008). *Chinese economic development.* New York: Taylor & Francis e-Library.

Braudel, F. (1958). Histoire et sciences sociales: La longue durée. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations, 4*(13), 725-753.

Braudel, F. (1992). *Tarih üzerine yazılar.* (Çev: M. Kılıçbay). (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Braudel, F. (1996). *Uygarlıkların grameri.* (Çev: M. Kılıçbay). (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Burlamaqui, L. (2020). *Schumpeter, the entrepreneurial state and China.* UCL Institute for Innovation and Public Purpose Working Paper Series. https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/wp2020-15 (Erişim tarihi: 15.08.2026)

Büyükakıncı, E. (2022). Mao Zedong'dan Xi Jinping dönemine değin Çin dış politikasında karar birimlerinin dönüşümü ve merkezileşmesi. M. Caşın, S. Kısacık ve C. Donduran (Ed.), *21. yüzyılda bütün boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti – Cilt 1* içinde (s. 53-74). (1. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Carr, E. H. (2015). *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929.* (Çev: L. Cinemre). (3. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Coase, R. ve Wang, N. (2015). *Çin nasıl kapitalist oldu?* (Çev: İ. Yılmaz). (1. baskı). Ankara: BigBang Yayınları.

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Enformasyon Ofisi. (2026). *More just and equitable global governance: China's principles, proposals and actions.* Pekin: Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Enformasyon Ofisi.

Çin Ulusal İstatistik Bürosu [ÇUİB]. (2020). *Çin Halk Cumhuriyeti 2019 ulusal ekonomik ve sosyal kalkınma istatistik bülteni.* https://www.gov.cn/xinwen/2020-02/28/content_5484361.htm (Erişim tarihi: 15.07.2026).

Dalio, R. (2021). *Principles for dealing with the changing world order: Why nations succeed and fail.* New York: Avid Reader Press.

Deakin, S. and Meng, G. (2022). Resolving Douglass C. North's 'puzzle' concerning China's household responsibility system. *Journal of Institutional Economics, 4*(18), 521-535.

Demirel, F. N. (2019). *Çin Halk Cumhuriyeti'nde milliyetçilik anlayışının dış politika üzerindeki etkileri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Demir, E. (2021). 1990'lardan günümüze Çin'de meşruiyet ve demokrasi tartışmaları. *Mülkiye Dergisi, 45*(4), 848-877.

Devrimci Araştırmalar Grubu (ABD). (2013). *Çin Kültür Devrimi: Büyük Proleter Kültür Devrimi'ne kısa bir bakış.* (Çev: S. Jabban). (1. baskı). İstanbul: Patikakitap.

Dikötter, F. (2016). *The Cultural Revolution a People's History , 1962–1976.* New York: Bloomsbury Press.

Dillon, M. (2009). *Contemporary China – An introduction.* (1. baskı). Abingdon: Routledge.

Dirlik, A. (2006). *Global modernite ve sosyalizm* (1. baskı). İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Dirlik, A. (2012). *Küreselleşmenin sonu mu?* (1. baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Divitçioğlu, S. (1971). *Asya üretim tarzı ve Osmanlı toplumu* (2. baskı). İstanbul: Köz Yayınları.

Djilas, M. (1982). *Yeni sınıf: Komünist sistemin bir tahlili.* (Çev: S. Umran). İstanbul: İstanbul Kitapevi Yayınları.

Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik yöntemin kuralları.* (Çev: C. Saraçoğlu) İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.

World Bank and Development Research Center of the State Council. (2022). *Four decades of poverty reduction in China: Drivers, insights for the world, and the way ahead.* Washington, DC: World Bank.

Fidan, G. (2019). *Cumhuriyet'in Çinli misafirleri.* (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Findley, C. (2019). *Dünya tarihinde Türkler: Asya'nın bozkırlanndan Avrupa'nın içlerine.* (Çev: A. Anadol). (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Fortune. (2021). https://www.fortunechina.com/fortune500/index.htm (Erişim tarihi: 15.07.2026)

Frey, F. (2024). *Türk siyasal eliti.* (Çev: F. Santur). (1. baskı). İstanbul: Selenge Yayınları.

Geng, Y. (2015). *Marx'ı savunmak, cilt 1: Marksist felsefenin yeni yorumu.* (Çev: D. Kızılçeç). İstanbul: Canut Yayın Evi.

Gerschenkron, A. (1962). *Economic backwardness in historical perspective: A book of essays.* Cambridge: Harvard University Press.

Getty, J. and Naumov, O. (1999). *The road to terror: Stalin and the self-destruction of the Bolsheviks, 1932-1939.* (Çev: B. Sher). New Haven: Yale University Press.

Godelier, M. (1993). *Asya-tipi üretim tarzı ve Marksist şemalara göre toplumların evrimi* (Çev: A. Tokatlı). (2. baskı). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Goloğlu, M. (2010). *Üçüncü meşrutiyet (1920): Birinci Büyük Millet Meclisi.* (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gökten, K. ve Şahin, Ç. (2017). Çin mucizesinde insanı aramak: ILO standartlarıyla Çin çalışma ilişkilerinin değerlendirilmesi. "*İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 19*(2).

Gönder, H. (2018). 1956-66 Kültür Devrimi öncesi dönem ve Mao'nun özeleştiri eksikliği. *OPUS - Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1734-1748.

Gramsci, A. (2011). *Hapishane defterleri – Cilt 1.* (Çev: E. Ekici). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Gramsci, A. (2012). *Hapishane defterleri – Cilt 3. (*Çev: B. Baysal). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Haldun, İ. (2014). *Mukaddime 2. kitap* (Çev: S. Belli). (2. baskı). Ankara: Onur Yayınları.

Han, D. (2008). *The unknown Cultural Revolution: Life and change in a Chinese village.* New York: Monthly Review Press.

Han, D. (2018). Günümüzde Çin'in yükselişinin altında yatan neden sosyalizmin mirasıdır. M. Gao, D. Han ve H. Qi (Ed.), *Sosyalist Çin'i hatırlamak 1949 - 1976* içinde (s. 51-102). (Çev: O. Ülker). (1. baskı). İstanbul: Patika Kitap.

Harding, H. (1991). The Chinese state in crisis. R. MacFarquhar ve J. K. Fairbank (Ed.), *The Cambridge History of China, Volume 15: The People's Republic,*

part 2: Revolutions within the Chinese Revolution, 1966-1982 içinde (s. 107-217) (1. baskı). New York and Melbourne: Cambridge University Press.

Hart-Landsherg, M. ve Burkett, P. (2006). *Küresel çatışmanın yeni aktörü: Çin ve sosyalizm.* (Çev: E. Balıkçı). (1. baskı). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu.* (Çev: S. Savran). (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi* (Çev: A. Onacak). (2. baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hobsbawm, E. (1999). *İmparatorluk çağı 1875-1914.* (Çev: V. Aslan). (1. baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Hobsbawm, E. (2003). *Devrim çağı 1789-1848.* (Çev: B. S. Şener). (3. baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. yüzyıl aşırılıklar çağı 1914-1991.* (Çev: Y. Alogan). (5. baskı). İstanbul: Everest Yayınları.

Hobson, J. M. (2020). *Batı medeniyetinin doğulu kökenleri.* (Çev: E. Ermert). (7. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hu, A. (2017). *Mao and the Cultural Revolution cilt – 3.* Honolulu: Silkroad Press.

Hu, A. (2023). *Modernization with Chinese characteristics and great power.* Singapore: Springer.

İlhan, A. (2008). *Hangi Atatürk?* (5. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Jaivin, L. (2023). *Kısa Çin tarihi.* (Çev: G. Yavuzcan). (1. Baskı). İstanbul: Kronik Kitap.

Kaçer, M. (2017). Çin bürokrasi sınavları: Patrimonyal bürokraside rasyonel bir gelenek. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(2), 145-166.

Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi.* (Çev: A. Yardımlı). (1. baskı). İstanbul: İdea Yayınevi.

Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi.* (1. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Keay, J. (2020). *Çin tarihi.* (Çev: N. Tayanç, D. Tayanç). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kerr, G. (2021). *Kısa Çin tarihi.* (Çev: Ş. Alpagut). (1. baskı). İstanbul: Say Yayınları.

Kissinger, H. (2015). *Çin, dünden bugüne yeni Çin.* (Çev: N. Çeper). (1. baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kojève, A. (2001). *Hegel felsefesine giriş.* (Çev: S. Hilav). (2. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Konfüçyüs. (2021). *Konuşmalar.* (Çev: G. Fidan). (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kroeber, A. R. (2017). *Çin ekonomisi* (Çev: M. Mazı). (1. baskı). Ankara: Buzdağı Yayınevi.

Küçük, Y. (2010). *Sovyetler Birligi'nde sosyalizmin çözülüşü.* (1. baskı). İstanbul: Mızrak Yayınları.

Lan, X. (2024). *How China works, an introduction to China's State-led economic development.* (Çev: G. Topp). Singapore: Palgrave Macmillan.

Lemert, C. (2011). *Durkheim'ın hayaletleri* (Çev: F. Aydar). (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lenin, V. İ. (2009). *Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması.* (Çev: C. Süreya). (12. baskı). Ankara: Sol Yayınları.

Lien, Ç. (1977). ''Dörtlü çete'' ve troçkistler. *Mao Zedung'un proleter devrimci çizgisinin Dörtlü Çete'ye karşı zaferi: Dörtlü Çete'yi eleştiren belgeler* içinde (s. 113-123). İstanbul: Aydınlık Yayınları.

Li, P. (2024). *Sosyoloji ve Çin'de büyük toplumsal değişim.* (Çev: G. Yingyuan). (1. baskı). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Locke, J. (1996). *İnsan anlığı üzerine bir deneme* (Çev: V. Hacıkadiroğlu). (2. baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Losurdo, D. (2018). *Tarihten kaçış: Günümüzde Rus ve Çin devrimleri.* (Çev: C. Erdemir). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Löwy, M. (2016). *Sürekli Devrim teorisi.* (Çev: A. Önal). (1. baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lu, X. (2020). *Rhetoric of the Chinese Cultural Revolution: The impact on Chinese thought, culture, and communication.* South Carolina: University of South Carolina Press.

MacFarquhar, R. and Schoenhals, M. (2008). *Mao's last revolution* (1. baskı). London: Harvard University Press.

Machiavelli, N. (2016). *Hükümdar* (Çev: N. Adabağ). (11. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Machiavelli, N. (2017). *Siyaset üzerine konuşmalar* (Çev: H. Zengin). (2. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Machiavelli, N. (2022). *Floransa tarihi* (Çev: A. D. Hanegelioğlu). (1. baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Maddison, A. (2001). The west and the rest in the world economy: 1000–2030. *OECD*, 87.

Maddison, A. (2007). *Chinese economic performance in the long run: 960-2030 AD* (2. baskı). Paris: OECD Publishing.

Mao, Ç.-T. (2012). *Teori ve pratik.* (Çev: N. Solukçu). (12. baskı). Ankara: Sol Yayınları.

Mao, Z. (1992). *Seçme eserler II.* (3. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Mao, Z. (1993). *Seçme eserler V.* (2. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Mao, Z. (2000). *Seçme eserler I.* (4. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Mao, Z. (2000). *Seçme eserler VI* (1. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Mao, Z. (2012). *Seçme eserler III.* (3. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Marx, K. (1979). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı.* (Çev: S. Belli). (4. baskı). Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2011). *Kapital Cilt - I.* (Çev: M. Selik, N. Satlıgan). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2012). *Kapital Cilt - II.* (Çev: M. Selik). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2015). *Kapital Cilt - III.* (Çev: M. Selik ve E. Özalp). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. ve Engels, F. (2016). *Komünist manifesto*. (Çev: N. Satlıgan). (4. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. (2018). *Louis bonaparte'ın 18 brumaire'i.* (Çev: S. Belli). (6. baskı). Ankara: Sol Yayınları.

Maskin, E., Qian, Y. and Xu, C. (2000). Incentives, information, and organizational form. *The Review of Economic Studies, 67*(2), 359-378.

Mazzucato, M. (2021). *Girişimci devlet.* (Çev: E. Soğancılar). (1. baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Meisner, M. (1999). *Mao's China and after: A History of the People's Republic* (3. baskı). New York: The Free Press.

Michels, R. (2021). *Siyasi partiler: Modern demokrasideki oligarşik eğilimlerin sosyolojik incelemesi.* (Çev: İ. Sipahi). (1. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Moravia, A. (1971). *Mao'nun kültür ihtilali.* (Çev: A. Balta). (2. baskı). İstanbul: e yayınları.

Mueller, G. E. (1958). The Hegel legend of 'Thesis-Antithesis-Synthesis'. *Journal of the History of Ideas*, 19(3), 411-414.

Naughton, B. (2007). *The Chinese economy: Transitions and growth.* London: The MIT Press.

Oktay, F. (2020). *Çin: Ekonomi ve politika, yeni büyük güç ve değişen dünya dengeleri* (4. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Oktay, F. (2022). *Çin ve dünyanın geleceği: yeni büyük güç ve ticaret, teknoloji, pandemi savaşları.* (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ollman, B. (2012). *Yabancılaşma: Marx'ın kapitalist toplumdaki insan anlayışı.* (Çev: A. Kars). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Osterhammel, J. (2022). *Dönüşen dünya, küresel 19. yüzyıl tarihi.* (Çev: M. Tüzel). (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pepper, S. (1991). Education. R. MacFarquhar ve J. K. Fairbank (Ed.) içinde, *The Cambridge History of China, Volume 15: The People's Republic, Part 2: Revolutions within the Chinese Revolution, 1966-1982* (s. 540-593). New York: Cambridge University Press.

Perkins, D. H. (1991). China's economic policy and performance. R. MacFarquhar ve J. K. Fairbank (Ed.) içinde, The Cambridge History of China, Volume 15: The People's Republic, Part 2: Revolutions within the Chinese Revolution, 1966-1982 (s. 475-539). New York: Cambridge University Press.

Piketty, T. (2023). *Kapital ve ideoloji.* (Çev: H. Koçak). (1. basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pitron, G. (2023). *Dijital cehennem*. (Çev: A. Tümertekin). (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pitron, G. (2024). *Nadir metaller savaşı.* (Çev: A. Tümertekin). (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Politzer, G. (1994). *Felsefenin temel ilkeleri.* (Çev: M. Erdost). (11. baskı). Ankara: Sol Yayınları.

Pollack, J. D. (1991). The opening to America. R. MacFarquhar ve J. K. Fairbank (Ed.) içinde, *The Cambridge History of China, Volume 15: The People's Republic, Part 2: Revolutions within the Chinese Revolution, 1966-1982* (s. 402-474). New York: Cambridge University Press.

Poulantzas, N. (2014). *Kapitalist devlette siyasal iktidar ve toplumsal sınıflar.* (Çev: Ş. Ünsaldı). (1. baskı). Ankara: Epos Yayınları.

Pu, G. ve Xiong, G. (2011). *Küreselleşme sürecinde kapitalizm ve sosyalizm: Dünya solu ve Çin'in konumu.* (Çev: P. Uygun, D. Kızılçeç). (1. Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Roberts, S. R. (2020). *The war on the uyghurs.* Princeton: Princeton University Press.

Rocca, J.-L. (2011). *Çin'in sosyolojisi.* (Çev: A. N. Kocasu). (1. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Roskin, M. (2012). *Çağdaş devlet sistemleri: Siyaset, coğrafya, Kültür.* (Çev: B. Seçilmişoğlu). (3. baskı). İstanbul: Adres Yayınları.

Ryazantsen, O. V.-V. (1978). *Mao tse tung siyasal bir portre.* (Çev: C. Sert). İstanbul: Yöntem Yayınları.

Sağır, A. (2021). Küresel güç olma yolunda Pekin: Düşünce kuruluşu açılımı ve yaşanan problemler. A. Dündar ve G. Kirilen (Ed.), *APAM Çin çalışmaları - I: Tarih, edebiyat, ekonomi, uluslararası ilişkiler* içinde (s. 177-200). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Schram, S. R. (1977). *Çin'de sürekli devrim.* (Çev: E. Ateş). Yol Yayınları.

Schumpeter, J. A. (1974). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi* (Çev: T. Akoğlu). (3. baskı). İstanbul: Varlık Yayınevi.

Selçuk, E. (2021). Çin Halk Cumhuriyeti hakkında. A. Dündar ve G. Kirilen (Ed.), APAM Çin çalışmaları - I: Tarih, edebiyat, ekonomi, uluslararası ilişkiler içinde (s. 365-388). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sennett, R. (2011). *Yeni kapitalizmin kültürü.* (Çev: A. Onacak). (2. baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sezen, S. (2016). Çin Halk Cumhuriyeti'nde kamu yönetimi reformları. Ş. Özkan Erdoğan ve O. Zengin (Ed.), Prof. Dr. Oğuz Onaran'a armağan içinde (s. 327-348). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sezen, S. (2021). Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasal sistemi: Sürekliliği koruyarak değişmek. A. Dündar ve G. Kirilen (Ed.), APAM Çin çalışmaları - I: Tarih, edebiyat, ekonomi, uluslararası ilişkiler içinde (s. 1-30). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Shaw, S. (2008). *Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye* (Çev: M. Harmancı). (3. baskı). İstanbul: E Yayınları.

Short, P. (2007). *Mao - Bir yaşam.* (Çev: Y. Alogan). (1. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.

Skocpol, T. (2023). *Devletler ve toplumsal devrimler.* (Çev: S. Türközü). (1. baskı). Ankara: Fol Kitap.

Smith, S. A. (2010). *Rus Devrimi.* (Çev: Ü. Yolsal). (1. baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Snow, E. (1975). *Uzun devrim* (Çev: O. Göçmen). (1. baskı). İstanbul: Yücel Yayınları.

Snow, E. (2015). *Çin üzerinde kızıl yıldız.* (Çev: E. Esmer). İstanbul: Yordam Kitap.

Spence, J. D. (1990). *The search for modern China* (1. baskı). New York: W. W. Norton & Company.

Stalin, J. (2009). *Diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm.* (Çev: Z. Seyhan). (11. baskı). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Stenslie, S. and Galtung, M. (2023). *Xi Jinping's China: The personal and the political.* London: Lynne Rienner Publishers.

Subrahmanyam, S. (2022). *İslam ve hristiyanlık arasında imparatorluklar.* (Çev: Ö. Hoşafçı). (1. baskı). İstanbul: Babil Kitap.

Sun, B. (2005). Development of urban community organizations in contemporary China. *Frontiers of Public Administration Proceedings of the Second Sino-U.S. International Conference: "Public Administration in the Changing World"* (s. 373-382). New York: United Nations Public Administration Network; Washington, DC: American Society for Public Administration.

Sürekli, N. C. (2016). *Kamu yönetiminin denetlenmesinin bir aracı olarak kamu denetçiliği (ombudsmanlık) kurumu, Çin, Hindistan ve Türkiye'deki uygulamaları.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şangay Ders Kitabı. (2012). *Maoist ekonomi ve komünizme giden devrimci yol: Şangay ders kitabı.* (Çev: Z. Polat). İstanbul: Kardelen Yayıncılık.

Şevik, A. E. (2022). *Çin toplumu ve Konfüçyüs'ün ruhu: Devlet ve toplum etkileşiminin psikoantropolojik ve tarihsel kökenleri üzerine bir inceleme.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.

Şiro, Ö. F. (2009). *Çin: Bürokratik sosyalizmden devlet kapitalizmine metamorfoz ve yönetsel yapıya yansımaları.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tang, R. (2021). Çin öncesi dönemin Konfüçyüsçü ve Taocu iktisat felsefelerinin karşılaştırılması. C. Lin, T. Peach ve W. Fang (Ed.), *Antik Çin'in iktisadi*

düşünce tarihi (Çev: A. C. Ay) içinde (s. 153-194). (1. baskı). İstanbul: Albaraka Yayınları.

Tanilli, S. (2019). *Yüzyılların gerçeği ve mirası Cilt - VI. - 20. yüzyıl: Yeni bir dünyanın aranışında* (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tanör, B. (2018). *Anayasal gelişme tezleri* (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Toprak, Z. (2023). *Modern Türkiye tarihi -I- Cumhuriyet ve siyaset.* İzmir: Folkart.

Tsai, C. (2010). *The Paradox o f Regidatoiy Development in China: The Case of the Electricity Industiy,* A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Political Science in the Graduate Division of the University of California, Berkeley.

Turan, Ö. (2023). 1923-1950 dönemi için bir tarihsel sosyoloji modeli. A. Köse Badur ve E. Ülker (Ed.), *Cumhuriyetin siyasal ve düşünsel serencamı* içinde (s. 151-200). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Turan, Ş. (2017). *Kendine özgü bir yaşam ve kişilik: Mustafa Kemal Atatürk.* (3. baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Turner, B. (2003). *Oryantalizm, postmodernizm ve globalizm.* (Çev: İ. Kapaklıkaya). (2. Basım). İstanbul: Anka Yayınları.

Vogel, E. (2017). *Deng Xiaoping ve Çin'in dönüşümü.* (Çev: M. Leliç). (1. baskı). İstanbul: Modus Kitap.

Wang, H. (2017). *Çin'in yirminci yüzyılı.* (Çev: Ü. Şenesen). (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Wang, R. C. (2015). *Çin nasıl kapitalist oldu?* (Çev: İ. Yılmaz). (1. baskı). Ankara: BigBang Yayınları.

Wasserstrom, J. N. (2015). *21. yüzyılda Çin* (Çev: H. Güldü). (2. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum Cilt - I.* (Çev: L. Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M. (2014). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı* (Çev: Ö. Ozankaya). (2. baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

Weber, M. (2024). *Bürokrasi ve otorite.* (Çev: H. Akın). (11. baskı). Ankara: Adres Yayınları.

White, L. T. (1989). *Policies of chaos, the organizational causes of violence in China's Cultural Revolution.* New Jersey: Princeton University Press.

Wu, J. (2023). *Yönetim sanatı* (Çev: G. Fidan) (1. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Wu, M. (2012). *Marksist parti teorisi, Çin'de yeni teorik ve pratik arayışlar.* (Çev: D. Kızılçeç). (1. baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Wu, Y. (2014). *The Cultural Revolution at the margins: Chinese socialism in crisis.* Cambridge: Harvard University Press.

Xi, J. (2017). *Çin'in yönetimi.* Ankara: Kaynak Yayınları.

Yang, F. (2011). *Mao'nun ideolojisi.* (Çev: M. Akın ve D. Kızılçeç). (1. baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Yazıcı, H. ve Yıldırım, Y. (2022). Mao Zedong'dan günümüze Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasal tarihi. M. Caşın, S. Kısacık ve C. Donduran (Ed.), *21. yüzyılda bütün boyutlarıyla Çin Halk Cumhuriyeti - Cilt 1* içinde (s. 31-52). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yılmaz, S. (2006). *Rusya'da devlet merkezli sistem ve bürokrasi.* İstanbul: Versus Kitap.

Yücekök, A. (1984). *100 soruda Türk Devrim tarihi.* (1. baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Yüceyılmaz, A. A. (2012). *Bir toplumsal üretim tarzının dönüşümü deneyiminde yönetim reformları -kentleşme hareketleri ilişkisi: Çin örneği.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zhang, G. (2023). Modern dönem Çin tarihi. A. Taşağıl (Ed.), *Yeni dünya düzeninin küresel gücü Çin Halk Cumhuriyeti* içinde (s. 89-112). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

http-1:

https://tr.euronews.com/2017/08/03/turkiye-dogu-turkistan-islami-hareketini-teror-orgutu-olarak-tanidi (Erişim tarihi: 15.07.2026).

http-2:

https://tr.euronews.com/2020/11/07/abd-dogu-turkistan-islami-hareketi-ni-teror-orgutleri-listesinden-c-kard-cin-den-tepki-gec (Erişim tarihi: 15.07.2026).